

Алла Потапова
Надія Краснопольська

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Луцьк
2016

УДК 911.3:33(477.82)
ББК 65.049(4УКР-4ВОЛ)
П 64

Рекомендовано до друку Вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 3 від 31 березня 2016 року)

Рецензенти: *Руденко Валерій Петрович* – доктор географічних наук, професор, декан географічного факультету ЧНУ імені Юрія Федьковича, академік Української Екологічної Академії наук

Мольчак Ярослав Олександрович – доктор географічних наук, професор, професор кафедри екології ЛНТУ, академік Української Екологічної Академії наук

Павліха Наталія Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ імені Лесі Українки, академік Академії наук вищої школи України

Потапова А. Г., Краснопольська Н. В.

П 64

Економічний потенціал Волинської області: монографія / Алла Потапова, Надія Краснопольська. – Луцьк : Волиньполіграф, 2016. – 174 с.

ISBN 978-617-7129-43-0

У монографії проаналізовано і систематизовано наукові підходи до вивчення економічного потенціалу, його просторової організації, основні положення щодо визначення наукових категорій та понять. Детально досліджено особливості формування та використання економічного потенціалу в регіональному (районному) вимірах. Розкрито наукові засади його використання.

Для вчителів-географів, студентів суспільно-географічних спеціальностей, аспірантів, учнів, усіх хто цікавиться рідним краєм, проблемами економічного потенціалу Волинської області – монографія буде корисною і цікавою.

ISBN 978-617-7129-43-0

УДК 911.3:33(477.82)

ББК 65.049(4УКР-4ВОЛ)

© Потапова А. Г., Краснопольська Н. В., 2016

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	5
1.1. Витоки географічних досліджень Волинської області.....	5
1.2. Економічний потенціал регіону, його структура.....	13
РОЗДІЛ 2. ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО КОМПЛЕКСНОГО ВИВЧЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	42
2.1. Природно-географічні дослідження	42
2.1.1. Земельні ресурси.....	50
2.1.2. Ґрунти області.....	55
2.1.3. Мінеральні ресурси.....	58
2.1.4. Водні ресурси.....	62
2.1.5. Лісові ресурси.....	65
2.1.6. Рекреаційні ресурси.....	66
2.2. Соціально-економічні дослідження.....	70
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ..	81
3.1. Природно-ресурсний потенціал.....	81
3.2. Трудовий потенціал.....	93
3.3. Виробничий потенціал.....	102
3.4. Фінансовий потенціал.....	120
3.5. Інноваційний потенціал.....	127
3.5.1. Територіальна організація надання послуг освітньо-виховного комплексу Волинської області.....	138
3.6. Проблеми та перспективи розвитку економічного потенціалу.....	151
ВИСНОВКИ	155
ЛІТЕРАТУРА	157
ДОДАТКИ	165

ВСТУП

Кризові явища в економіці України, стереотипи управління регіонами, негнучкість управлінських методів призвели до ряду негативних процесів у регіонах та в країні в цілому: спад виробництва, погіршення динаміки демографічних процесів, зростання безробіття, зниження якості життя населення тощо. В цих умовах по-новому постає проблема оцінки ефективності та раціональності використання компонентів економічного потенціалу регіону та управління ними.

Соціально-економічний розвиток регіонів значною мірою залежить від величини та ефективності використання наявного, на даній території, економічного потенціалу. Складність і багатоаспектність проблем регіонів є одним з найбільш важливих сучасних напрямків аналізу для розробки науково-методичних підходів до раціональності й ефективності його використання.

Сутність та особливості використання економічного потенціалу, суперечності розвитку економіки сьогодення, місце Волинської області в сучасному економічному просторі України – провідна проблематика сучасного дослідження. Сучасний економічний потенціал регіону формується на перетині природно-ресурсного, трудового, виробничого, фінансового та наукового потенціалів.

Ми спробували зробити своєрідний вступ в теорію сучасного економічного потенціалу, запропонувати своє бачення його структури.

Усвідомлюємо, що не всі трактування цього дослідження будуть беззаберечні.

Автори вдячні за початкове спрямування дослідження цієї теми студентам географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, а також рецензентам – докторам наук, професорам.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1.1. Витоки географічних досліджень Волинської області

Вивченням території історичної Волині займалася плеяда географів-природослідників, які внесли неоцінений вклад в становлення та розвиток української географії (додатки А, Б).

Писемні згадки про Волинь знаходимо в творах Геродота, в яких описані густі ліси, величезне озеро, оточене трясовинням та очеретами, в якому ловлять видр, бобрів та інших звірів.

З 1018 року в літописах згадується назва Велинь (Волинь). А з 1077 року – Волинська земля – країна підвищень.

В енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза та І. Ефрона, зазначено, що Волинь, древня земля, яка існувала вже в IX–XII ст. Місце її точно невідомо, проте на її території проживали слов'янські племена: дуліби, пізніше їх називали бужанами або волинянами, древляни, дреговичі.

Волинь (Волинська земля) в ретроспективі – історична область IX – XVIII ст., розміщена у басейні південних приток річок Прип'яті, верхів'я Західного Бугу (сьогодні це територія Волинської, Рівненської, Житомирської, північних районів Тернопільської та Хмельницької областей України та східна частина Люблінського воєводства в Польщі). Волинь, а точніше Волинська область, є ядром колишньої Великої Волині.

Початок вивченню території Волинського Полісся поклали ще слов'янські племена, які проживали тут з найдавніших часів. Накопичення знань відбувалося в процесі освоєння природних багатств краю, посилення впливу на навколишнє середовище. В ході боротьби за існування наші предки розкривали таємниці природи, формували знання про наш край. Але наявність непрохідних лісів, велика заболоченість території сприяли тому,

що упродовж тривалого періоду ніяких досліджень не проводилося, хоча багато природодослідників цікавилися природою Волині.

Лише наприкінці XVII – поч. XVIII століття були закладені основи наукових досліджень. Методи і напрями досліджень були досить різноманітними, які проводилися у різних соціально-економічних умовах і визначали характер розвитку культури та науки. Ці дослідження були пов'язані спочатку з політикою і проблемами феодално-кріпосного господарства в Росії, а потім, після відміни кріпосного права в 1861 році, з розвитком капіталістичних відносин, вивченням природи і використання природних ресурсів.

Перші узагальнюючі дослідження присвячені описам природи Волині вийшли з друку в світ наприкінці XVII століття. Це були праці присвячені геологічній будові, поверхні, опису клімату, метеорологічних показників та їх впливу на господарську діяльність Полісся, гідрології (перші наукові пояснення причин повеней на Волині), практичні поради щодо використання розвіданих корисних копалин.

У 1721 році Полісся вивчав відомий, на той час, природознавець Г. Жончинський. Він вперше описав Оконські джерела у своїй книзі «Історія природи», зазначивши, що біля руської церкви в Оконську є мале, кругле озерце, воно незмірно глибоке і через те називається безоднею; з нього випливає річечка, що обертає млинове колесо, далі вона розливається на болоті і крутить ще багато інших млинів.

У 1795–1746 роках вивчав палеонтологію, геологію, луцькі глини, порівнюючи їх з третинними порошковими глинами Парижа і Лондона, Е. Ейхвальд.

Вперше, зробив спробу, по-науковому, пояснити причини повеней на Волині Г. Швець та описав весняну повінь у Луцьку.

Дмитро Зубрицький, архівіус Львова і співробітник Ставропігійського інституту, в праці «Нариси історії руського народу» (1837 р.) першим описав історію, географію, народ Галицько-Волинського князівства.

Генерал топографічної служби Й. Жилінський у 1873–1898 рр. очолював Західну експедицію, членами якої були відомі та той час вчені О. Карпінський, В. Докучаєв, О. Воейков, Г. Танфільєв. Головним завданням експедиції було проведення осушувальних робіт у басейні Прип'яті (було прокладено 4,5 тис. км меліоративних каналів, головним чином у Білорусії). Одночасно проводилася й дослідницька робота.

Й. Жилінським було описано Поліську рівнину, Прип'ять з притоками.

О. Воейковим опубліковано декілька робіт про Полісся, зокрема «Пинское Полесье и результаты его осушения» і «Климат Полесья», де він зазначає основні характеристики клімату Волині, як помірного, вологого, з м'якою зимою, нестійкими морозами, частими відлигами, нежарким літом, значною кількістю опадів, затяжними весною та осінню.

Г. Танфільєвим за період роботи в експедиції, опубліковано монографію «Болота и торфяники Полесья».

П. Карпінського можна назвати фундатором багатьох напрямів у вітчизняній геології. Початком наукової вивченості геології Луцька стали у 1873 році опубліковані матеріали, в яких він обґрунтував сандомирсько-мангишлацьку дислокацію земної кори (дислокація Карпінського, що проходить з Польщі через Волинь тощо). На думку вченого, в утворенні артезіанських вод, що живлять озера Волині, брали участь тектонічні щілини в товщі крейди, пов'язані саме з головною українською дислокацією земної кори.

Заслуговує уваги постать Г. Оссовського – організатора краєзнавчого руху на Волині, талановитого геолога, археолога, палеонтолога. Науково-краєзнавча діяльність Г. Оссовського охоплювала широке коло інтересів. Підсумком багаторічної його діяльності став вихід монографії «Геолого-геогностический очерк Волынской губернии» (1867 р.), в якій подано комплексний опис геологічної будови краю, проаналізовано стан справ з розвіданими корисними копалинами, дано практичні поради щодо використання кам'яних будівельних матеріалів, бурого залізняку, каоліну,

напівкоштовного каміння. Цього ж року він видав першу геологічну карту Волинської губернії, яку у 1880 році було перевидано у Парижі польською і французькою мовами. Г. Осовський також вивчав геологію Луцька.

Особливо інтенсивне дослідження території Волині відбулося наприкінці XIX – поч. XX століття. Це було пов'язано із створенням у 1900 році Товариства дослідників Волині. Перше організоване засідання відбулося 2 грудня 1900 року в Житомирі. Першим його віце-головою було обрано директора Маріїнської гімназії В. Нагайського, з жовтня 1910 року віце-президентом товариства став П. Тутковський.

У складі Товариства дослідників Волині функціонували секції: історична, природничо-історична, етнографічна, економічна. У 1911 році Товариство нараховувало 161 дійсних членів. Почесними членами Товариства в цьому ж році було обрано академіків О. Шахматова, О. Карпінського; професорів О. Клосовського, Д. Анучіна, О. Воєйкова, Ф. Волкова, О. Кримського, барона ім. Де Шадуар.

З 1910 року Товариство дослідників Волині почало регулярно публікувати свої матеріали. Всього було видано 14 томів праць.

Бельський С. та Стульський Б. займалися вивченням геологічної будови Волинського Полісся.

Бржозовський С. вивчав кліматичні умови Волинської губернії. Його праця «Некоторые данные о градобитиях в Волынской губернии» опублікована у VII томі «Трудов общества исследователей Волыни».

М. Кудрицький вивчав клімат і мікроклімат лісу, розподіл атмосферних опадів, в т. ч. граду, грозові явища, а також їх вплив на господарську діяльність в умовах Полісся. Також приймав участь у розробці програм розвитку метеорології в Україні під керівництвом О. Клосовського.

В Луцькому державному архіві знаходиться метеорологічний огляд території Волинської губернії за 1911 рік, складений М. Хандросем (кореспондент Миколаївської Головної фізичної Обсерваторії, член Товариства дослідників Волині).

Павло Тутковський присвятив цілу епоху в дослідженні природи Волинського Полісся. Він вивчав його упродовж 20 років (1884–1913 рр.) і опублікував понад 80 робіт. Павло Тутковський значну увагу приділяв вивченню карсту на території Волинського Полісся та артезіанських джерел. Результати досліджень відображені в праці «Карстовые явления и самобитные артезианские ключи Волынской губернии», яка була опублікована в працях «Труды общества исследователей Волыни» (1911 р.).

Другим напрямом дослідження П. Тутковського було вивчення внутрішніх вод. Він дає досить широку характеристику льодовикової і післяльодовикової групи озер на території Волинської губернії. У 1912 році вийшла праця «Послетретичные озера в северной полосе Волынской губернии» (до неї додавалися фотографії і карта досліджень району) і ще одна його праця – «Озеро Свитязь и народные предания о нем». У 1920 році з друку у Києві вийшла його книга «Нариси з природи України», в ній дослідник детально зупиняється на наукових дослідженнях озера і його походження.

В. Сельський був одним із організаторів комплексного вивчення мінеральних ресурсів західних областей. Результати досліджень відображені в праці «Нарис геологічної будови нафтогазоносної смуги західних областей України» (1914 р.).

Серед зарубіжних дослідників, які займалися вивченням території Волинського Полісся, слід назвати Едварда Рюлле (польського вченого-географа). У 1934 році вийшла його праця «Озера західних частин Волинського Полісся», в якій науковець дав характеристику геологічної і морфологічної будови озер західної частини Волинського Полісся, зокрема озер Ковельського повіту.

На західноукраїнських землях геолого-географічні дослідження проводив проф. Ю. Полянський (Геологічні карти Полісся в масштабах 1:100000 і 1:350000 (1934 р.); «Матеріали до пізнання малакофауна Полісся» (1932 р.)).

У жовтні 1939 року західноукраїнські землі Волині возз'єдналися з Українською РСР. 4 грудня 1939 року була утворена Волинська область. Після возз'єднання Західної України з Українською РСР розпочалося систематичне вивчення природи і господарства цих областей, у т. ч. і Волинської області. Одним із важливих результатів цих робіт було відкриття, розвідка і освоєння Львівсько-Волинського вугільного басейну, можливість існування якого була науково передбачена ще в 1912 році російським геологом М. Тетяєвим. Завдяки цьому у Волинській області була створена кам'яновугільна промисловість.

Розвиток науки та освіти в перші повоєнні роки зумовлювалися потребами відбудови народного господарства. У ці роки виконано роботи з дослідження природи як окремих частин, так і України в цілому. Підсумки даних напрацювань були опубліковані в монографіях. Це праці про рослинність, торфові болота Є. Брадїса, Г. Качуриної, Д. Зерова, В. Поварніцина; з геоморфології та палеогеографії антропогену – В. Бондарчука, В. Галицького, К. Геренчука, О. Маринича, П. Заморія, А. Богуцького; кліматології, агро- і мікрокліматології – М. Адріанова, І. Половка, В. Попова, І. Половини; гідрології – І. Гарман, М. Лаликіна; географії ґрунтів – Д. Віленського, Н. Вернадер; біогеографії – В. Поварніцина; водних ресурсів і режиму поверхневих і підземних вод – С. Пустовойта, О. Ревери, К. Варави тощо.

Географами, геологами і біологами Львівського державного університету та інших наукових закладів України, зокрема Є. Лазаренком, Б. Бобровником, О. Маяковським, проведено дослідження мінералогії вивержених порід Волині, П. Цисем – геоморфології, І. Гоголевим – ґрунтів, К. Геренчуком, П. Климовичем – природних ландшафтів та розроблено їх районування.

Співробітниками Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка та Академії наук України опубліковано колективну

монографію «Нариси про природу і сільське господарство Волинського Полісся» (1955 р.).

В. Поварніциним вивчено ліси Сибіру, Кавказу, Українського Полісся, запропоновано типологію лісів, визначено принципи кваліфікації і досліджено історію антропогенових лісів. Він також займався питаннями геоботанічного районування, відродженням лісів, акліматизації древніх порід, вивчав лісову рослинність у тісному зв'язку з кліматичними, географічними і ґрунтовими умовами («Ліси Українського Полісся» (1959 р.).

У 1950–1970 роках значна увага приділяється комплексним регіональним дослідженням (К. І. Геренчук, О. М. Маринич). Видано цілий ряд праць про природу окремих регіонів та областей, зокрема, «Українське Полісся» (О. Маринич, 1962 р.), «Природа Волинської області» (1975 р.), «Природа Ровенської області» (1975 р.), «Природа Тернопільської області» (1979 р.), «Природа Хмельницької області» (1980 р.) за загальною редакцією К. Геренчука, а також семитомну серію «Природа Української РСР» (1985–1987 рр.).

У 90-х–2000-х роках значна увага географів спрямована на опрацювання основ оптимізації використання і відтворення природних ресурсів (П. Г. Шищенко, В. П. Руденко).

В останні роки значно активізувалися дослідження, спрямовані на пошуки і оцінку нетрадиційних видів корисних копалин, у т. ч. і благородно металюного зруденіння в мідненосних вулканітах волинської серії нижнього венду. Праця Я. Косовського та В. Мельничука «Благороднометальне бруднення в ефузивних трапах Волині» (2004 р.) є результатом дослідження рівненської ГЕ ПДРГП «Північгеологія».

Професором Л. Ільїним дано оцінку водних ресурсів озер Західного Полісся України за адміністративними районами, градаціями площ, басейнами річок; запропоновано галузеві класифікації озер за максимальною і середньою глибиною, об'ємами водної маси, ступенем відкритості улоговини.

Однією з найактуальніших проблем Волині є стан річок, озер, які є важливими джерелами водних ресурсів (праці Я. Мольчака, Л. Ільїна, 1990-і – 2000-і роки). Науковці зазначають, що вивчення стану і використання водних ресурсів озер належить до числа важливих завдань природокористування і збереження екологічної стійкості природного середовища області.

В умовах зростаючого впливу господарської діяльності на природні процеси (особливо в умовах меліорації) геоморфологічні дослідження концентруються на розв'язанні першочергових питань, зокрема, дослідженні рельєфу у зв'язку з літологією поверхневих відкладів, рельєфу – у зв'язку з поверхневим стоком (І. Ковальчук, 1997 р.).

Ціла низка географічних проблем виникла у зв'язку з розвитком меліорацій. Дослідженнями по проблемах дощового стоку і осушувальної меліорації займається Я. Мольчак.

Особлива увага географами Волині звертається на еколого-геоморфологічні дослідження, суть яких полягає в обґрунтуванні раціонального комплексу геоморфологічних методів досліджень, функціональній оцінці рельєфу, моделюванні розвитку сучасних геоморфологічних систем («Екологічна геоморфологія», І. П. Ковальчук). Зонування території з виділенням районів з небезпечними, критичними, незадовільними й задовільними еколого-геоморфологічними умовами супроводжується складанням карт техногенної порушеності рельєфу і моделей розвитку систем у зв'язку з природними і техногенними змінами.

Багато праць присвячено деградації ґрунтів: В. Гаськевич «Агрофізична деградація осушених мінеральних ґрунтів Малого Полісся» (1998 р.); «Прояви кризових ситуацій в осушеннях мінеральних ґрунтів Малого Полісся» (1998 р.); «Морфогенні зміни в дерново-підзолистих ґрунтах Малого Полісся під впливом осушення» (1998 р.); М. Мельнійчук «Деградація ґрунтів шляхом відновлення їх родючості» (1998 р.) та ін. У праці П. Зінчука «Агроекологічний стан ґрунтів Волинської області»

проведено агроекологічну оцінку ґрунтів, встановлено проблемні фактори збереження і підвищення родючості земель сільськогосподарського призначення.

Павлом Климовичом у праці «Еколого-меліоративний аналіз природних комплексів Волинського Полісся» (2000 р.) обґрунтовано генетичні характеристики природних комплексів, на основі якісних і кількісних особливостей водного режиму, проведено їх класифікацію, розроблено типову схему аналізу природних умов великих неоднорідних меліоративних об'єктів для забезпечення меліоративним потенціалом сільськогосподарського використання.

В останнє десятиріччя помітного зростання набувають краєзнавчо-географічні та суспільно-географічні дослідження області.

Започатковано нові напрями наукових досліджень – вивчення історії географічної науки через персоналії (О. В. Краснопольський, 1997 р.); вивчення митної діяльності (Н. Н. Коцан, 2006 р.), а саме: раціонально-територіальну організацію всіх компонентів, об'єктів, служб митного процесу, а також визначення рівня територіальної комплексності та пропорційності розвитку області.

1.2. Економічний потенціал регіону, його структура

Поняття «потенціал» увійшло в науковий обіг на рубежі 60-років ХХ століття, а пізніше у практиці господарювання з'явилося поняття «потенціал», що походить від латинського слова «*potentia*», тобто наявність можливості, сили. Широке тлумачення сутності поняття «потенціал» полягає у розгляді його як «джерела» можливостей, ресурсів, які можуть бути введені в дію, використані для досягнення поставленої мети [40].

Вітчизняні та зарубіжні вчені по різному трактують поняття потенціал. Г. Нойбауер та В. Архангельський розглядають потенціал як засоби, запаси, джерела, що можуть бути використані для вирішення певного завдання,

досягнення визначеної мети, можливості окремого індивіда, суспільства, держави в певній сфері. Водночас С. Кравченко та І. Кладченко трактують потенціал як здатність матерії переходити від можливості до реальності, з одного стану в інший [47].

З розвитком економіки, різних форм власності нагальним постає питання вивчення саме економічного потенціалу регіону. Категорія «економічний потенціал» змінювалася з розвитком економічних систем. Спочатку економічний потенціал розглядався як сукупність матеріальних та соціально-економічних умов виробництва матеріальних благ, що давало можливість освоїти найбільшу кількість природних багатств. Згодом до природних ресурсів додаються трудові. Наступним етапом було впровадження підходу, за яким економічний потенціал визначався як сукупність економічних засобів, джерел та запасів суспільства для реалізації соціально-економічних цілей [40].

Пізніше «економічний потенціал» визначається вже не тільки як об'єм продукції, який виробляється суспільством у конкретному часі, а як сукупність економічних засобів, джерел та запасів суспільства для реалізації конкретних цілей розвитку регіону, або як економічна сила чи здатність суспільства, виробляти різні види матеріальних благ та надавати послуги. Сукупність економічних засобів, джерел та запасів чи економічних можливостей, які є у суспільстві, можуть бути використані для реалізації конкретних соціально-економічних та інших цілей і завдань (за І. Ступницьким).

Р. Матковський вважає, що «економічний потенціал» – це сукупність наявних та таких, які можуть бути мобілізовані, основних джерел, засобів країни та елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу.

За Г. Уліганінцем, економічний потенціал – це складна система, яка починає формуватись на рівні підприємств, домогосподарств, піднімаючись

вище і формуючи економічний потенціал галузі або регіону, а також суспільства в цілому.

А. Н. Тищенко під економічним потенціалом розуміє сукупну здатність наявних економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ і послуг, що відповідають проблемам суспільства [2].

В. Ю. Школа під економічним потенціалом регіону розуміє сукупні можливості регіону, його підприємств та окремих суб'єктів господарювання визначати, формувати і найбільш ефективно забезпечувати та задовольняти суспільні потреби (фактичні та потенційні) в процесі взаємодії з оточуючим середовищем і раціонального використання ресурсів з метою забезпечення економічного зростання, суспільного добробуту, підвищення еколого-економічної безпеки регіону та країни в цілому [44].

Аналіз існуючого різноманіття трактувань економічного потенціалу дозволив К. В. Давискібі дати своє визначення поняттю економічний потенціал регіону, а саме, це сукупна здатність наявних у межах регіону економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ і послуг, що відповідають потребам суспільства на даному етапі його розвитку [33].

На даний час не існує єдиного підходу до визначення структури економічного потенціалу (додаток В).

Г. Уліганинець виділяє такі окремі підсистеми економічного потенціалу: ресурсний потенціал, природний та інноваційний потенціал [2].

О. Ф. Балацький, при розгляді структури економічного потенціалу, виділяє в його складі активну та пасивну частини в залежності від ступеня залучення в господарський оборот. Активна частина економічного потенціалу являє ресурси, які на момент обліку залучені в економічну діяльність. До активної частини відносяться діючі основні виробничі і невиробничі фонди, нормативні запаси матеріальних цінностей у сфері виробництва та обігу, зайнята частина економічно активного населення,

залучені природні ресурси реалізовані в технологіях, засобах, предметах та продуктах праці, у науково-технічній інформації. Пасивна частина представлена економічними ресурсами, які є наявними, врахованими, але не задіяні в державному обороті. До них відносяться наднормативні запаси і резерви матеріальних цінностей у сфері виробництва; незайнята частина трудових ресурсів (безробітні, особи, що ведуть домашнє господарство, учні в працездатному віці); розвідані і враховані, але не залучені до обороту природні ресурси; реалізована в проектах науково-технічна інформація, результати наукових дослідів [41].

О. Балацький та В. Кислий до елементів економічного потенціалу відносять: трудовий, інвестиційний, природний, інноваційний, інституційний потенціали.

А. Н. Тищенко виділяє такі складові економічного потенціалу: інвестиційний, інноваційний, природно-ресурсний і трудовий потенціал [2].

Школа В. Ю. економічний потенціал регіону представляє у вигляді комплексу взаємопов'язаних потенціалів: еколого-економічний (або природно-ресурсний потенціал), виробничо-технологічний, трудовий потенціал, науково-дослідницький, внутрішньо економічний потенціал, зовнішньоекономічний, інформаційний, потенціал соціального споживання, виробничий та інноваційний потенціал [44].

В. Ф. Семенова та О. І. Руденко стверджують, що окрім базових потенціалів, які були властиві індустріальній та постіндустріальній економіці, додаються нові, покликані відігравати вирішальну роль в економіці регіону. Сучасний етап розвитку світової економіки знаменується появою так званої нової економіки, у якій є відповідний потенціал, що вимагає дослідження й відповідних оцінок. Потенціал нової економіки регіону не можна розглядати лише як складову економічного потенціалу. Складові економічного потенціалу повинні оптимально використовуватись з метою нарощування потенціалу нової економіки регіону. Потенціал нової економіки регіону – це сукупність нових можливостей регіону щодо

виробництва та використання знань, технологій, інформації з урахуванням ендо- і екзогенних факторів з метою економічного зростання регіону [40].

Окремо потрібно говорити про геополітичний потенціал регіону. За умови перетворення регіонів на активних суб'єктів економічних відносин в умовах ринкової економіки, становлення їх як суб'єктів міжнародних економічних відносин, геополітичний потенціал стає вагомим чинником розвитку регіонів, оскільки має суттєвий вплив на їхні можливості щодо транскордонного та міжрегіонального співробітництва [66].

Проаналізувавши підходи різних авторів до визначення сутності економічний потенціал регіону ми дійшли до висновку, що економічний потенціал регіону – це сукупність природно-ресурсних, виробничих, трудових, фінансових та інноваційних ресурсів при раціональному використанні яких регіон може досягнути максимально високого економічного розвитку (рис. 1.1).

Базовою складовою економічного потенціалу регіону є природно-ресурсний потенціал (ПРП). Він є визначальним чинником формування спеціалізації економіки регіону в рамках господарського комплексу країни, передумовою формування територіально-виробничих комплексів. ПРП тісно пов'язаний з конкретною територією і набуває індивідуальних ознак, властивостей, теоретичного та практичного значення.

Дослідженням природно-ресурсного потенціалу території та його оцінки, займалися як вітчизняні так і зарубіжні науковці: В. П. Руденко, О. Ф. Балацький, В. А. Барановський, В. В. Горлачук, К. Г. Гофман, В. С. Канторович, В. С. Немчинова, В. С. Некрасов, Л. Г. Мельник, А. А. Мінц, М. Ф. Реймерс, С. Г. Струмліна, А. М. Третяк, М. П. Федоренко, М. А. Хвесик та ін. [66].

На сьогодні серед учених немає єдиної думки щодо визначення категорії «природно-ресурсний потенціал». Вчені по-різному окреслюють межі даного поняття, вкладають в нього різне змістовне навантаження, а іноді замінюють цю категорію іншими поняттями. Так, М. Ф. Реймерс

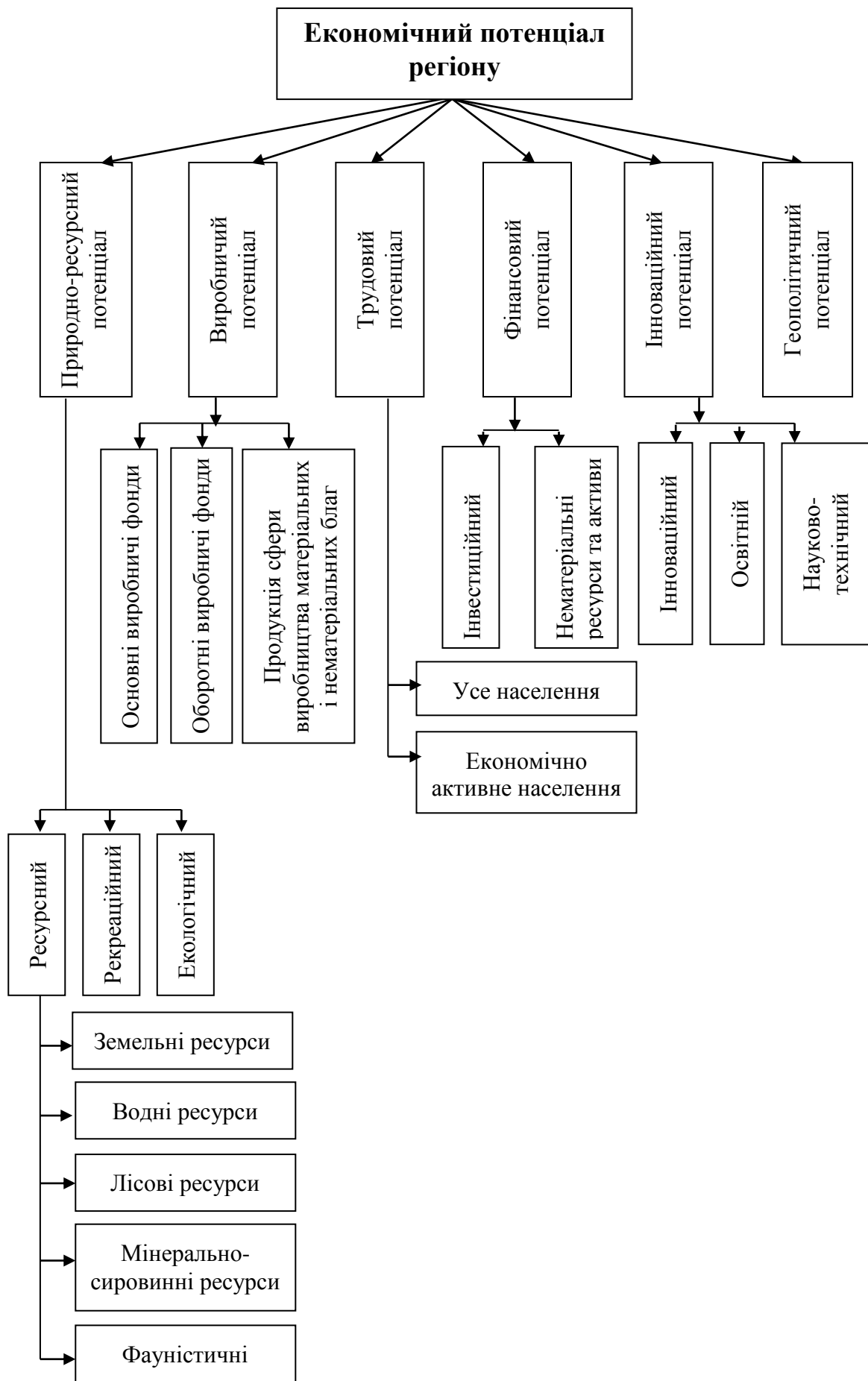

Рис. 1.1. Структура економічного потенціалу регіону

визначає природно-ресурсний потенціал як здатність природних систем без збитку для себе віддавати людству необхідну продукцію, або виконувати корисну роботу в рамках господарства певного історичного типу [64]. Він розділяє сукупний природний потенціал території на три складові: ресурсну, рекреаційну та асиміляційну. Під ресурсним потенціалом розуміють усю сукупність елементів природи, що можуть бути використані у виробництві як матеріально-речові або сировинні засоби за даних соціально-економічних і технічних можливостей суспільства. Рекреаційний потенціал характеризує можливості природної території, за рахунок наявності певних сприятливих кліматичних і ландшафтних умов, сприяти лікуванню захворювань та підвищувати працездатність людей. Асиміляційний потенціал являє собою здатність елементів природи без саморуїнування розкладати продукти і відходи життєдіяльності людини, усувати їх шкідливий вплив та забезпечувати очищення природи від забруднення й екологічну рівновагу [45].

У Концепції переходу України до сталого розвитку природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність природних ресурсів, які є засобом розвитку продуктивних сил, важливим екологічним фактором життєдіяльності суспільства і можуть бути реально використані у господарській діяльності за наявних технологій та соціально-економічних відносин [64]. І. М. Бобух до складу природно-ресурсного потенціалу включає невідновні природні ресурси (мінерально-сировинні та паливні ресурси), відновні природні ресурси (земельні, водні, рекреаційні ресурси) та екологічну місткість довкілля, яка характеризує його здатність сприймати різноманітні антропогенні навантаження в певних масштабах без зміни якісних параметрів природної системи [3]. М. Г. Ігнатенко та В. П. Руденко під природно-ресурсним потенціалом розуміють показник, який характеризує сукупність природних ресурсів та їх сукупну продуктивність.

Необхідність регіонального підходу до визначення сутності «природно-ресурсного потенціалу» підкреслюються у роботах В. А. Клочкова, який під

природно-ресурсним потенціалом регіону розуміє сукупність природних ресурсів, які розміщені в межах певної території, використовуються у народному господарстві, або можуть бути включені в господарський обіг при сучасному рівні розвитку продуктивних сил. Н. В. Соколова розглядає «природно-ресурсний потенціал регіону» як здатність природних багатств території забезпечити сучасні і перспективні потреби суспільного виробництва та населення на певному рівні розвитку науки і техніки.

Особливо проявляються розбіжності у поглядах вчених щодо структури природно-ресурсного потенціалу. Більшість з них вважають, що структурно природно-ресурсний потенціал складається з природних ресурсів та природних умов. За визначенням А. А. Мінца під природними ресурсами розуміються тіла і сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення потреб суспільства. Природні умови – це тіла і сили природи, які мають істотне значення для життя і діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей. Для дослідження структури природно-ресурсного потенціалу доцільно класифікувати природні ресурси за ознаками відновлюваності (відновні, невідновні), за ступенем виснаження (вичерпні, невичерпні), за ознаками заміності (замінні, незамінні), за ознаками відтворюваності (відтворювані, не відтворювані), за технічними можливостями експлуатації (реальні, потенційні), за запасами (балансові, позабалансові), за походженням і природними властивостями (мінеральні, земельні, водні, біологічні тощо), за територіальною належністю (регіональні, національні, багатонаціональні, міжнародні), за способом господарського використання (ресурси виробничої та невиробничої сфери) [64].

У складі природно-ресурсного потенціалу, на наш погляд, потрібно також виділяти екологічний потенціал, оскільки вже сьогодні, й особливо у перспективі, екологічна ситуація в регіонах визначатиме можливість розвитку і розміщення продуктивних сил та рівень сприятливості території для проживання і життєдіяльності людей [66].

Найвагомішою складовою економічного потенціалу є виробничий потенціал (ВП). Стан та перспективи розвитку регіону залежить передусім від рівня його економічного розвитку, зокрема від рівня розвитку сфери виробництва матеріальних і нематеріальних благ.

Основоположником розгляду питань з проблематики розвитку суспільства, виробництва та, зокрема, потенціалу був К. Маркс. На основі застосування набутих теоретичних напрацювань К. Маркса створилась нова система знань поглядів та підходів щодо тлумачення терміну «виробничий потенціал».

У працях В. Вейца та К. Воблого знайшло обґрунтування поняття потенціалу виробничих сил як потенційної можливості країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення. Згодом С. Г. Струмилін запровадив поняття «економічний потенціал», під яким розумів сукупну виробничу силу праці всіх працездатних членів суспільства [18]. Ю. М. Канигіним виробничий потенціал розглядається як система, що включає науку, утворення і технічний потенціал виробництва; іншими словами, це вся сукупність факторів (інтелектуальних і матеріальних), що визначають рівень, терміни створення і масштаби поширення нових технологічних систем у суспільному виробництві. Це визначення доповнює поняття виробничого потенціалу, запропоноване П. Г. Олдаком, який стверджував, що категорія виробничого потенціалу відбиває найважливіші якісні характеристики досягнутого рівня розвитку суспільного виробництва і може бути представлена трьома якісно різними параметрами: утворення, наука, керування.

Нетривіальне визначення виробничого потенціалу дає В. І. Громекой, а саме – це єдність і взаємодія наукової, освітньої, управлінської і модернізованої частини технічних потенціалів, або це та найважливіша частина економічного потенціалу, що забезпечує розвиток науки і техніки та наступне збільшення їхніх досягнень в економіці, відіграючи тим самим вирішальну роль у її зростанні. Автор робить спробу ввести у визначення

виробничого потенціалу такий його найважливіший аспект, як оптимальність функціонування, дієвість впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Такий же підхід характерний і для робіт Г. М. Доброва [7].

М. С. Ільїн, під категорією виробничий потенціал розуміє систему, що забезпечує створення і впровадження у виробничу і соціальну практику науково-технічної інформації, необхідної для підвищення економічної і соціальної ефективності всіх сфер людської діяльності у конкретних соціально-економічних і організаційних умовах. Автор вперше робить наголос на реальні умови функціонування інноваційної системи, не виставляючи заздалегідь певні умови ефективності її роботи. Оригінальне визначення виробничого потенціалу робить Г. Й. Жиц, що трактує цю категорію як здатність виробничої або будь-якої іншої системи адаптуватися до змін навколишнього середовища в найбільш доцільний термін в умовах наявних ресурсних обмежень, що забезпечує наближення рівня її розвитку до аналогічного показника інших систем, прийнятих як еталон порівняння.

У багатьох дослідженнях автори концентрують свої зусилля на дослідженні окремих сторін виробничого потенціалу, тому в літературі наведені його специфічні визначення, що слабо співвідносяться між собою. Як правильно зазначає Д. І. Кокурін, в науковій літературі поняття виробничий потенціал найчастіше ототожнюють із поняттями економічного, інноваційного, наукового, інтелектуального, творчого і науково-технічного потенціалів. Разом з тим, сам Д. І. Кокурін, прихильник іншої крайності – він представляє виробничий потенціал як надмірно загальну категорію, практично включаючи в неї всі елементи економічного потенціалу країни [48].

Всі елементи виробничого потенціалу регіону функціонують одночасно і в сукупності, адже він є складною і динамічною системою. Складові потенціалу взаємодіють між собою і здійснюють безпосередній вплив на його елементи. До складу виробничого потенціалу включають природні та

трудові ресурси, виробничі фонди та інфраструктура, які у поєднанні та взаємодії забезпечують виробництво продукції і надання послуг.

До виробничої інфраструктури регіону відносять всі види транспорту, об'єкти паливно-енергетичного забезпечення, засоби зв'язку та інформатики, об'єкти комунального обслуговування і природоохоронного призначення. Наступною частиною виробничого потенціалу регіону є основні виробничі фонди, які включають засоби праці, що функціонують у сфері матеріального виробництва і використовуються у виробництві матеріальних благ. Кількісний та якісний рівень основних виробничих фондів характеризують виробничий потенціал господарства. Одним з головних показників, що характеризує основні виробничі фонди, є виробнича потужність – здатність засобів праці виробляти максимальну кількість продукції. ВП територіально розподіляється у вигляді заводів, фабрик, транспортних засобів, сільськогосподарських підприємств, що є важливою умовою розвитку й розміщення продуктивних сил.

Отже, виробничий потенціал регіону містить потенціал функціонуючих засобів праці (основних виробничих фондів), ресурсний потенціал (природні ресурси регіону), науково-технічний потенціал (сукупність наукових, технічних і технологічних знань) і являє собою систему взаємозв'язаних елементів, які виконують різні функції у процесі забезпечення випуску продукції та досягнення інших цілей розвитку підприємства.

На сучасному етапі дедалі більшого значення і пріоритетності у складі економічного потенціалу регіону набуває трудовий потенціал. Це дуже складне поняття, яке характеризується чисельністю населення, режимом його відтворення, статеві-віковою структурою, особливостями системи розселення, рівня урбанізації, рівня освіти і професійної кваліфікації, доходів та витрат, життєвим рівнем населення, забезпеченістю соціальними послугами тощо.

Поняття «трудова потенція» з'явилося в економічній науці і засобах масової інформації в 70-і роки, а в науковий оборот увійшло у 80-ті роки

XX ст. Виникнення даного поняття зумовлено розвитком виробництва, становленням економіки та використання людської праці. Саме поняття «трудова потенція» відображає погляди на місце і роль людини у виробництві. Рациональне використання трудового потенціалу стає необхідною умовою переходу економіки держави до ринкової моделі господарювання [68].

Методологічна база дослідження трудового потенціалу була закладена ще в творах представників класичної політекономії А. Смітта, Д. Рікардо. Глибоке вивчення природи праці здійснив в своїх роботах К. Маркс, що дозволило йому розвинути трудову теорію вартості. Даною проблематикою займалися зарубіжні автори XX ст. У напрямі створення концепції людського капіталу найбільше визнання отримали роботи Р. Беккера, Я. Мінсера, Т. Шульца. Інтерес до проблем трудового потенціалу значно збільшився в контексті сучасних світових економічних трансформацій. У розробці теоретико-методологічних та прикладних аспектів цієї проблеми вагомий внесок належить таким відомим вітчизняним вченим, як О. Амоша, С. Бандур, Д. Богиня, В. Врублевський, О. Грішнова, Б. Данилишин, М. Долішній, Т. Заяць, С. Злупко, Т. Кір'ян, А. Колот, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Новікова, В. Онікієнко, В. Приймак, С. Пиріжков, М. Семикіна, А. Чухно, Л. Шаульська та ін. [37].

Дослідженнями теоретичних засад становлення і функціонування трудового потенціалу та його регіональних аспектів займалися українські вчені, зокрема, В. Лич аналізував взаємозв'язок трудового потенціалу і ринку праці. А. Криклій досліджував проблеми формування трудового потенціалу. С. Гринкевич та З. Варналій розглядали питання кількісного оцінювання трудового потенціалу. Порівняльний аналіз основних якісних характеристик трудового потенціалу проведено в роботах О. Михайленко. Передумови формування та використання трудового потенціалу, як складової економічного потенціалу України, досліджено в роботах О. Сем'ян. У працях А. Михайлюк досліджено якісні показники трудового потенціалу. Окремі

аспекти оцінки трудового потенціалу аналізували такі науковці, як І. Бажан, В. Щербак, Н. Слівінська, Т. Перехрест та інші [25]. Дослідженням трудового потенціалу займаються такі Волинські науковці, як Л. М. Черчик, В. І. Поручинський, С. О. Пугач, Г. С. Голуб та ін. Л. М. Черчик досліджувала чинники формування трудового потенціалу регіону (Волинської області) та коефіцієнтну методика оцінки трудового потенціалу [41]. В. І. Поручинський приділяє значну увагу аналізу демографічного потенціалу області, наголошуючи на тому, що для усіх адміністративних районів властива депопуляція міського і сільського населення, прискорився процес старіння та збільшилося навантаження на працездатне населення [32]. С. О. Пугач займається дослідженням міграції населення Волинської області і звертає увагу на те, що міграційні процеси породжують ряд соціально-економічних проблем: старіння та нестачу населення у сільській місцевості північних та центральних районів області, відносний надлишок трудових ресурсів північних та центральних районів області, перенаселення міст тощо [37]. Г. С. Голуб займається вивченням рівня життя населення у Волинській області (рівень заробітної плати, зайнятість населення, умови життя тощо) [6].

На початку нового століття формується нове розуміння трудового потенціалу на макро-, мезо-, мікроекономічному та особистісному рівнях. Багаторівневий підхід, запропонований О. Грішновою, Л. Шаульською та іншими авторами пропонує наступні підходи:

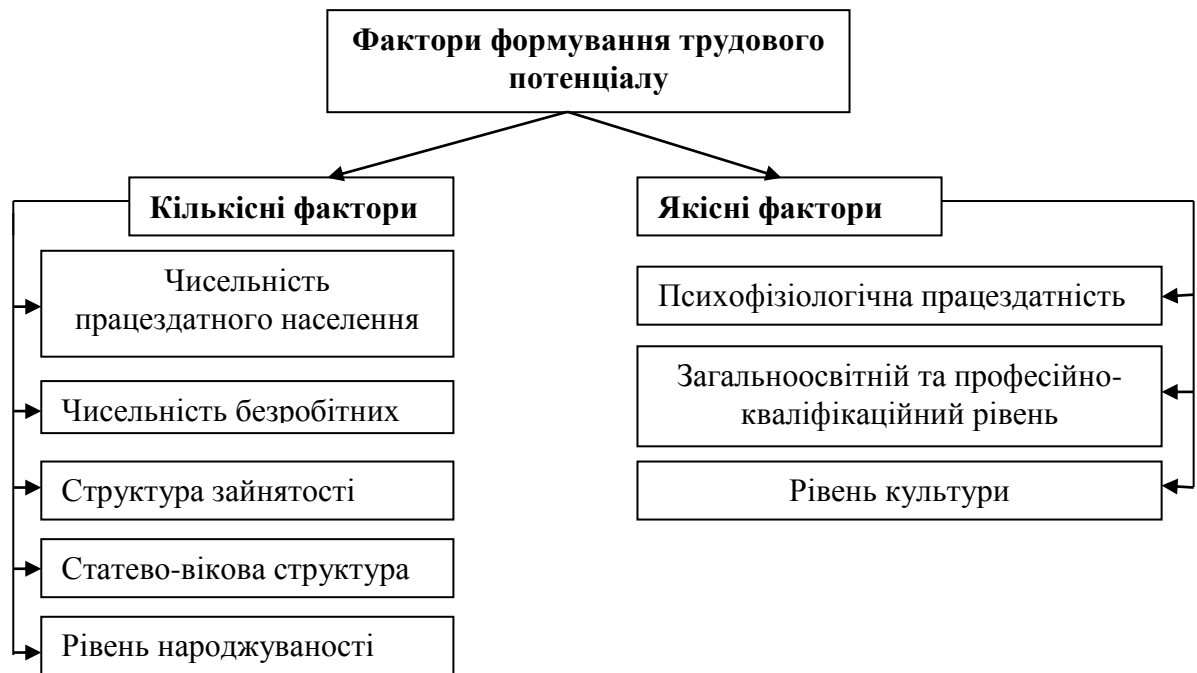
- макроінтегральний підхід, коли трудовий потенціал розглядається як динамічна інтегральна кількісно-якісна характеристика робочої сили, яка використовується в суспільному виробництві;

- мезоінтегральний підхід, який передбачає вивчення ресурсів та резервів живої праці населення регіону або галузевої підсистеми праці;

- мікропідхід, який передбачає розгляд трудового потенціалу підприємства через призму реалізації у праці здібностей та можливостей працівників;

– особистісно-індивідуальний підхід – розгляд формування та реалізації трудового потенціалу на рівні окремої особистості (працівника) [38].

Трудовий потенціал і механізм його формування характеризується кількісними і якісними факторами, тобто може розглядатись як соціально-економічна, так і обліково-статична категорія (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Фактори, що визначають формування трудового потенціалу

Науковим вивченням трудового потенціалу займалися багато вчених, але єдиного трактування поняття «трудовий потенціал» досі не існує. Наслідком цього явища є те, що різні вчені підходили до вивчення цього поняття з різних позицій.

Вперше визначення поняття «фінансовий потенціал» зустрічається в роботі А. Волкова «Перспективне планування фінансових ресурсів» (1970 р.). В основі його теорії лежала теорія суспільного відтворення К. Маркса, згідно з якою виробництво за матеріально-речовим складом поділяється на засоби виробництва (фонд відшкодування і національний дохід) і предмети споживання. При цьому абсолютну вартісну величину перевищення засобів виробництва над предметами споживання А. Волков визначив фінансовий потенціал як фонд виробничого накопичення. У його складі він виділяв

абсолютний і відносний фінансовий потенціал. Абсолютний фінансовий потенціал він ототожнював з тією частиною національного доходу, яка після всіх процесів перерозподілу втілювалася у приріст виробництва. Відносний фінансовий потенціал він бачив у частці національного доходу, спрямованої на розширення процесу виробництва. Таким чином, відповідно до позиції А. Волкова, фінансовий потенціал – це приріст фінансових ресурсів, викликаний розширенням відтворенням.

Фінансовий потенціал регіону є головним інструментом реалізації регіональної соціально-економічної політики регіону, що забезпечує його стабільний розвиток шляхом сприяння розвитку виробництва, росту зайнятості населення, залученню інвестицій в економіку регіону тощо. Питанню дослідження поняття «фінансовий потенціал» приділяють увагу велика кількість провідних вітчизняних вчених. Саме територіальному розміщенню фінансових ресурсів та взаємозв'язку із формуванням фінансового потенціалу регіонів приділяють увагу З. В. Герасимчук, Л. О. Петкова, С. С. Шумська, В. П. Ходаківська. Такі вчені, як: В. П. Вишневський, С. Д. Герчаківський, Т. І. Єфименко, С. В. Каламбет, П. В. Мельник, Л. М. Шаблиста досліджують вплив податкової політики на формування фінансового потенціалу регіону. А участь інститутів фінансового ринку в акумулюванні і регіональному перерозподілі фінансових ресурсів детально розглядали О. І. Барановський, С. В. Богачов, О. В. Дзюблюк, В. В. Корнєєв, Б. Л. Луців, І. О. Лютий, С. В. Науменкова та ін. У працях Г. В. Возняка, В. Г. Бороноса, М. А. Козоріза, С. С. Шумської розкривається зміст фінансового потенціалу як соціально-економічної категорії з його важливими складовими, які за умови їх ефективного використання забезпечують стабільний розвиток регіону [70]. У працях С. В. Каламбета, П. В. Мельника, Л. Л. Тарангул розглянуті питання впливу фіскальної політики на формування та використання фінансового потенціалу регіону.

У фінансовій літературі визначення поняття «фінансового потенціалу» часто змішується з поняттями бюджетного, податкового або інвестиційного потенціалів. У своєму дослідженні Т. В. Дороніна фінансовий потенціал розглядає як обсяг засобів, які об'єктивно можуть бути використані у створенні валового регіонального продукту у забезпеченні населення усіма соціально-економічними благами.

О. Б. Кушхов та Ю. А. Корчагін фінансовий потенціал регіону розглядають як сукупність регіональних грошових фондів, склад, структура і кількісна оцінка яких визначають особливості регіонального розподілу суспільного продукту і можливості внутрішнього фінансування всіх сфер діяльності в регіоні.

А. Г. Загородній та Г. Л. Вознюк стверджують, що на рівні регіону чи адміністративно-територіальної одиниці фінансовий потенціал являє собою загальний обсяг фінансових ресурсів, що утворюється за рахунок усіх джерел у межах адміністративно-територіальної одиниці – області, району, міста, села, селища.

Більш широко дає визначення фінансового потенціалу С. С. Шумська, яка розглядає фінансовий потенціал на рівні країни чи великого економічного району і розуміє під цим поняттям сукупність фінансових ресурсів (що є у наявності та які можуть бути мобілізовані) усіх сфер та ланок фінансової системи, що утворюються за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел, а також коштів і ресурсів із джерел, які з різних причин є недоступними чи незадіяними в межах часового періоду розгляду, що в цілому характеризують фінансові можливості як окремих суб'єктів економіки, так і країни загалом [46].

Однак серед авторів немає єдиної точки зору щодо сутності та складу фінансового потенціалу регіону і, як наслідок, алгоритму його оцінки та управління, що і обумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

Зміна сутності поняття «Фінансовий потенціал регіону» (ФПР) відбувається під впливом соціально-економічних чинників і під їх впливом визначається процес економічного розвитку регіону. ФПР є однією із складових частин економічного потенціалу регіону (ЕПР), який тісно взаємодіє з іншими його частинами: природно-ресурсним, виробничим та трудовим потенціалом. Займаючи одне із провідних положень, ФПР сприяє розвитку виробництва, росту зайнятості населення, залученню інвестицій тощо. Фінансовий потенціал регіону є головною складовою його ресурсної бази, основною умовою зміцнення фінансової забезпеченості регіону та оптимізації його ресурсної бази.

Структура, величина, особливості використання ФПР залежать від соціально-економічних умов території, а також і від суспільного розвитку. Фінансовий потенціал регіону (ФПР) – це сукупність власних і залучених ресурсів, спрямованих на ефективний соціально-економічний розвиток, що забезпечує фінансову стабільність і виконання стратегічно важливих для регіону завдань, а також можливостей залучення та використання цих ресурсів. ФПР визначається сукупністю джерел фінансових коштів, якими володіють регіональні органи влади, підприємства реального сектора економіки, фінансово-кредитні структури, домогосподарства та зовнішні джерела таких коштів. Головне місце в структурі ФПР займають фінансові ресурси суб'єктів регіону, які невід'ємно взаємодіють з фінансово-кредитною системою, бюджетним потенціалом та інвестиціями.

Складові фінансового потенціалу мають різний ступінь складності у формуванні, функціонуванні та використанні. Кожна з наведених вище складових має різні масштаби, різний рівень стабільності з позицій як обліку, так і взагалі отримання.

Усі складові фінансового потенціалу регіону залежать від багатьох факторів як економічного (нестача фінансових ресурсів, висока вартість нововведень, високий економічний ризик), так і неекономічного характеру (недостатня юридична ефективність законодавчих і нормативно-правових

документів, нерозвиненість інноваційної інфраструктури, ринку технологій), які необхідно досліджувати.

Термін «фінансовий потенціал регіону» одні дослідники схильні розглядати як «сукупність регіональних грошових фондів, структура та кількісна оцінка яких визначають особливості регіонального розподілу суспільного продукту та можливості внутрішнього фінансування всіх сфер діяльності в регіоні». Інші ототожнюють його з «податковим потенціалом» і обмежують бюджетом та децентралізованими фондами, що залишаються в розпорядженні підприємств та організацій; розуміють як особливу форму відображення економічного потенціалу території тощо [20; 21].

При визначенні фінансового потенціалу найбільш поширеними є два підходи до визначення поняття «фінансовий потенціал регіону»: кількісний та якісний. При першому підході «фінансовий потенціал» розглядається з кількісної сторони і визначається як сукупність фінансових ресурсів, які знаходяться в межах певної територіальної одиниці або в межах певного суб'єкта та можуть бути використанні з метою виконання певних функцій. Другий підхід розглядає «фінансовий потенціал» з якісного боку і вбачає здатність або можливість використати наявні фінансові ресурси. Цей підхід передбачає використання наявного фінансового потенціалу, а вже потім його приріст через використання потенційних фінансових ресурсів [4].

Зміст «фінансовий потенціал» різними науковцями трактується по різному. В окремих джерелах дане поняття ототожнюється з бюджетним, податковим та інвестиційним потенціалом. Але науковий підхід дослідження фінансового потенціалу регіону передбачає необхідність обґрунтування його теоретичної моделі, що має не тільки найбільш повно відображати даний об'єкт, а й бути інструментом його поглибленого вивчення.

Концепція формування регіонального фінансового потенціалу спрямована на оптимізацію ресурсозабезпечення територіального економічного розвитку, підвищення результативності та конкурентоспроможності господарської діяльності регіону [20]. Найбільш

оптимальною, на наш погляд, є структура фінансового потенціалу регіону, що представлена на рис. 1.3. Така позиція поглиблює уявлення щодо впливу окремих елементів на фінансовий потенціал регіону як економічну систему мезорівня.

Рис. 1.3. *Складові елементи фінансового потенціалу регіону*

Запропонована структура фінансового потенціалу регіону повинна включати усі названі елементи, причому нехтування будь-яким з них не дозволить розв'язати зміст цього різноаспектного поняття. Адже зростання фінансового потенціалу регіону залежить від фінансових результатів і можливостей фінансових ресурсів суб'єктів регіону, фінансово-кредитної

системи, наповненості регіональних бюджетів, фінансової спроможності населення та залучених інвестицій.

Дослідження фінансового забезпечення регіону, його динамічного розвитку залежить від існуючих проблем формування фінансових ресурсів суб'єктів регіону (реальний сектор):

- обмеженість використання власних фінансових ресурсів підприємствами;

- дефіцит банківських кредитів для промисловості та сільського господарства; високі процентні ставки за кредитами; банкрутство комерційних банків;

- відсутність прозорої структури управління;

- незадовільний інвестиційний клімат; незахищеність прав інвесторів;

- високий рівень тінізації економіки;

- бюджетний дефіцит;

- відсутність єдиної узгодженої стратегії розвитку промисловості;

- нерозвиненість альтернативних джерел фінансування промисловості;

- недосконалість нормативно-правової бази;

- невідповідність фінансової звітності міжнародним стандартам.

Таким чином, питання формування та використання фінансового потенціалу реального сектора економіки регіону, ефективного управління фінансовими потоками, пошук потенційних резервів, а також розробка дієвих механізмів мобілізації та раціонального інвестування мають важливе теоретичне та практичне значення. Процеси формування та використання фінансового потенціалу реального сектора доцільно вибудовувати на принципах ресурсного або результативного підходів, причому з позицій забезпечення власного розвитку та з позицій впливу на формування фінансового потенціалу регіону [23].

Фінансовий потенціал населення – забезпеченість населення регіону власними надходженнями від господарської діяльності та фінансовими

ресурсами у вигляді вкладів, заощаджень і депозитів у банківській системі та інших фінансових установах.

Найбільш вагомими складовими фінансового потенціалу є податковий та бюджетний потенціал. Бюджетний потенціал території прямо залежить від її податкового потенціалу.

Бюджетний потенціал, як сукупність всіх економічних і нормативно-правових умов, сприяє отриманню максимально можливих доходів, які, в свою чергу, покривають нормативні витрати регіону, а також забезпечують їх цільове та ефективне використання. Його можна розглядати як дослідження рівня бюджетної забезпеченості регіону і розрахувати як співвідношенням між розрахунковими податковими доходами на одного жителя, які можуть бути отримані зведеним бюджетом суб'єкта України, виходячи з рівня розвитку та структури економіки або податкової бази (податкового потенціалу) регіону та аналогічним показником у середньому за консолідованим бюджетом суб'єктів України з урахуванням структури населення, соціально-економічних, географічних та інших об'єктивних факторів та умов, що впливають на вартість надання одного і того ж обсягу державних послуг в розрахунку на одного жителя. Бюджетний потенціал має дві складові: зовнішню та внутрішню. Зовнішній бюджетний потенціал території – це можливість муніципальних органів влади здійснювати зовнішні запозичення для реалізації конкретних регіональних проектів та програм, а внутрішній бюджетний потенціал території – це доходи бюджету, які формуються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання, що зареєстровані на цій території, а також населення, що проживає на території цього регіону.

Розглядаючи бюджетний потенціал як елемент фінансового потенціалу території варто зазначити, що з метою підвищення рівня бюджетного потенціалу території необхідно розширити базу дохідної частини бюджету. Тобто закріпити за місцевими органами влади таку кількість податків та

зборів, що даватимуть змогу самофінансувати обов'язки та функції, що покладені на крайову владу [4].

Податковий потенціал – це обсяг надходжень податків та зборів певної території або певного суб'єкта, обчислених відповідно до чинного законодавства, який напряму залежить від сукупного доходу на душу населення, рівня сукупних оподаткованих ресурсів та валового регіонального продукту. Отже, джерелами формування податкового потенціалу є: податкові фінансові ресурси; спроможність платників податків; податкові бази та ставки.

Інвестиційний потенціал регіону за економічним змістом розглядається як сукупність інвестиційних ресурсів суб'єктів господарської діяльності, що формують комплексну базу відтворення господарчої і соціальної сфери життєдіяльності регіону на інноваційній основі з метою забезпечення стійкого економічного зростання [71].

Сутність інвестиційного потенціалу є результатом ефективного використання потенційних можливостей підприємства і фактором його подальшого розвитку за рахунок здійснення інвестиційної діяльності.

Фінансовий потенціал фінансово-кредитної системи уособлюється з обсягом фінансових активів, що перебувають на їх рахунках та в довірчому управлінні. Кредити банків, що надаються суб'єктам господарювання і фізичним особам в регіоні, формують частково інвестиційний потенціал. Основним джерелом утворення інвестиційного потенціалу нефінансових підприємств і організацій є обсяги отриманого ними чистого прибутку.

Отже, інвестиційний потенціал визначає сукупну здатність підприємства, регіону здійснювати інвестиційну діяльність, причому ступінь інвестиційної активності та ефективність інвестування детермінуються рівнем, або величиною, та мірою використання цього потенціалу.

Інвестиційний потенціал регіону визначаються як ендогенними чинниками впливу: фінансово-економічним, виробничо-технологічним, управлінським, інноваційно-інтелектуальним, трудовим, інформаційним

тощо, так і екзогенними чинниками, які зумовлені станом та характеристиками макросередовища, в якому знаходиться регіон.

Як економічну категорію інвестиційний потенціал вчені почали досліджувати у 70-х рр. ХХ ст. При цьому інвестиційний потенціал насамперед ототожнювався з ресурсами, що дозволило виділити основний його елемент – інвестиційні ресурси. У другій половині 80-х рр. під інвестиційним потенціалом стали розуміти не лише обсяг ресурсів (та їх нагромадження), але й здатність економічної системи і її окремих суб'єктів освоїти ці ресурси. Інвестиції з економічної точки зору – це грошові, майнові, інтелектуальні цінності, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інші види діяльності з метою отримання прибутку [47].

Серед науковців, які досліджували категорію «інвестиційний потенціал», єдина точка зору щодо його визначення відсутня. Точку зору вчених щодо визначення категорії «інвестиційний потенціал» можна систематизувати за підходами:

– сукупність природних, економічних та соціальних передумов (В. Р. Ткачук, А. М. Ісаков, І. Ройзман, О. Шахназаров, І. Грішина). В. Р. Ткачук звертає увагу на те, що якістю інвестиційного потенціалу регіону є його інформативна наповнюваність, а сам інвестиційний потенціал є продуктом зведення, аналізу та оцінки параметрів ресурсної забезпеченості та інвестиційної активності регіону. У визначенні А. М. Ісакова враховується можливість розширення «інвестиційної місткості». І. Ройзман, О. Шахназаров, І. Грішина базою інвестиційного потенціалу вважають лише інвестиції в основний капітал;

– сукупність можливостей ресурсів, вкладення капіталу (Р. Коуз, В. В. Поверенов, В. М. Грішньова, В. О. Коюда). Визначаючи власне поняття інвестиційного потенціалу, необхідно врахувати, що В. В. Поверенов не бере до уваги вплив соціальних і природних факторів і доводить абсолютну залежність потенціалу від інвестиційного клімату. Р. Коуз визначає інвестиційний потенціал лише за наявності економічного ефекту.

В. М. Грішньова, В. О. Коюда розглядають інвестиційний потенціал як можливість вкладання капіталу з метою наступного його збільшення і не враховують фактори впливу і наявність умов, які нададуть можливість реалізувати інвестиційний потенціал;

– сукупність інвестиційних ресурсів (С. В. Іванов, Б. О. Чуб, О. А. Бандурін, О. М. Марголін, Ф. С. Тумусов, О. Ю. Красільніков). Автори даної групи наголошують на пропозиції інвестицій, не враховуючи вплив на інвестиційний потенціал інвестиційного попиту. О. Ю. Красільніков обмежує визначення інвестиційного потенціалу лише регіональними суб'єктами інвестування. С. В. Іванов намагається поєднати у інвестиційному потенціалі регіону сукупність ресурсів, факторів і умов, а саме величину матеріальних, нематеріальних, фінансових і інших інвестиційних ресурсів, які можуть бути використані для відтворення і розвитку суб'єктів економічної діяльності на території регіону в умовах інвестування, що існують у регіоні;

– інвестиційний попит (М. А. Абикаєв, В. В. Бочаров);

– величина розриву між валовими заощадженнями і реальними інвестиціями (В. В. Бурковський, С. В. Каламбет);

– сукупність фінансового потенціалу підприємств, населення і бюджету регіону (Г. О. Рєзник, В. П. Чернов) [68].

Заслуговує на увагу позиція російського дослідника В. Бочарова, який трактує сутність інвестиційного потенціалу з загальноекономічної точки зору як реальну пропозицію інвестиційних ресурсів (капіталу), опосередковану конкретним (або потенційним) попитом. Йдеться про здійснення інвестиційної діяльності в ринкових умовах, де на інвестиційному ринку відбувається взаємодія його елементів – інвестиційного попиту та пропозиції.

Вітчизняний дослідник Л. Беззубко розглядає інвестиційний потенціал як кількісний показник, що враховує основні макроекономічні характеристики, насиченість території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними засобами, інфраструктурою тощо), споживчий попит населення та інші показники.

К. Покатаєва на мезо- та макрорівні розглядає інвестиційний потенціал як комплексну характеристику сукупної здатності економіки регіону або держави щодо здійснення інвестиційної діяльності у всіх сферах, що охоплює не тільки наявний інвестиційний капітал, але й сукупність об'єктивних передумов для інвестування, тобто самовизначається рівнем розвитку та ефективності часткових потенціалів. До таких часткових потенціалів відносять: економічний, фінансовий, виробничий, ресурсно-сировинний, інноваційний, трудовий, інституціональний, інфраструктурний, соціальний потенціали регіону, держави [47].

Жулавський А. Ю. під «інвестиційним потенціалом регіону» розуміє складну, динамічну категорію, що відображає наявні ресурси, залучені у господарську діяльність території та варіанти їх використання. Інвестиційний потенціал виступає засобом мобілізації усіх можливих джерел, що визначають здатність регіону формувати, оптимально розміщувати та ефективно використовувати інвестиційні ресурси території [53].

Не менш важливими складовими інвестиційного потенціалу є людський капітал та нематеріальні ресурси й активи.

На думку Г. І. Жиц, під інноваційним потенціалом розуміється кількість економічних ресурсів, які в кожний конкретний момент суспільство може використовувати для свого розвитку. Ці ресурси розподіляються між трьома основними напрямками системи: науково-технічним, освітнім, інвестиційним. У результаті цього розподілу формуються: науково-технічний потенціал (сегмент або комплекс), освітній потенціал (сегмент або комплекс). Сукупність названих сегментів і формує інноваційний потенціал системи. У виявленні сутності інноваційного потенціалу не менш цікавий підхід С. І. Кравченко й І. С. Кладченко. На їхню думку, поглиблений аналіз сутності й зміст категорії «інноваційний потенціал» цілком доцільно здійснювати, опираючись на складові категорії – «потенціал» та «інновація» [24]. З огляду на основну ознаку сутності інноваційного потенціалу як

чинника економічного розвитку можна виділити шість його проявів, зрізів трактувань поняття «інноваційний потенціал».

Прихильники першого підходу позиціонують інноваційний потенціал як нагромаджену визначену кількість інформації щодо результатів науково-технічних робіт, винаходів, дослідно-конструкторських розробок, прикладів нової техніки та продукту. Цікавим є підхід спеціалістів Інституту стратегічних інновацій Росії, згідно з яким інноваційний потенціал розглядається як ядро загального підприємницького потенціалу підприємства, органічно входячи до його складових – науково-технічної, виробничо-технологічної, фінансово-економічної сфери діяльності.

Другий підхід ототожнює інноваційний потенціал з науково-технологічним. Так, наприклад, Н. Папп під інноваційним потенціалом розуміє єдність і взаємодію наукового, освітнього, управлінського і модернізованої частки технічного потенціалу. Вітчизняний дослідник С. Ілляшенко розглядає інноваційний потенціал як підсистему більш складної категорії стверджуючи, що інноваційний потенціал це частина економічного потенціалу, яка забезпечує розвиток науки і техніки та впровадження їх досягнень в економіку, забезпечуючи тим самим її зростання.

На думку представників третього підходу Е. Марченка та М. Разумової, категорії «інноваційний потенціал» та «науково-технологічний потенціал» (НТП) знаходяться на одному рівні, однак саме в інноваційному потенціалі міститься реалізація НТП. Також ці дослідники, визначають інноваційний потенціал як здатність, спроможність системи до трансформації фактичного порядку речей в новий стан з метою задоволення існуючих або нових потреб, тобто інноваційний потенціал – це характеристика здатності системи до зміни, вдосконалення, прогресу. Отже, ефективне використання інноваційного потенціалу забезпечує перехід від прихованої можливості до реальної.

С. І. Архієреєв та Т. В. Тарасенко – представники четвертого підходу, стверджують, що інноваційний потенціал відображає можливість подальшого удосконалення інновацій, виникнення на їх основі інших інновацій, а також поширення їх на нові галузі й отримання соціоекономічного ефекту. На їхню думку, інноваційний потенціал країни є сукупністю способів і можливостей в галузі освіти і виробництва, які втілюють новітні досягнення і НТП. Іншими словами, інноваційний потенціал економіки країни – це сукупність науково-технічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних і культурно-освітніх можливостей, необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки. Аналогічної думки дотримується і російський дослідник Д. Кокурін, на думку якого «інноваційний потенціал містить невикористані, приховані можливості нагромаджених ресурсів, які можуть бути задіяні для досягнення цілей економічних суб'єктів» [47].

П'ятий підхід трактує інноваційний потенціал як «здатності різних галузей народного господарства виробляти наукомістку продукцію, що відповідає вимогам світового ринку». Вчені також відносять сюди «сукупність факторів і умов, необхідних для здійснення інвестиційного процесу» [24].

Шостий підхід розглядає поняття інноваційного потенціалу економічної системи розкривати комплексну характеристику підприємства-новатора на відміну від окремих характеристик його діяльності, виробничого, економічного, науково-технічного, кадрового. Інноваційний потенціал характеризує стан внутрішнього середовища організації, яка включає в себе об'єктивні і суб'єктивні фактори [47].

На сьогоднішній день відсутня єдність у формуванні самого поняття «науковий потенціал», не розроблено єдиних критеріїв для теоретичного обґрунтування сутності наукового потенціалу (праці Г. Доброва, А. Селезнева, В. Тонкаля, О. Шаблія, О. Шевченка, Я. Олійника, О. Трусія та ін.). Аналізуючи тлумачення досліджуваної категорії, прослідковується

проблема вагомості науки чи людини, наукового, інтелектуального чи людського потенціалу. Спираючись на норми Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який трактує наукову діяльність як «інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на одержання і використання нових знань», варто науковий потенціал підпорядкувати саме інтелектуальному, оскільки наука і є сферою втілення інтелекту людей. Тому, науковий потенціал слід розглядати як узагальнену характеристику рівня розвитку науки, інженерної справи, техніки, можливостей і ресурсів, якими володіє суспільство для вирішення науково-технічних проблем. У формуванні наукового потенціалу можна виділити «кількісну» та «якісну» складові. Вони описують об'єкт НП у цілому або за окремими його складовими. Динаміка зміни характеристик наукового потенціалу регіону дозволяє виявити суттєві риси розвитку науки. Їх сукупність дає можливість, хоча і опосередковано, в окремих випадках досить об'єктивно оцінити темпи і тенденції розвитку науки країни в цілому. Важливою характеристикою наукового потенціалу є якісна складова. Це передусім кількість наукових працівників вищої кваліфікації – докторів і кандидатів наук. Її динаміка свідчить про ріст якісного складу наукового потенціалу регіону, що в подальшому може проявитися у висококласності виконуваних науково-дослідних робіт.

Ми вважаємо, що науковий потенціал є складовою частиною інноваційного потенціалу. Саме науковий потенціал є сукупністю ресурсів і можливостей сфери науки будь-якої системи (колективу, галузі, міста тощо), що дає змогу за наявних форм організації та управління ефективно вирішувати господарські завдання. Складовими наукового потенціалу є кадри, кошти, матеріально-технічна база, інформаційне забезпечення. Поняття «науковий потенціал» можна застосовувати щодо будь-якої сукупності наукових організацій (об'єднань у галузях господарства, міністерствах, відомствах), а також галузевих наукових організацій, розташованих на відповідній території [58].

Деякі науковці виділяють «інтелектуальний потенціал». Аналіз літературних джерел дозволяє виділити три підходи до трактування поняття «інтелектуальний потенціал»: ресурсний, функціональний та цільовий підходи.

Представники ресурсного підходу (В. Куценко, О. Грішнова, І. Каленюк, О. Бутнік-Сіверський, А. Красовська, А. Гадзало, В. Зінов та інші) трактують інтелектуальний потенціал як сукупність інтелектуальних ресурсів: знання, здібності населення, система освіти, комп'ютерне забезпечення, система зв'язку, бази даних (бібліотеки та електронні системи), система науки та інтелектуальна власність.

У рамках функціонального підходу досліджують дану категорію такі науковці, як Ю. Канигін, К. Матусевич, С. Вовканич, Є. Панченко, В. Орищенко, М. Долішній, О. Яновський. Сутність інтелектуального потенціалу відповідно до даного підходу полягає у здатності економічних суб'єктів виконувати певні дії з метою відтворення їх інтелектуальних ресурсів.

Представники цільового підходу (С. Мочерний, В. Прошак, О. Довгань, І. Мойсеєнко, М. Демчишин, О. Кендюхов, М. Гуревичов, О. Стефанишин, Н. Городянська, В. Гунько, В. Мурашко) при визначенні інтелектуального потенціалу акцентують увагу на здатності сукупності інтелектуальних ресурсів досягати поставлених цілей [59].

РОЗДІЛ 2

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО КОМПЛЕКСНОГО ВИВЧЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Природно-географічні дослідження

Географічне положення впливає на наявні в регіоні природні умови та природні ресурси, які сприяють спеціалізації промисловості. На сьогоднішній день багато фахівців до характеристики географічного положення будь-якого регіону включають характеристику фізико-географічного положення, природних умов, які створюють передумови для розселення населення та комфортності його проживання, природних ресурсів.

Особливості природи Волинської області проаналізовано в працях К. І. Геренчука, Ф. В. Заставного, а характеристики окремих компонентів природного комплексу (озера, ріки, болота) розкрито в працях Я. О. Мольчака, Л. В. Ільїна та інших.

Територія Волинської області розташована у межах Волино-Подільської окраїни Східно-Європейської платформи, фундамент якої складений інтенсивно-дислокованими кристалічними породами протерозою (гранітами, гранодіоритами, граносієнітами, біотитово-амфіболітовими сланцями тощо), розбитими системою крупних розломів на окремі блоки, що опущені або підняті в різних районах області на неоднакову висоту. Поверхня кристалічного фундаменту Волино-Подільської окраїни Східно-Європейської платформи вивчена ще недостатньо, відомі тільки її головні елементи. Західна, найбільш занурена (до 7000 м в осьовій частині) ділянка фундаменту відповідає Львівському палеозойському прогину. Від схилу Українського кристалічного щита, розташованого на сході (поза Волинською областю), Львівський прогин відмежовується розломом. Поверхня фундаменту на схилі кристалічного щита повільно (під кутом 1–2°)

занурюється у західному напрямку, досягаючи максимальних глибин (до 1500 м) поблизу Львівського прогину. Схил щита, за даними геофізичних досліджень та буріння, розбитий системою тектонічних порушень, з якими нерідко пов'язане утворення покривів ефузивних порід.

На півночі Львівський палеозойський прогин і західний схил Українського кристалічного щита обмежений Володимир-Волинським розломом, простягання якого змінюється від широтного до північно-східного. Володимир-Волинський розлом являє собою зону шириною 4–6 км, що складається з трьох окремих розривних порушень, загальна амплітуда яких змінюється від 300–500 до 2200 м.

Північніше Володимир-Волинського розлому кристалічний фундамент у цілому помітно піднятий і характеризується мозаїчною будовою. На крайній півночі області виділяється Прип'ятський вал (з Ратнівським та Хотешівським виступами кристалічного фундаменту), обмежений широтними розломами. Між Прип'ятським валом і Володимир-Волинським розломом розташований ряд давніх структур, основною з яких є Турійський вал [5].

На інтенсивно розмитій поверхні кристалічного фундаменту Волино-Подільської окраїни Волино-Подільської платформи залягає потужна (до 7000 м) товща осадових утворень, у будові якої виділяються відклади верхнього протерозою, кембрію, ордовіка, силуру, девону, карбону юри, крейди і палеогену, перекриті осадами антропогену змінної потужності. За винятком крейди та палеогену, усі доантропогенові відклади Волинської області не виходять на денну поверхню, тому вивчення їх дещо ускладнене і проводиться при глибокому бурінні.

Силур залягає на розмитій поверхні кембрію і ордовіка, трапляється часто і має потужність до 1000 м і більше. У нижньому силурі утворилась товща головним чином карбонатних порід неглибокого моря (пелітоморфні вапняки, мергелі, меншою мірою доломіти), які поступово на південний захід змінюються осадами більш глибоководними. У верхньому силурі

переважають глинисто-карбонатні породи, а також глини з поодинокими проверстками вапняків. Глини розвинуті здебільшого у південно-західній частині області, де верхньосилурійський басейн був найбільш глибоководним. У перехідних верствах, на межі силуру і девону, у верхньому силурі трапляються червоноколірні пісковики, що свідчать про значне обміління басейну.

Девонські відклади, розташування яких обмежене Львівським палеозойським прогином, представлені товщею (до 2000 м) неоднорідних за літологічними особливостями породами, серед яких переважають континентальні червоноколірні пісковики та алевроліти потужністю до 800 м (нижній девон), теригенно-карбонатні породи – до 200 м (середній девон) і карбонатні породи – до 1000 м (верхній девон). У карбонатній товщі верхнього девону (вапняки, доломіти) нижня та верхня частина розрізів збагачена теригенними домішками, які свідчать про безперервне осадконагромадження у середньодевонському нестійкому морі та верхньодевонському басейні, включаючи тривалий регресивний цикл його існування у кінці верхньодевонської епохи.

Кам'яновугільні відклади представлені у Волинській області лише нижнім відділом та нижньою частиною середнього. Вони займають меншу площу ніж відклади девону і пов'язані з місцями найглибших угинань Львівського палеозойського прогину. Відклади карбону відрізняються значною нестійкістю складу та потужностей. У нижній частині розрізу вони являють собою осадки теригенно-карбонатної формації, у верхній – теригенної. Основна продуктивна товща Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну пов'язана з відкладами намюрського ярусу. Загальна потужність кам'яновугільних відкладів різко зростає у напрямку до осьової частини Львівського прогину, досягаючи максимально 1300–1400 м. Трансгресія середньокам'яновугільного моря була незначною і короткочасною. Уже у другій половині башкирського віку для усїєї території

Волино-Подільської країни Волино-Подільської платформи наступає тривалий континентальний режим, що продовжувався аж до середньої юри.

Крейдові відклади на Волині поширені всюди. Вони трансгресивно перекривають утворення рифею, вендського комплексу, кембрію, ордовіка, силуру, девону, карбону та юри. Поверхня крейдових відкладів нахилена зі сходу на захід, у цьому ж напрямку появляються усе молодші яруси крейди і зростає їх загальна потужність. Наприклад, у Сарнах на Ровенщині потужність крейди становить 20 м, у Маневичах – 80 м, Любомлі – 280 м, досягаючи у Львівському прогині 600 м і більше. Зауважимо, що на значних площах Волині крейдові відклади виходять безпосередньо на денну поверхню, або ж прикриті лише антропогеновими осадами незначної потужності. Геологічна будова території впливає на формування рельєфу та на мінеральні ресурси [5].

Рельєф Волинської області на перший погляд здається досить простим і одноманітним, особливо в північній, поліській її частині, проте він має складну будову і не менш складну історію розвитку. В утворенні його брали участь внутрішні (ендогенні) і зовнішні (екзогенні) сили Землі, обумовлені дією льодовиків та їх талих вод, річкових і підземних вод, вітру і рослинних організмів.

Ендогенні сили створили основні нерівності поверхні області, так звані морфоструктури, а екзогенні сили, діючи на ці морфоструктури, урізноманітнювали їх поверхню і формували річкові долини і озерні заглибини, вкривали поверхню моренними суглинками тощо, утворюючи форми, які називають морфоскульптурами.

Аналізуючи геологічну будову Волинської області, можна констатувати на її території такі морфоструктури:

– Львівсько-Волинська, що являє собою глибоку западину з кристалічним фундаментом на глибині 6–7 тис. м, заповнену потужними шарами палеозойських та мезозойських осадових порід. Ця западина виявлена в рельєфі західною частиною Волинської височини і є прикладом

оберненої оротектоніки, при якій тектонічна западина виступає на сучасній поверхні височиною; Львівсько-Волинська морфоструктура, починаючись у Львівській області і продовжуючись в Польщі, поширена на невеликій, південно-східній частині області;

– Волино-Подільська виявлена однойменною монокліналлю, яка утворена ступінчастим опусканням докембрійського кристалічного фундаменту в бік Львівсько-Волинського прогину. В рельєфі ця морфоструктура утворює високу рівнину – Волино-Подільське плато, і має пряму оротектоніку;

– Ковельсько-Ратнівська (Волинська) морфоструктура, в якій докембрійський кристалічний фундамент розташований на глибині 600–2000 м і перекритий лише крейдовими, палеогеновими і четвертинними відкладами. Ця морфоструктура теж має пряму оротектоніку, піднята не дуже високо і служить вододілом між ріками Прип'ять та Західний Буг.

Зазначені морфоструктури ускладнені численними розломами кристалічного фундаменту, які поділили земну кору в межах області на окремі блоки. Найважливіший розлом, що відділяє Львівсько-Волинську і Волино-Подільську морфоструктури від Ковельсько-Ратнівської, геологи назвали Володимир-Волинським розломом, який простягається від м. Володимира-Волинського до смт. Голоби і Маневичі. Цей розлом добре проглядається у сучасному рельєфі, тому що він відділяє Волинську височину від Поліської низовини і визначає напрямок р. Стохід (від витoku до с. Угли) та р. Стир (від с. Навіз до с. Старий Чорторійськ).

Крім Володимир-Волинського розлому спостерігаються й інші розломи, по яких докембрійський фундамент східцями спускається в бік Волино-Подільської западини. Вони визначають напрямки верхів'їв річок Горині, Стиру та Західного Бугу, долини яких завдяки цьому прорізають Волинську височину.

Морфоструктури – це переважно приховані форми рельєфу, які важко виявити і охарактеризувати повно і детально. На противагу цьому,

морфоскульптури – це поверхневі, добре видимі форми рельєфу, які досить легко виявити і описати. Ось чому екзогенні форми рельєфу і в цій роботі охарактеризовані і набагато детальніше розмежовані на геоморфологічні райони, ніж морфоструктури. Серед екзогенних форм важливу роль в межах області відіграли материкові зледеніння і ріки. Материкові зледеніння, центр яких розташований далеко на півночі, на так званому Балтійському щиті, двічі досягали території Волинської області. Перший раз – під час окського зледеніння (приблизно 500 тис. років тому) і другий раз – під час дніпровського зледеніння, яке зайняло територію Європи приблизно 200 тис. років тому. Окський льодовик вкривав лише західну частину області, в основному Львівсько-Волинську морфоструктуру, а дніпровський льодовик вкривав переважно її північну частину, приблизно по лінії Любомль – Ковель – Любитів – Старий Чорторійськ [5].

Відклади окського зледеніння – морени та флювіогляціальні валунні піски, поховані під молодшими відкладами – лесовидними суглинками та алювіальними супісками, і тому не утворюють видимих рельєфних форм. Зате відклади дніпровського зледеніння в багатьох місцях утворюють виразні форми рельєфу: кінцево-моренні горби, флювіогляціальні ози, валунно-суглинисті конуси виносів, відклади прильодовикових озер, які облямовують кінцево-моренні горби. Ці форми рельєфу і відклади, вперше описані П. А. Тутковським ще в 1902 р., простягаються від м. Любомль до м. Ковель, с. Любитів, смт. Маневичі, с. Старий Чорторійськ, далі до м. Дубровиці, смт. Володимирця (Рівенська область) та м. Столин (Білорусь).

Давні зледеніння залишили різноманітні четвертинні відклади, представлені переважно валунними пісками, супісками та суглинками, які в північній частині Волинського Полісся досягають 25–50 м. У південній частині Полісся потужність четвертинних відкладів набагато менша (5–10 м), а в багатьох місцях вони відсутні, і там виступають на денну поверхню корінні породи – мергелі, крейдові системи. Ці крейдові породи прикриті лише ґрунтом і являють собою дольодовикову денудаційну поверхню, на

якій малопотужні льодовикові відклади були повністю або частково змиті. Отже, у Волинському Поліссі поширені також і денудаційні форми рельєфу.

На формування клімату Волинської області впливає географічне положення, циркуляція повітряних мас, вплив Атлантичного океану. Область знаходиться в помірному кліматичному поясі, який характеризується вологою м'якою зимою, нестійкими морозами, частими відлигами, нежарким літом, значними опадами, затяжними весною і осінню.

На території Волинської області працює шість метеорологічних станцій у таких пунктах: Луцьк, Любешів, Світязь, Маневичі, Ковель, Володимир-Волинський. Крім цих станцій матеріал для вивчення клімату збирають ще 15 метеопостів. На метеостанції м. Ковеля ведуться актинометричні спостереження за сонячною радіацією, радіаційним балансом та тривалістю сонячного сьйва, тому радіаційні характеристики в роботі ґрунтуються не на розрахунках, а на основі матеріалів інструментальних актинометричних спостережень.

Сонячна радіація є одним з основних факторів формування клімату, характеристика радіаційного режиму розкриває закономірності розподілу сонячної радіації і радіаційного балансу в часі і просторі.

Сонячна радіація, яка поступає на поверхню Землі від сонця, називається прямою і її величина залежить від висоти сонця над горизонтом та ступеня хмарності. Річний прихід сонячної радіації при ясному небі для області становив би 117 ккал/см^2 , але хмарність зменшує величину прямої сонячної радіації втриє і за рік становить $-40,3 \text{ ккал/см}^2$.

Вітер на території Волинської області обумовлюється, з одного боку, характером поверхні, а з другого – розподілом над нею атмосферної циркуляції. Напрямок і швидкість вітру над територією області визначається місячним і сезонним режимом баричних центрів, які виникають над північною частиною Євразії і Атлантики.

Волинська область зазнає впливу різноманітних повітряних мас, які змінюються за порами року.

Найхолоднішим зимовим місяцем є січень, причому найнижчі середньосічневі температури повітря $-5,1^{\circ}\text{C}$ спостерігаються на сході області.

Липневі температури по області коливаються в межах $18,4\text{--}18,8^{\circ}\text{C}$. Інколи в липні трапляються відхилення від середньої багаторічної температури.

Середньорічні температури повітря в межах області становлять $7,0\text{--}7,5^{\circ}\text{C}$, а амплітуда річних коливань – від 23 до $24,9^{\circ}\text{C}$. Величини річної амплітуди збільшуються на схід у зв'язку зі зростанням континентальності клімату області в цьому напрямі.

Важливою характеристикою термічного режиму є суми температур, якими визначаються потреби рослин в теплі.

Глибина промерзання ґрунту в області незначна і в середньому становить 20–25 см. Навіть у найсуворіші зими промерзання ґрунту не перевищує 110 см, але в окремі роки він не промерзає і сніг випадає на мокрий ґрунт [8].

Вологість повітря Волинської області залежить від особливостей атмосферної циркуляції, температури повітря, температури та вологості ґрунту.

Абсолютна вологість повітря перебуває в прямій залежності від температури повітря (мінімум у січні, максимум у липні). Найменші значення абсолютної вологості за місяць спостерігаються взимку (4–5 мб), найбільші – влітку (14–15 мб).

Відносна вологість повітря є найбільшою взимку, навіть у полудень вона перевищує 80 %. Улітку відносна вологість повітря досягає 65–70 %. Отже, відносна вологість повітря обернено пропорційна його температурі.

Річні суми опадів у Волинській області становлять 550–600 мм. Найбільше опадів спостерігається в червні, липні та серпні (до 80–90 мм за місяць), найменше – у січні 24–32 мм. Отже, протягом року опади розподіляються нерівномірно. Приблизно 70 % всієї їх кількості випадає в теплий період року (з квітня по жовтень) і тільки 30 % – в зимовий.

Таким чином, переважання рівнинних форм рельєфу та знаходження території області в помірному кліматичному поясі сприяють рівномірному розселенню населення по території області та комфортному проживанню населення.

2.1.1. Земельні ресурси

Безпосередньо на спеціалізацію промисловості регіону впливають природні ресурси. Зупинимось на їх характеристиці та рівні забезпеченості адміністративних районів даними ресурсами. Даним питанням присвячено ряд праць фахівців західного регіону: П. А. Тутковського, В. М. Пащенко, В. П. Руденка, А. Г. Потапової.

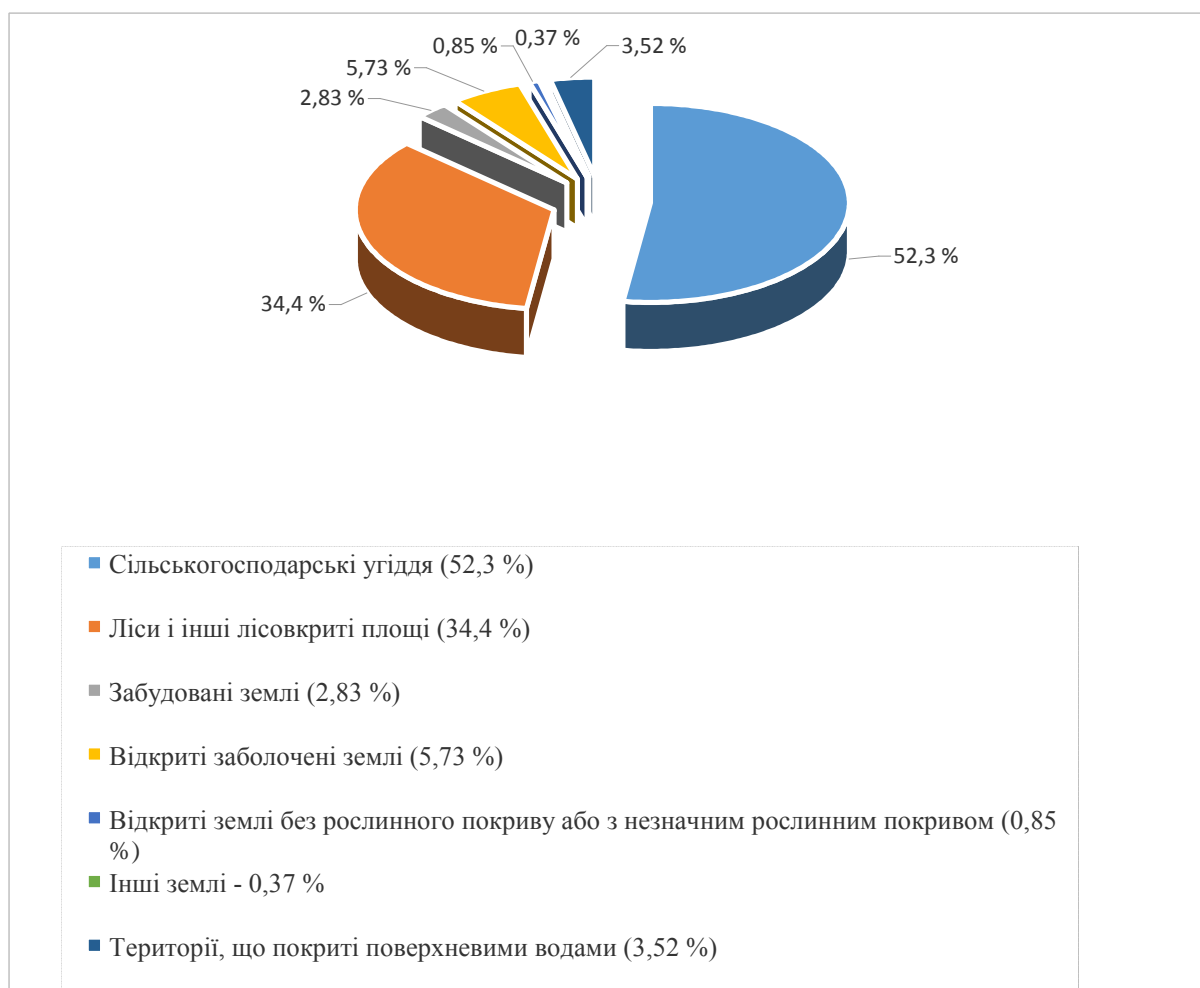
Земельні ресурси – частина земельного фонду, що використовується або може бути використана у народному господарстві.

Це вид природних ресурсів, що характеризуються певним поширенням, якістю ґрунтів, особливостями клімату і рельєфу, гідрологічним режимом, певним типом рослинності тощо. Земельні ресурси – основа розміщення господарських об'єктів, головний засіб виробництва в сільському, лісовому та інших господарствах [14].

Земельний фонд Волинської області станом на 1 січня 2016 року становить 2014,4 тис. га (рис. 2.1).

Як бачимо, 1053,3 тис. га (52,3 %) займають сільськогосподарські угіддя, що свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння земель. Серед сільськогосподарських угідь нараховується: ріллі – 675,1 тис. га, багаторічних насаджень – 11,4 тис. га, сіножатей і пасовищ – 366,8 тис. га. На другомі місці – ліси та інші лісовкриті площі, на які припадає 693,1 тис. га (34,3 %). Забудовані землі становлять 57,1 тис. га, що складає 2,83 % від земельного фонду області, відкриті заболочені землі складають 115,5 тис. га (5,73 %). На території, що покриті поверхневими водами припадає 45,6 тис. га (2,26 %). Відкриті землі без рослинного покриву

або із незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями) – 17,1 тис. га (0,85 %). На інші землі припадає 7,5 тис. га, що складає 0,37 %.

Рис. 2.1. Структура земельного фонду Волинської області

Усі райони забезпечні земельними ресурсами, проте величина їх різна в розрізі районів. Можна виділити три групи: найбільшзабезпечені, середньозабезпечені, найменшзабезпечені. В першу групу віднесено райони, площа яких більша 150 тис. га; до другої – 100–150 тис. га; в третю групу – менше 100 тис. га (табл. 2.1).

До першої групи відносимо три райони: Маневицький (226,5 тис. га), Камінь-Каширський (174,7 тис. га), Ковельський (177 тис. га).

До другої групи – вісім районів: Любомльський (148,1 тис. га), Любешівський (145 тис. га), Ратнівський (143,7 тис. га), Ківецівський

(141,1 тис. га), Турійський (120,5 тис. га), Горохівський (112,2 тис. га), Старовижівський (112,1 тис. га), Володимир-Волинський (103,8 тис. га).

В групу з найменшзабезпеченими земельними ресурсами відносимо п'ять районів: Луцький (97,3 тис. га), Рожищенський (92,8 тис. га), Шацький (75,9 тис. га), Локачинський (71,2 тис. га) та Іваничівський (64,5 тис. га).

Таблиця 2.1
Забезпеченість районів Волинської області земельними ресурсами*

№	Райони	Площа, тис. га
1.	Володимир-Волинський	105,8
2.	Горохівський	112,2
3.	Іваничівський	66,2
4.	Камінь-Каширський	174,7
5.	Ківерцівський	141,4
6.	Ковельський	177
7.	Локачинський	71,2
8.	Луцький	101,5
9.	Любешівський	145,0
10.	Любомльський	148,1
11.	Маневицький	226,5
12.	Ратнівський	143,7
13.	Рожищенський	92,8
14.	Старовижівський	112,1
15.	Турійський	120,5
16.	Шацький	75,9
	Волинська область	2014,4

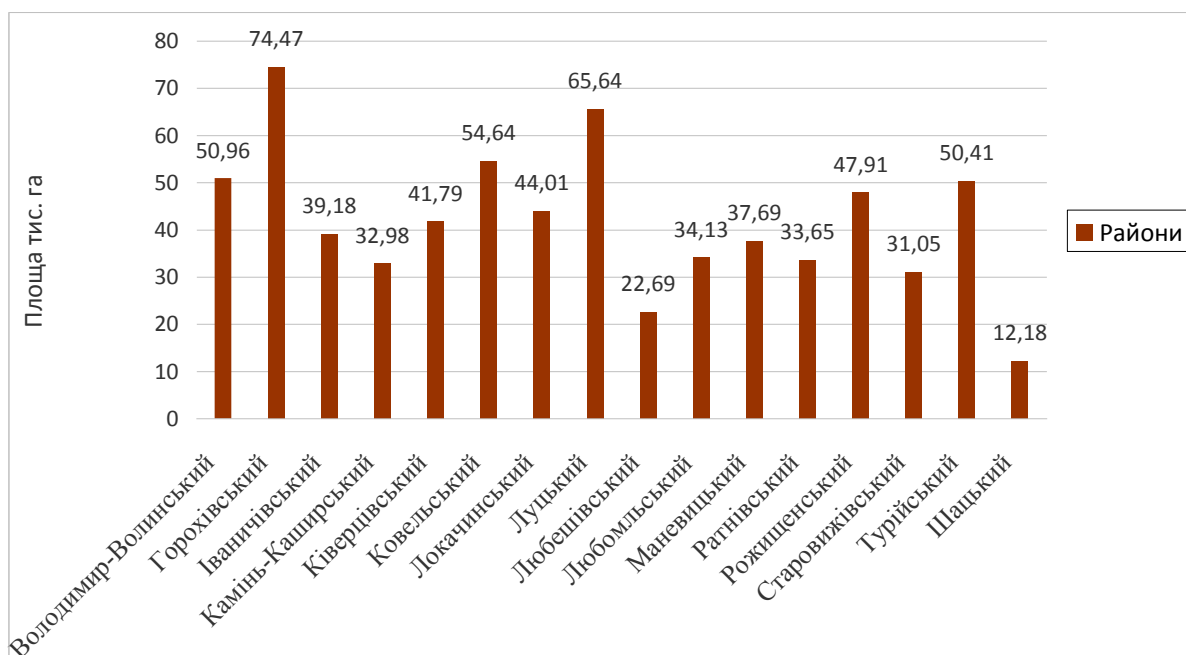
*Складено за матеріалами обласного управління статистики у Волинській області

Важливою складовою земельних ресурсів є сільськогосподарські угіддя. На сільськогосподарські угіддя припадає 1053,3 тис га (52,3 %), що свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння земель. Серед сільськогосподарських угідь нараховується: ріллі – 675,1 тис. га (64,1 %), багаторічних насаджень – 11,4 тис. га (1,1 %), сіножатей і пасовищ – 366,8 тис. га (34,8 %).

Найбільші площі ріллі у Горохівському (74,47 тис. га), Луцькому (65,64 тис. га), Ковельському (54,64 тис. га), Володимир-Волинському (50,96 тис. га), Турійському (50,41 тис. га) та Рожищенському (47,91 тис. га) районах (рис. 2.2).

Найменші площі зайняті під ріллею у Шацькому (12,18 тис. га) та Любешівському (22,69 тис. га) районах.

Найвищий відсоток розораності земель у південних лісостепових районах області: Луцькому – 69,0 %, Горохівському – 66,5 %, Локачинському – 61,0 %, Іваничівському – 58,0 %. У Ратнівському, Камінь-Каширському, Любешівському, Маневицькому районах розораність становить 13,5–15,2 %.

Рис. 2.2. Розподіл ріллі за адміністративними районами

З півдня на північ площа орних земель зменшується, а пасовищ і сіножатей зростає.

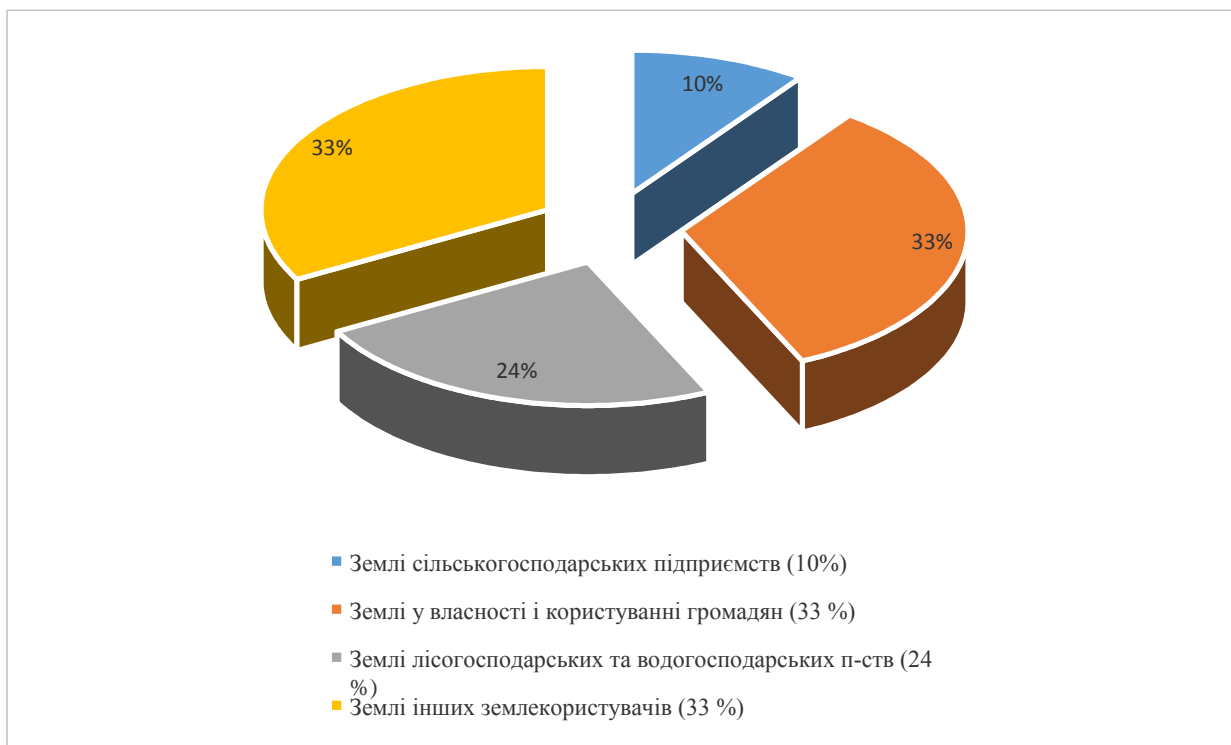
Багаторічні насадження у Волинській області займають незначну площу – 11,4 тис. га, що становить близько 1,1 %. Найбільші площі багаторічних насаджень у Ківерцівському районі (1,091 тис. га), найнижчий показник у Шацькому районі (119,79 га).

Сіножаті і пасовища Волинської області займають значну частину сільськогосподарських угідь і складають 366,8 тис. га (34,8 %). Площі сіножатей і пасовищ різні по районах Волинської області і коливаються від 34,8 тис. га в Ратнівському районі до 7,6 тис. га в Локачинському районі.

Площа осушених земель становить 416,6 тис га, з них із закритим дренажем – 236,6 тис. га та 157,2 тис. га – з двобічним регулюванням.

У процесі реформування земельних відносин, землі державної власності станом на 1 січня 2015 року складають 1284,2 тис. га (63,8 %), а землі приватної власності – 730,2 тис. га (36,2 %). Землі закладів, установ, організацій, промислових та інших підприємств, підприємств та організацій транспорту, зв'язку, частин, підприємств, організацій, установ, навчальних закладів оборони, організацій, підприємств і установ природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, водогосподарських підприємств у сумі становлять 62,5 тис. га.

У структурі земельного фонду області землі сільськогосподарських підприємств становлять 10 % (206,3 тис га) території, землі громадян у власності і користуванні – 33 % (655,9 тис га), землі лісгосподарських та водогосподарських підприємств – 24 % (478,6 тис га), землі інших землекористувачів – 33 % (рис. 2.3).

Рис 2.3. Структура земельного фонду за формами використання

Площа земель запасу та земель, не наданих у власність та постійне користування в межах населених пунктів (які не надані у тимчасове користування), становить 611,1 тис. га [48].

2.1.2. Ґрунти області

Ґрунт – пухкий поверхневий шар земної кори, який сформувався у процесі тривалої взаємодії гірських порід з рослинністю, тваринним світом, діяльністю мікроорганізмів, сонячної променевої енергії і тепла, води, характеризується родючістю завдяки наявності органічної речовини – гумусу.

Серед зональних типів ґрунтів за площею переважають дерново-підзолисті, лучні, менше – дернові, лісостепові опідзолені та типові чорноземи.

Розміщення ґрунтового покриву Волинської області чітко підпорядковане певним географічним закономірностям. У межах Волинської височини, вкритої лесовидними суглинками, утворилися ґрунти, властиві для лісостепу: чорноземи типові, чорноземи опідзолені та сірі, лісостепові опідзолені ґрунти. У поліській частині області переважають азональні та гідроморфні ґрунти, пов'язані з її низинним рельєфом і поширенням піщаних та супіщаних відкладів (легкого механічного складу), які представлені дерново-підзолистими, дерновими, лучними і болотними ґрунтами та торфовищами. У місцях виходів на денну поверхню крейди та мертелів утворилися перегнійно-карбонатні ґрунти.

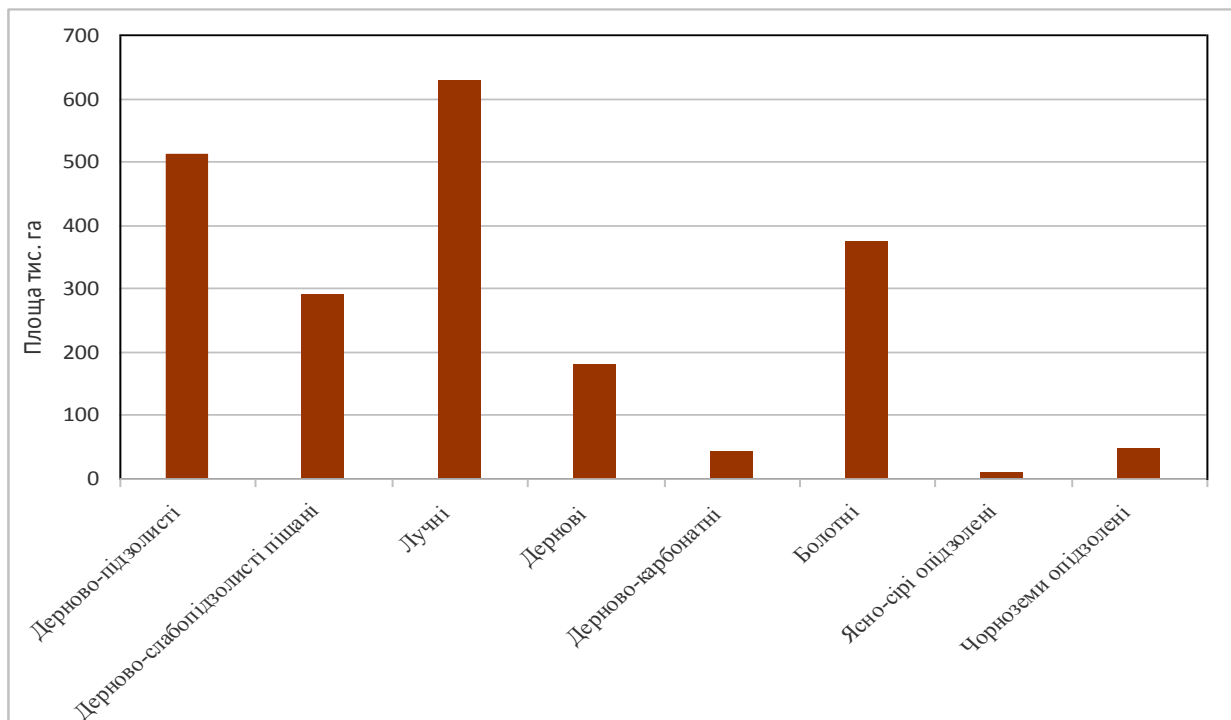
Лісостепові опідзолені ґрунти є домінуючими в межах Волинської височини, а на Поліссі – лише в південній його частині на лесових островах.

Ясно-сірі опідзолені ґрунти розкидані невеличкими клаптиками по всій території Волинської височини і займають площу 8,2 тис. га. Вони розташовані на схилах значної крутості, переважно північної експозиції. Їх профіль близький до профілю дерново-підзолистих ґрунтів.

По всій Волинській височині темно-сірі опідзолені ґрунти займають більш вирівняні ділянки вододільних просторів та пологих схилів. Вони сформувались на пилюватих легких лесовидних суглинках. Значну роль при

цьому відіграв чорноземний процес глиноутворення, тому вони досить добре (1,5–2 %) і глибоко гумусовані (50–60 см) (рис. 2.4).

Чорноземи опідзолені займають приблизно таку ж площу (47,1 тис. га), як і темно-сірі опідзолені ґрунти. Вони залягають досить великими масивами переважно у південній та західній частинах Волинської височини, приурочені до найбільш виположених довгих схилів та широких плоских межирічч. За механічним складом вони не відрізняються від інших опідзолених лісостепових ґрунтів, так що лише слабкі прояви опідзолення пов'язані з тимчасовим поселенням на цих територіях лісової рослинності і переважанням чорноземного процесу ґрунтоутворення, обумовлених особливостями рельєфу.

Рис. 2.4. Співвідношення між основними типами ґрунтів області

Чорноземи типові поширені на невисоких і плоских вододільних грядах та їх пологих схилах в середній смузі та надзаплавних терасах річок Волинської височини. Вони утворились під лучними степами в умовах м'якого і волого клімату. Це крайній західний варіант лісостепових чорноземів, які мають ряд своїх особливостей: слабоструктурні, малогумусовані (2–3 %). За глибиною гумусового забарвлення вони поділяються на середньоглибокі (70–100 см) та глибокі (100–150 см). За

механічним складом – це крупнопилуваті легкі або середні суглинки. Вміст крупного пилю в них становить 54–65 %.

Найбільш багаті на родючі ґрунти південні райони Волинської області: Луцький, Горохівський, Іваничівський, Володимир-Волинський, Локачинський та Ківерецький (сірі, темно-сірі, опідзолені і чорноземні) [8].

Область налічує три основні ґрунтові зони для виробництва зерна, цукрових буряків, м'яса і молока.

Перша зона – це дерново-підзолисті, дернові і болотні ґрунти, розміщені в поліських районах. Сільськогосподарські угіддя становлять майже 46 % від загальної площі земельного фонду. На орні землі припадає лише 27,4 %, а на ліси і чагарники – 43 %.

Друга зона представлена дерново-підзолистими супіщаними ґрунтами в комплексі з дерновими карбонатними та болотними. У земельному фонді всі сільськогосподарські угіддя займають майже 64 %, серед яких на орні землі припадає 36 %, а на сіножаті та випаси – 24 %.

У третій зоні зосереджені найкращі ґрунти, здебільшого сірі, темно-сірі, опідзолені і чорноземні, які переважно знаходяться в Луцькому, Горохівському, Іваничівському, південній частині Володимир-Волинського, Локачинського та Ківерецького районів, де спостерігається найбільший відсоток розораних земель і найменше природних кормових угідь. Сільськогосподарські угіддя становлять 82 %, на орні землі припадає 68 %, на природні сіножаті і випаси – майже 11 %.

Родючості ґрунтів великої шкоди завдає ерозія, якою уражено понад 20 % земель. Дефляційно-небезпечні ґрунти займають площу 255,5 тис. га, серед них слабдефльовані – 57,9, середньодефльовані – 149,3 і сильнодефльовані – 18,3 тис. га. В області 95,2 тис. га земель зазнає дії водної ерозії. За ступенем змитості їх поділяють на слабозмиті – 53,8, середньозмиті – 28,9, сильнозмиті – 12,5 тис. га [27].

В 1960–1970-х роках була проведена меліорація 400 тис. га земель. Односторонній підхід у здійсненні меліоративного впливу на земельні угіддя,

грубі помилки в експлуатації меліоративних систем та неправильне використання їхніх площ часто негативно вплинули на природне середовище.

Інтенсифікація використання земель суттєво змінила особливості розвитку процесів ґрунтоутворення: з одного боку, ці процеси пішли у напрямі формування окультурених високородючих ґрунтів, з іншого – у напрямі деградації цих ґрунтів (переосушення, ущільнення, посилення ерозійних процесів, мінералізація).

Торфові масиви меліорованих земель, які за своєю потенційною родючістю і продуктивністю можуть скласти конкуренцію чорноземам, через непомірне або невміле осушення, зазнали порушення водного режиму та незворотної втрати родючості. Під впливом осушувальної меліорації частина перезволожених земель різко змінила (до гіршого) свою структуру; скоротилась кількість місць зростання видів дикорослих рослин; цілковито знищені на великих площах лучно-болотні й болотні фітоценози, які доцільніше використовувати у незайманому стані; порушилися віковічні водопійні стежки для диких тварин, зник їхній корм.

2.1.3. Мінеральні ресурси

Мінеральні ресурси – це сукупність запасів корисних копалин мінерального походження, які вже використовуються або можуть бути використані в майбутньому в господарській діяльності людини. У наш час використовується понад 200 видів мінеральної сировини. В залежності від призначення мінеральні ресурси поділяють на три групи: паливні, рудні та нерудні.

Геолого-структурні особливості, морфологія рельєфу, гідрогеологічні умови в комплексі з іншими абіотичними складниками стали передумовою утворення в надрах Волинської області покладів мінеральної сировини широкого діапазону (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Наявні родовища корисних копалин Волинської області

Види корисних копалин	Загальна кількість родовищ	Родовища, що розробляються	Видобуток сировини в 2014 р.
Газ вільний, млн. м ³	1	Локачинське	35
Вугілля, тис. т	1	Волинське	317
Торф, тис. т	110	Стоянів	16
		Сойне	43
		Засвіття-Ситнелюк	82
		Вутишно	63
		Лютка	6
Вода підземна (питна та технічна), тис. м ³ на добу	8	Володимир-Волинське	5,6
		Ковельське	12,443
		Луцьке	55,15
		Нововолинське	12,466
		Торчинське	0,466
Вода мінеральна, м ³ на добу	2	Ківерцівське	0,844
		Луцьке	3,84
Сапропель, тис. т	190		
Крейда, тис. т	8	Городилецьке, ділянка Західна	19,5
		Поржарківське	2,5
Пісок будівельний (для будівельних розчинів), тис. м ³	28	Радошинське (ділянка №2)	139
		Ковельське (Південний поклад)	7,49
		Озютичівське	7,4
		Крижівське	0,05
Пісок для силікатної цегли, тис. м ³	11	Кульчинське (ділянка 1966 р.)	0,15
		Кульчинське (ділянка Серхів)	11,37
		Кульчинське (ділянки Валер'янівка, Чорний ліс, Рудки)	-
		Кульчинське 2	13,1
		Сокольське (Західна, Східна)	42,85
Пісок для благоустрою, рекультивациі і планування території, тис. м ³	6	Сирниківське	-
		Піддубцівське	20,17
Пісок кварцовий	2		
Пісок для пісочниць локомотивів	1		
Камінь будівельний (базальт)	1	Малоосницьке	-
Суглинок, глина, тис. м ³	34	Дубечнівське (ділянка 2)	80,5
		Лобачівське	8,4
		Новокоршівське	7,1
		Рокитянське	0,64
		Лаврівське	2
		Гнідавське	25,2
		Потоківське	-
		Низкинтчівське	-
Павловичівське	29,75		

Серед паливних реурсів переважають поклади кам'яного вугілля – Волинське родовище Львівсько-Волинського вугільного басейну. Балансові запаси (90 %) представлені газовим вугіллям. На території області нараховується 12 родовищ кам'яного вугілля.

Наступним видом паливних ресурсів є поклади природного газу. Родовище природного газу розвідане у районі смт. Локачі. Запаси незначні. Встановлено також перспективність девонських відкладів на вміст газового конденсату на території їхнього поширення. Окрім того, значні запаси газу метану відомі у продуктивних пластах Львівсько-Волинського вугільного басейну.

Волинська область має значні поклади торфу, основні запаси якого зосереджені на півночі області в заплавах рік Прип'ять, Турія, Стохід, Стир. Найбільші родовища – Турське, Цирське, Новочервищанське, Велике Болото, Гавчиці, Коритненське, Липа тощо. Загальна площа торф'яників області становить більше 30 тис. га, в тому числі 75 % з них займають промислові запаси. Запаси торфу-сирцю становлять більше 400 млн. м³, повітряно-сухого торфу – більше 70 млн. м³. Торф використовують не тільки як паливну сировину, а й застосовують в 11 галузевих напрямках господарської діяльності.

У Ратнівському районі, на підставі геологорозвідувальних робіт, виділено Волинський міднорудний район загальною площею близько 10 тис. км². Мідь у руді представлена самородною видозміною, що відзначається дуже високою частотою (до 99,8 %), хоча містить домішки благородних металів. Глибина залягання рудних горизонтів 20–240 м, при потужності до 10 м; здебільшого товщина горизонтів 1–1,5 м. Вміст міді коливається від сотих до 5,92 %.

Нерудні корисні копалини представлені алмазами, фосфоритами, будівельними матеріалами.

Любешівський район, за науковим передбаченням та оцінками, зачислено до найперспективніших регіонів України на виявлення корінних

родовищ алмазів, що підтверджується знахідками декількох кристалів у алмазоносних кімберлітах, які є аналогічними Якутським та Африканським.

Глибокозалягаючі сеноманські відклади верхньої крейди є перспективними для видобутку зернистих фосфоритів, а ерозійні останці палеогенових відкладів вміщують у собі жовнові фосфорити. Розробляється Старовижівське і розвідано Поступельське родовище жовнових фосфоритів.

В області розробляється 150 родовищ різних будівельних матеріалів. Будівельні матеріали представлені карбонатною сировиною, будівельним каменем, пісками, глиною. В центральній та південній частинах Волинської області розвідано запаси карбонатної сировини в стратиграфічних межах верхньої крейди. Сировину використовують для виробництва вапна, цементу та вапнування кислих ґрунтів Полісся. Загальні запаси для 11 розвіданих родовищ становлять 31 117 тис. м³.

Завдяки розміщенню на території області Західноукраїнського ареалу крейди, зареєстровано майже 70 його родовищ, а в 40 місцях встановлені виходи карбонатних порід. Основні запаси карбонатних порід зосереджені в Турійському (29,0 %), Ківерцівському (19,2 %), Горохівському (12,8 %) районах. Найбільші родовища крейди – Луківське, Городилецьке, Череваське, Ульяновське, Олицьке, Лиценське, Наталінське, Горохівське, Хорівське, Мишівське.

На території Волинської області зареєстровано майже 90 родовищ цегляно-черепичної сировини, а в 135 місцях – їх виходи. Основна кількість цієї сировини розміщена в південній частині області, де майже всюди на поверхні розміщені леси і лесовидні породи, у Володимир-Волинському (30,2 %), Горохівському (27,1 %) районах. Головні родовища – Володимир-Волинське, Низкиничівське, Шклінське, Ковельське, Старочорторійське, Заболоттівське, Камінь-Каширське.

В області також зареєстровано 40 родовищ будівельного та баластного піску, в 50 місцях – його виходи на поверхню. Основні родовища – Городилецьке, Вульківське, Радошинське, Камінь-Каширське, Маневицьке,

Поромівське, Сокульське, Рожищенське, Кульчинське, Янівське тощо. Будівельні та баластові піски поширені в північній частині області, їх родовища інтенсивно розробляються.

Природні або збагачені піски використовуються у дорожньому та промисловому будівництві. Вони пов'язані з палеогеновими, неогеновими і четвертинними відкладами. У центральній та південній частинах області розвідано і розробляється 16 родовищ будівельних пісків.

Глиниста сировина різних генетичних відкладів (моренні суглинки, озерно-льодовикові, озерні міжльодовикові) у льодовиковій області та глини неогенових останків і поховані ґрунти лісового покриву в перегляціальной області утворюють великі чи обмежені поля покладів. Розвідано 32 родовища глинистої сировини широкого практичного використання [57].

У Маневицькому районі розвідане і розробляється Малоосницьке родовище базальту. Ресурсний потенціал каменевидобутку має широкі перспективи.

Мінеральні ресурси області є базою для гірничодобувної та галузей обробної промисловості (будівельної, металургійної тощо).

2.1.4. Водні ресурси

Водні ресурси являють собою частину природних запасів води, яка безпосередньо приймає участь або може приймати участь у суспільному виробництві в конкретних історичних умовах при певному розвитку продуктивних сил. Це визначення характеризує водні ресурси не тільки як природне явище, але й як соціально-економічну категорію, що тісно пов'язана з рівнем розвитку людського суспільства.

Волинська область багата на поверхневі води: ріки, озера, ставки. На території Волинської області нараховується 132 річки довжиною 3530,8 км (довжина кожної з річок більше 10 км). Гідрографічна сітка області представлена річками двох великих басейнів: р. Прип'ять і р. Західний Буг.

Річка Прип'ять з притоками Турія, Стохід і Стир є найбільшою річкою області. Вздовж західної межі області протікає р. Західний Буг з притокою Лугою. Вони протікають по території області в основному з півдня на північ, мають повільну течію, через незначне зниження поверхні області на північ. Більшість річок, через невеликі глибини, не суднохідні [29].

На території Волинської області нараховується 265 озер. Найбільші і наймальовничіші озера – Світязь, Пулемецьке, Турське, Люцимир, Перемут, Оріхове, Волянське, Біле, Любязь. Площа дзеркала води в озерах становить 13 414 га. За походженням переважна більшість – карстові озера, менша – заплавні. Озера Волинської області – потенційні рекреаційні природні ресурси, які при розвитку інфраструктури можуть стати базою туристично-рекреаційних комплексів.

В експлуатації Волинської області знаходиться 12 водосховищ, площа дзеркала води становить 2203 га. Використовуються вони для зволоження осушених земель на меліоративних системах та риборозведення.

На території області нараховувалося 617 ставків загальною площею водного дзеркала 4544 га, основними джерелами живлення яких були талі, повеневі, дощові і підземні води.

Запаси поверхневих вод області достатні для їх використання на різні потреби.

За даними Волинського обласного виробничого управління водних ресурсів та водного господарства обсяги забору води становлять 98,8 млн. м³. З підземних водоносних горизонтів забрано приблизно 59,3 млн. м³, з поверхневих водних об'єктів – 39,5 млн. м³ (табл. 2.3).

Об'єкти водопостачання в області експлуатують шість спеціалізованих підприємств, які створені в містах Луцьк, Ковель, Нововолинськ, Володимир-Волинський, Ківерці, Любомль. В інших районних центрах області системи водопостачання експлуатуються районними виробничими управліннями житлово-комунального господарства.

В 2015 році в області нараховувалось 454 основні водокористувачі, якими за рік було використано 76,3 млн. м³ свіжої води. Використання водних ресурсів в області є раціональним, водний баланс бездефіцитний.

Таблиця 2.3

Основні показники використання і відведення води, млн. м³*

Показники	1990 р.	2000 р.	2004 р.	2008 р.	2011 р.	2013 р.
Всього забрано води з природних водних об'єктів	193,7	131,7	97,5	92,4	96,4	98,8
У тому числі для використання:						
Спожито свіжої води з неї на:	186,9	121,5	76,8	79,7	77,8	76,3
виробничі потреби	43,29	15,0	24,8	24,4	23,9	21,5
побутово-питні потреби	46,87	39,0	28,1	27,0	26,2	24,3
зрошення						
сільськогосподарські потреби	46,82	13,6	16,1	19,8	19,6	19,3
ставково-рибне господарство						
Втрати води при транспортуванні	6,787	6,3	7,8	6,4	7,4	7,1
Загальне водовідведення з нього	115,0	56,8	54,6	58,4	58,3	64,4
у поверхневій водній об'єкти	93,75	42,6	38,8	40,5	41,0	47,7
у тому числі:						
забруднених зворотних вод	22,15	34,9	0,6	4,0	4,5	3,7
з них без очищення	-	2,7	0,3	0,1	1,2	0,7
нормативно очищених	46,51	5,4	28,0	24,9	24,1	21,8
нормативно чистих без очистки						
Обсяг оборотної та послідовно використаної води	122,0	42,3	46,4	42,9	38,4	26,3
Частка оборотної та послідовно використаної води, %		73,8	65,2	63,8	61,6	54
Потужність очисних споруд	83,33	81,9	76,7	76,3	76,4	77,7

*Складено за матеріалами Волинського обласного виробничого управління водних ресурсів та водного господарства

Об'єкти водопостачання в області експлуатують шість спеціалізованих підприємств, які створені в містах Луцьк, Ковель, Нововолинськ, Володимир-Волинський, Ківерці, Любомль. В інших районних центрах області системи водопостачання експлуатуються районними виробничими управліннями житлово-комунального господарства.

В 2015 році в області нараховувалось 454 основні водокористувачі, якими за рік було використано 76,3 млн. м³ свіжої води. Використання водних ресурсів в області є раціональним, водний баланс бездефіцитний.

2.1.5. Лісові ресурси

Лісові ресурси – це і деревина, і технічна сировина, і харчові та кормові ресурси. Важливого значення набувають ліси як засіб охорони навколишнього середовища. Завдяки захисним властивостям ліси сприяють поліпшенню водного режиму територій, підвищенню врожайності сільськогосподарських культур, виступають одночасно як засіб виробництва, предмет і продукт праці.

Лісистість території області становить понад 30 %. Ліси розміщені нерівномірно. Найбільш лісистими є поліські райони (в середньому 45 %), лісистість у лісостепових районах становить лише 5 %. Загальні запаси деревини становлять 50,1 млн. м³. Найбільші вони в поліських районах: Ратнівському (4,5 млн. м³), Маневицькому (6,8 млн. м³), Ковельському (4,7 млн. м³), Камінь-Каширському (6 млн. м³).

Площа лісових угідь Волинської області становить 695 тис. га, з них ліси державного значення займають площу 447 тис. га, в тому числі 368,8 тис. га покриті лісом (88,2 %), де функціонують 14 держлісгоспів та Шацький національний природний парк [28].

Найбільший відсоток загальної лісистості – в Маневицькому районі (55,7 %), Камінь-Каширському (49,3 %), Ківерецькому (41,2 %), Любомльському (39,4 %), Любешівському та Ратнівському районах (по 35,7 %).

За господарським призначенням державні ліси поділяються на дві групи: зелена зона та експлуатаційні ліси. Ліси першої групи займають 97,7 тис. га, з них: ліси зеленої зони (38,1 тис. га), в тому числі ліси Шацького національного природного парку (12 тис. га), особливі ліси і лісові масиви (25,7 тис. га), захисні смуги вздовж залізниць (6,3 тис. га), захисні смуги вздовж автодоріг (8,7 тис. га), заборонені смуги вздовж річок (18,9 тис. га), і є основним видом лісів рекреаційного використання. Лісогосподарські заходи, які здійснюються в цій групі лісів, спрямовані на

поліпшення якості і продуктивності насаджень. Проведення вирубок в лісах цієї групи обмежене.

Ліси другої групи займають 331,3 тис. га. До них належать експлуатаційні ліси (312,8 тис. га), а також лісові спецзони і спецсмуги (18,5 тис. га). Ліси другої групи є основним джерелом деревини області.

При оцінці лісів і лісових територій, для потреб рекреації, основними показниками є породний склад лісонасаджень і їх вікова структура. Від біологічних особливостей деревної породи, або поєднання різних рослинних угруповань і кущових порід, певною мірою залежить мікроклімат ділянки і рекреаційний комфорт.

Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови Волинської області обумовили різноманітність породного складу лісів. У лісостанах переважають цінні хвойні (сосна, ялина), м'яколистяні та твердолистяні породи. Найбільш поширеними є хвойні породи, під якими зайнято 225,0 тис. га (60 %), друге місце займають м'яколистяні – 87,3 тис. га (24 %), а третє – твердолистяні – 57,7 тис. га (16 %) [5].

Волинські ліси багаті на гриби та ягоди, і їх збирання, особливо міськими жителями, розцінюється як один з найпривабливіших і корисних видів відпочинку. Ягідники та грибні місця в основному зосереджені в поліських районах області. Серед грибів, що ростуть у лісах області, переважають лисички, зелениці, масляки, опеньки, сиріжки, білі гриби. Найбільш поширеними з ягід є чорниця, малина, ожина, бруслина тощо.

2.1.6. Рекреаційні ресурси

Рекреаційні ресурси – це об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму. Вони є матеріальною і духовною основою формування ТРС різного типу і таксономічного рангу.

Головною властивістю рекреаційних ресурсів є те, що їм властива здатність відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини. Такі ресурси придатні як для прямого, так і для опосередкованого споживання, надання різноманітних послуг курортно-лікувального і рекреаційно-туристського характеру.

До природних рекреаційних ресурсів належать природні та природно-антропогенні геосистеми, природні об'єкти, явища і процеси, які володіють внутрішніми і зовнішніми властивостями й характерними рисами для організації сезонної або цілорічної рекреаційної діяльності. В межах природних рекреаційних ресурсів можна виокремити кліматичні, ландшафтні, орографічні, бальнеологічні, біотичні, грязьові, водні та інші ресурси. У свою чергу кожен із цих видів складається з окремих підвидів, наприклад бальнеологічні ресурси поділяються на мінеральні води різного хімічного складу, а отже, і різної лікувальної дії [19].

Враховуючи наявність унікальних, місцями не порушених ландшафтних комплексів, зокрема Західного Полісся, значних площ боліт, лісів, озер, рік з численними притоками, багатства і значної концентрації рідкісної флори і фауни, закономірно, що в області утворено 370 територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), загальна площа яких становить 193 246,89 га (9,6 % від загальної площі області). За останні 15 років площа територій та об'єктів ПЗФ зросла у 1,8 раза. Спочатку серед ПЗФ домінували, переважно, дрібні об'єкти, частіше пам'ятки природи, менше було заказників. У 1979–1984 роках, було утворено ряд великих за площею територій ПЗФ, зокрема, Шацький національний природний парк та ряд гідрологічних заказників. З 1991 року, завдяки Закону України «Про природно-заповідний фонд України», у Волинській області нараховувалося 371 об'єкт ПЗФ загальною площею 137994,94 га, з них 24 об'єкти мали статус загальнодержавного значення, решта – місцевого.

Серед найцінніших територій області, що збереглися у природному стані, можна виділити: Шацький національний природний парк;

національний природний парк «Прип'ять-Стохід»; заплаву р. Прип'ять (на території Любешівського та Ратнівського районів) в межах водно-болотних угідь міжнародного значення; заплаву р. Стохід (на території Камінь-Каширського, Ковельського, Любешівського і Маневицького районів) в межах водно-болотних угідь міжнародного значення; Черемський заповідник з лісовими масивами у Маневицькому районі; цінні лісові масиви Цуманського держлісгоспу; заплаву р. Турії (на території Камінь-Каширського, Ковельського, Ратнівського та Старовижівського районів).

Найбільше земель відведено на природно-заповідний фонд в Шацькому (33442,9 га), Любешівському (28588,4 га), Камінь-Каширському (11064,9 га), Турійському (9199 га), Ратнівському (5741,8 га), Ковельському (5107 га), Старовижівському (4859 га) районах.

В цілому в області сформована загальна мережа ПЗФ, яка в значній мірі охоплює найцінніші території та окремі ділянки в плані збереження їх у природному стані, охороні рідкісних рослин та тварин, занесених до Червоної книги України. Зазначені території можуть бути об'єктами використання рекреаційних ресурсів.

Рекреаційний потенціал області від її загальної площі станом на 1.09.2015 р. становить 1,2 % за потенційної можливості 9,2 %. На території області створено 90 зон тривалого відпочинку загальною площею 260 га, зон короткочасного відпочинку – 140, площею 1777 га, ліси рекреаційного призначення становлять 1762 га.

Відсутність великих промислових об'єктів на території області, віддаленість рекреаційних зон від джерел техногенного навантаження створюють оптимальні умови для організації будь-яких видів масового відпочинку громадян. Отож, туристично-рекреаційна індустрія є пріоритетною для соціально-економічного розвитку області.

Лісові ресурси займають провідне місце у структурі природно-рекреаційного потенціалу області. Вони можуть задовольняти різноманітні потреби рекреантів у лікуванні, оздоровленні, естетичному пізнанні. Окрім

того, у лісах зосереджена значна кількість мисливської фауни. Мисливський фонд охоплює 6 видів копитних тварин, 13 – хутрових звірів, 12 – пернаті дичини. Мисливське господарство в області займає площу 1 млн 584 тис. га.

Гідрографічна сітка області використовується для короткочасного відпочинку, водного туризму, купання, рибальства.

Найбільша група озер (80) зосереджена в басейні Західного Бугу. Лише 9 озер придатні для рекреаційного відпочинку (найбільші – Світязь, Пулемецьке), які використовують для рибальства та водного туризму.

Друга група озер розташована на межиріччі Західного Бугу і Прип'яті. Найбільші серед них – озера Тур, Оріховець, Волянське, Синове. Озера цієї групи використовують для водного туризму, купання, риболовлі. Найбільшими озерами басейну р. Прип'ять є: Любязь, Біле, Донське, Шипи, Сирче, Рогозне, Мале Любязьке. Сьогодні ці озера в рекреаційному відношенні використовуються мало.

Ставки і водосховища також використовують місцеві жителі для короткочасного відпочинку – риболовлі та купання. Родовища мінеральних вод дають змогу розвивати санаторно-курортне лікування.

Води придатні для лікування захворювань серцево-судинної системи, системи кровообігу, гіпертонії, периферичної нервової системи та інших недуг. Хлоридно-натрієві води з мінералізацією 12–13 мг/л поблизу с. Журавичі Ківерецького району містять домішки бромю, йоду, радону і застосовуються для лікування серцево-судинної системи, атеросклерозу, дихальної і травної систем. Вода Журавичівського родовища відповідає якостям джерел Моршинське № 1 і Єсентуки № 17. Поблизу м. Ковеля є джерело, що не має аналогів в Україні (хлоридно-натрієво-кальцієво-йодобромні води), що за якістю відповідають джерелу Друскінінкай [31]. Експлуатаційний водоносний горизонт залягає на глибині понад 1 300 м.

Серед обстежених 33-х родовищ торфових грязей найпридатнішими для лікування є родовища с. Головне і с. Машів Любомильського району, м. Берестечко Горохівського району, с. Журавичі Ківерцівського району,

с. Троянівка Маневицького району. На сьогоднішній день використання лікувальних грязей є незначним, хоча запаси дають змогу розширити сферу їхнього використання. Цінні лікувальні властивості мають сапропелі (донний мул). Сапропелями лікують захворювання серцево-судинної та нервової систем, шкіри, хвороби суглобів, ревматизм. Видобування сапропелів здійснюється, але для медичних цілей на даний час не використовується.

2.2. Суспільно-географічні дослідження

Основними суспільно-географічними чинниками, які зумовлюють формування і розвиток економічного потенціалу регіону є суспільно-географічне положення, населення, господарство, фінанси та наука.

Суспільно-географічне положення визначається територіальними, компонентними, композиційними і соціально-економічними відносинами з іншими регіонами та областями України, сусідніми та віддаленими територіями.

Волинська область (площа 20,1 тис.км², що складає 3,3 % території держави) розташована на крайньому північному заході України. На півночі межує з Брестською областю Білорусії (протяжність кордону 205 км), на сході та південному сході – із Рівненською областю (410 км), на півдні – Львівською областю (125 км), на заході – Люблінським воєводством Польщі (190 км). Всього в межах області пролягає 395 км державного кордону.

Одна із головних рис ЕГП області – її прикордонне положення в зоні контактної взаємодії і стику територіально-господарських структур України, Білорусії і Польщі, близькість до європейського ринку. Вигідність прикордонного транзитного положення Волинської області обумовлюється не лише наявністю прикордонних пунктів пропуску (в т. ч. міжнародних Ягодин-Дорогуськ та Устилуг-Зосин), але й тим, що на 1000 км території області проходить 16,5 км довжини прикордонної смуги (в 1,5 рази більше, ніж в середньому по Україні) [60].

Вигідність економіко-географічного положення Волинської області визначається також близькістю до промислово-розвинутого Карпатського економічного регіону. Господарські зв'язки з Дніпропетровським, Донецьким, Північно-Східним регіонами надають сприятливі можливості для забезпечення внутрішніх потреб розвитку області у імпортованому паливі та сировині, реалізації за її межами продукції власних галузей спеціалізації. Значними сировинними базами та ринками споживчих товарів, крім регіонів України, є сусідні регіони Білорусі та Польщі.

Політико-географічне положення області є периферійним в Україні, але характеризується центральністю в Європі. Волинська область розташована в центральній частині світового поясу найвищого політичного і соціально-економічного розвитку. Її центральне положення в європейській геополітичній системі є вигідним для налагодження економічних і культурних стосунків з країнами Європи. Позитивною стороною є сусідство з Польщею і Білоруссю, з якими Україна підтримує дружні стосунки, а область має протяжні зони контакту. А як наслідок – багато варіантів розвитку зовнішньо-політичних, культурних та зовнішньо-економічних відносин і контактів, можливість виходу до європейських ринків.

Один із важливих факторів розвитку продуктивних сил Волинської області – її вигідне транспортно-географічне положення (ТГП), яке в першу чергу впливає на зростання питомої ваги обробних галузей промисловості, розширення її економічних зв'язків [60]. Через область проходять шляхи, які з'єднують Україну, центральну і південну частини Росії, країни Закавказзя і Центральної Азії з країнами Центральної і Західної Європи, найважливішими портами на Балтійському та Північному морях. Область часто називають «вікном в Європу» на північному заході країни. Завдяки своєму географічному положенню, Волинська область слугує транспортним коридором для вантажних та пасажирських перевезень як з країн Європейського Союзу, Прибалтійського регіону в Україну, Молдову, Румунію, країни Близького Сходу, так і взворотньому напрямку.

Довжина мережі автомобільних доріг області складає 6199,3 км, в тому числі: місцевого значення – 5446,4 км, міжнародного значення – 321,37 км, регіонального значення – 241,7 км, національного значення – 189,9 км. Це автомобільні магістралі державного та міжнародного рівня, що проходять через територію регіону: М-07 «Люблін – Ягодин – Ковель – Київ», М-19 «Доманове – Ковель – Чернівці – Терембляче» (в напрямку Бухарест), Н-22 «Устилуг – Луцьк – Рівне». Окрім цього, в регіоні діють міжнародні автомобільні пункти пропуску: Ягодин і Устилуг (Польща), Дольськ, Пулемець та Піща (Білорусь).

Основа залізничної мережі області складають 6 залізничних магістралей, що радикально розходяться від м. Ковель. Загальна експлуатаційна довжина залізниці – 615 км. Важливими магістралями області є: Ковель – Здолбунів – Київ (маршрути в центральні, південні і східні області України, Росію, Молдову, країни Закавказзя); Ковель – Сарни – Київ (дільниця залізниці Київ – Варшава – маршрути в північні і східні області України, Росію і Білорусь); Ковель – Ягодин – Хелм (транзитні експортно-імпорتنі перевезення з Польщею та іншими країнами Центральної та Західної Європи); Ковель – Брест (Білорусь і Прибалтійські країни); Ковель – Володимир-Волинський – Львів (західні регіони України та країни Центрально-Східної Європи).

Залізничні пункти пропуску через державний кордон: Ягодин – Дорогуськ (пасажирський, вантажний), Володимир-Волинський – Хрубешів (пасажирський, вантажний), Лудин (вантажний), Ізов (вантажний).

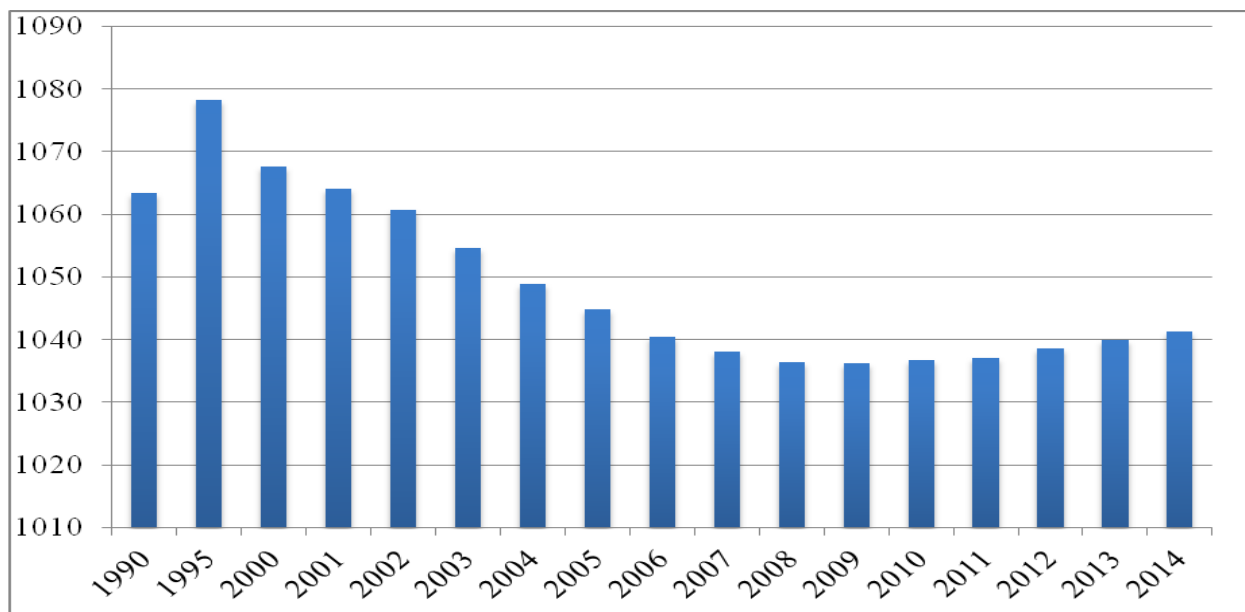
Основні автовокзали Волинської області знаходяться у містах Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський, Нововолинськ, Любешів. З автовокзалів здійснюються перевезення за напрямками: Східна, Центральна та Західна Європа, Прибалтійський і Причорноморський регіони [66].

Важливим чинником розвитку економічного потенціалу Волинської області є населення із системою розселення. Демографічні чинники формують трудову активність населення: чисельність населення; кількість

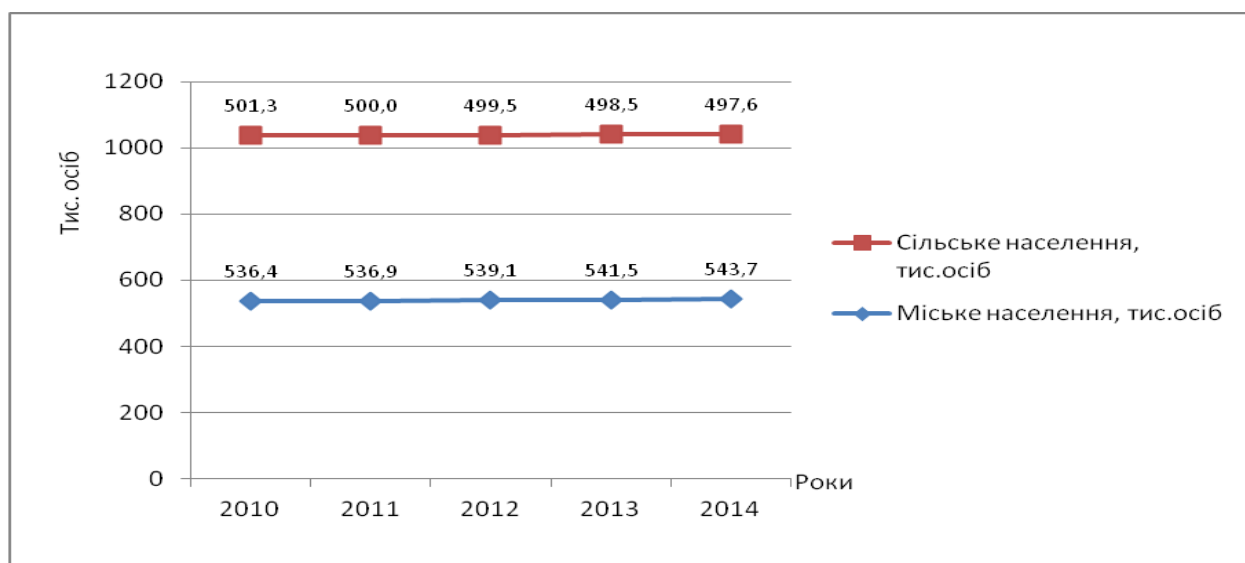
населення в працездатному віці; впливають на розміщення трудо- та наукомістких галузей промисловості [68].

Чисельність населення Волинської області станом на 2014 р. становила 1043,0 тис. осіб (2,3 % від населення України), у тому числі: міського – 543,7 тис. осіб; сільського – 497,6 тис. осіб (відповідно 52,2 % та 47,8 %). Область є однією із небагатьох областей України, в якій спостерігається ріст чисельності населення (рис. 2.5).

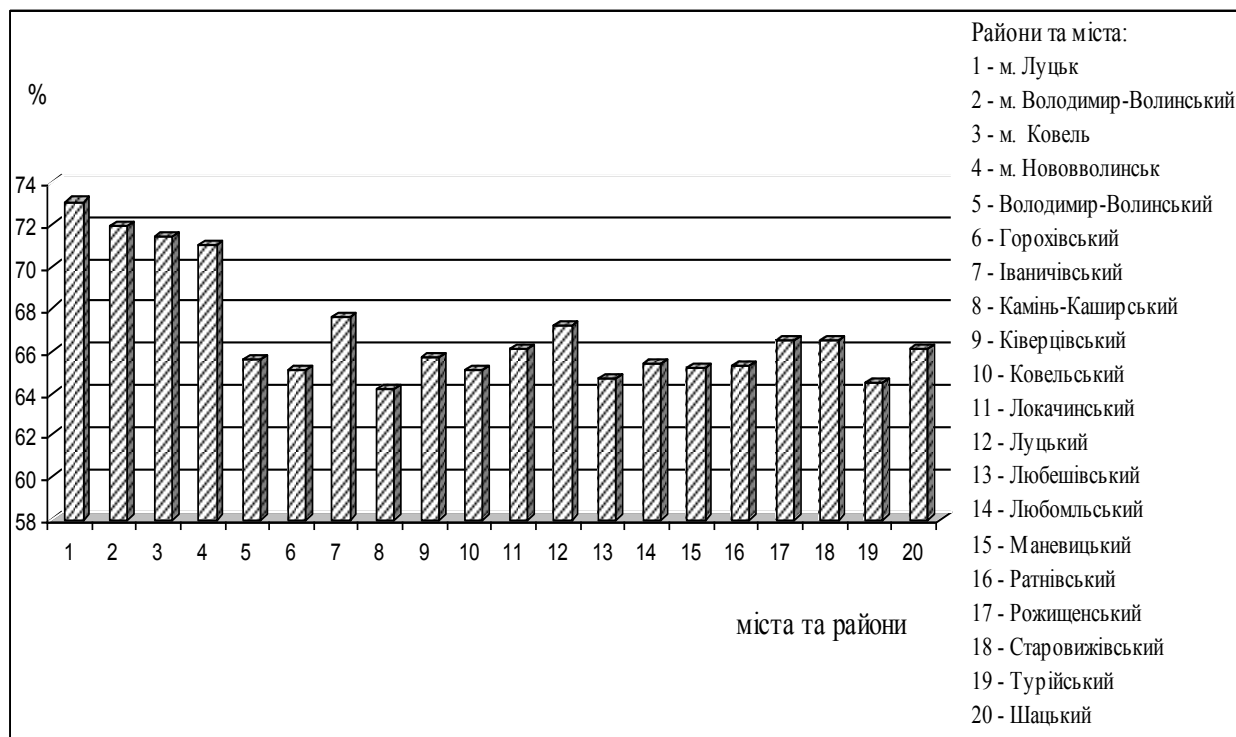
Рис. 2.5. Динаміка чисельності населення, тис. осіб

Частка міського (52,2 %) населення вища ніж сільського (47,8 %). За останні роки спостерігалася тенденція до збільшення міського та зменшення сільського населення (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Динаміка зміни чисельності міського і сільського населення

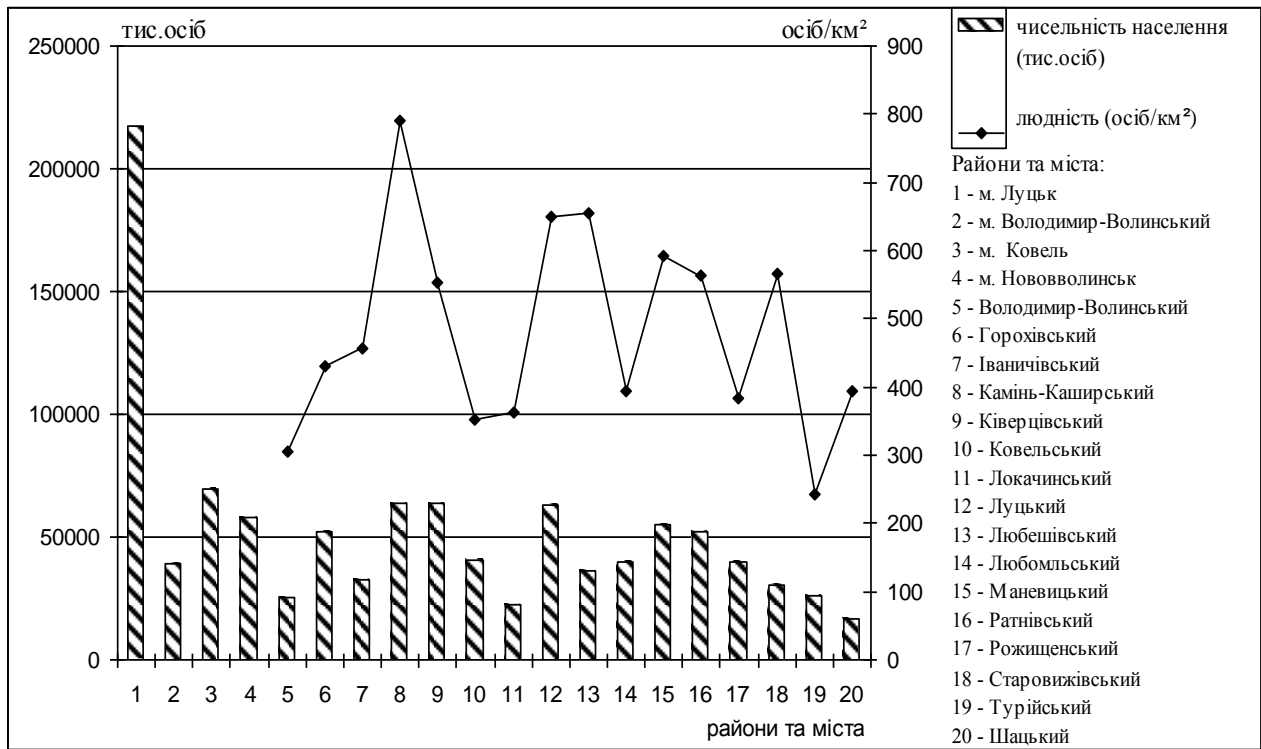
Важливою характеристикою є частка населення працездатного віку (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Частка населення області у працездатному віці

Найвищі показники становлять в м. Луцьку (73,1 %), м. Володимир-Волинську (71,9 %), м. Ковелі (71,4 %), м. Нововолинську (71,0 %) та Рожищенському (66,5 %), Старовижівському (66,5 %), Луцькому (67,2 %), Іваничівському (67,6 %) районах. Найменша частка працездатного населення – у Любешівському (64,7 %), Турійському (64,5 %), Камінь-Каширському (64,2 %) районах. Середній показник по області становить 68,1 %.

Сучасна система розселення населення Волинської області та її адміністративно-територіальний поділ сформувалися в середині 1990-х років. Середня людність населених пунктів області становить 476 осіб. Найбільша людність спостерігається у Камінь-Каширському (790), Любешівському (654), Луцькому (650), Маневицькому (593), Старовижівському (565), а також Ратнівському (564) районах. Найменша – у Володимир-Волинському (306) та Турійському (243) районах (рис. 2.8).

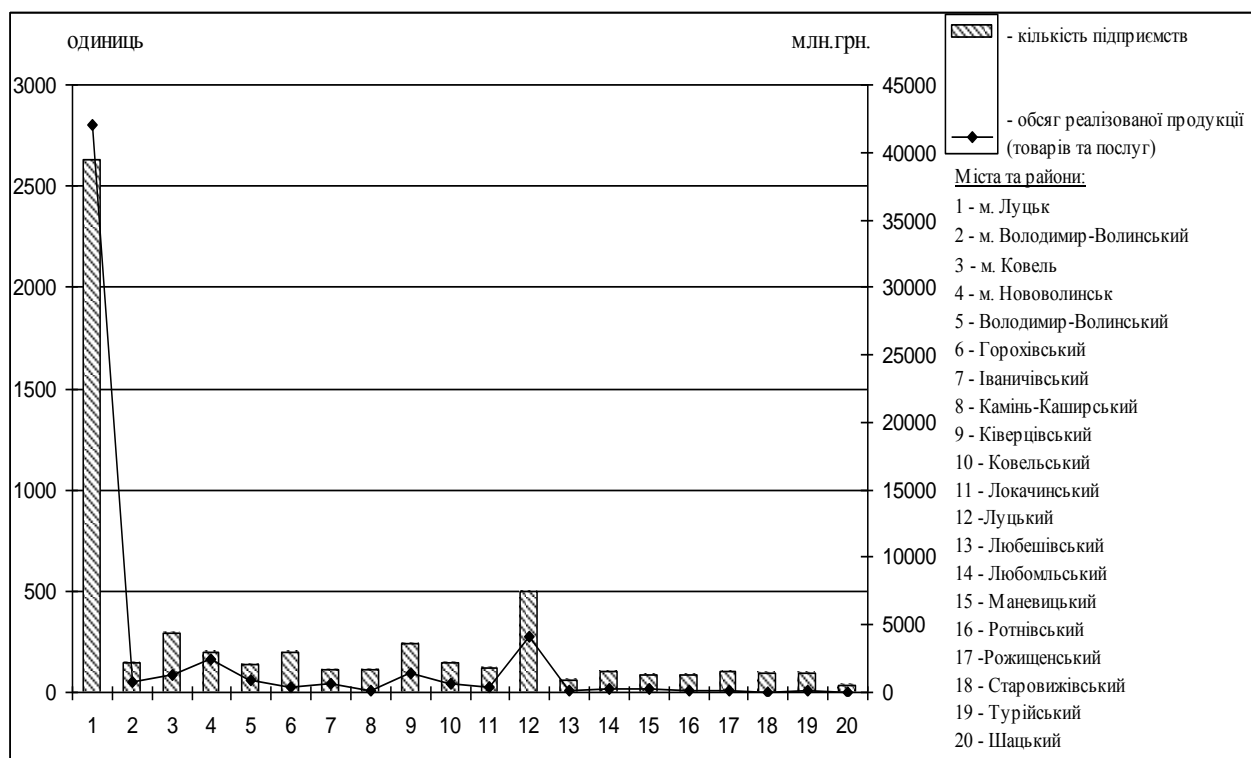
Рис. 2.8. Чисельність населення та людність за адміністративними районами

На території Волинської області нараховується 22 селища міського типу, та 1054 сіл. Найбільша кількість селищ міського типу у Горохівському районі. Села з людністю 1000 і більше осіб, в яких станом на 2014р. проживало 33,4 % усього наявного сільського населення Волинської області, розташовані в основному в Камінь-Каширському (15,4 % загальної кількості таких сіл), Луцькому, Ратнівському (по 11,1 %) та Любешівському (10,3 %) районах [33]. Села з людністю 500 – 999 осіб, в яких мешкає 36,4 % селян, переважно розміщені в Горохівському, Луцькому, Маневицькому районах (по 10,3 % загальної кількості таких сіл) та Камінь-Каширському районі (8,4 %). Дрібноселищні сільські населені пункти (снп) з людністю до 199 осіб, в яких налічується 5,9 % усіх сільських жителів, переважно розташовані в Турійському (12,2 % загальної кількості таких сіл), Ратнівському (9,7 %), Ковельському і Володимир-Волинському районах (по 11,2 %).

Вагомими суспільно-географічними дослідженнями є економіко-географічні, які на нашу думку, доцільно буде оцінити за показниками

підприємницької діяльності, інвестиціями та показниками зовнішньоекономічної діяльності.

Найбільше підприємств зосереджено у містах області: Луцьку (2631), Ковелі (296) та в Луцькому (498) і Ківерцівському (240) районах. Найменше підприємств нараховується у Ратнівському (88), Маневицькому (84), Любешівському (58) та Шацькому (38) районах (рис. 2.9).

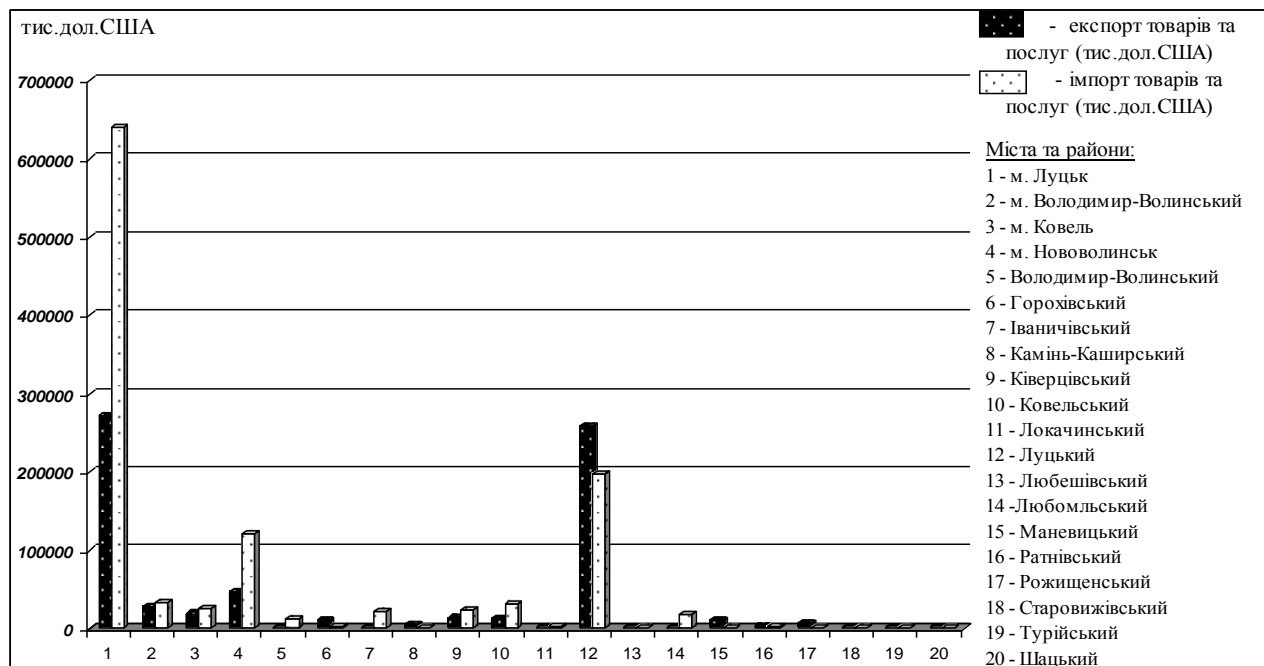
Рис. 2.9. Кількість підприємств та обсяг реалізованої продукції

Щодо обсягу реалізованої продукції підприємствами (товарів та послуг) спостерігається майже аналогічна територіальна тенденція. Найбільші показники спостерігається у місті Луцьку (42015,2 млн. грн.), дещо нижчі у Луцькому районі (4087,8 млн. грн.), місті Нововолинську (2484,6 млн. грн.). Низькі показники характерні для Камінь-Каширського (140,0 млн. грн.), Любешівського (72,1 млн. грн.), Шацького (43,7 млн. грн.), а також Старовижівського (41,6 млн. грн.) районів (рис. 2.9).

Загальна кількість підприємств Волинської області сягає 5511 одиниць, а обсяг реалізованої продукції (товарів і послуг) – 56305,5 млн. грн.

У розрізі міст та районів Волинської області найбільш помітні значення експорту-імпорту товарів та послуг характерні для міста Луцька (272446,1;

639908,8 тис. дол. США), Луцького району (258966,3; 196484,2 тис. дол. США) та міста Нововолинська (46757,8; 121228,3 тис. дол. США) (рис. 2.10).

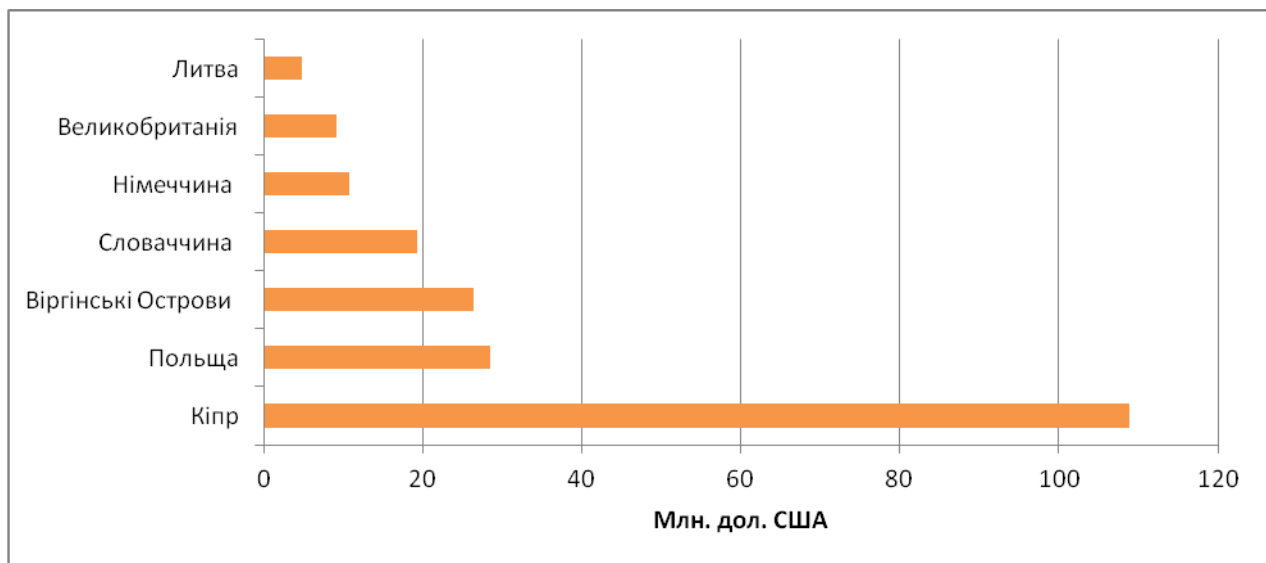
Рис. 2.10. *Обсяги експорту-імпорту товарів та послуг*

Несуттєві показники у Старовижівському (1300; 182 тис. дол. США) та Шацькому (45,1; 13 тис. дол. США) районах, при чому імпорт товарів та послуг суттєво перевищує експорт.

Загальний обсяг інвестицій, внесених в економіку Волинської області, на 01.01.2014 р. становив 339,3 млн. дол. США [44]. Інвестиції надійшли з 39 країн світу. Основними країнами-інвесторами, на які припадає 72,4 % загального обсягу прямих інвестицій є: Кіпр – 108,8 млн. дол. США, Польща – 28,5 млн. дол. США, Віргінські Острови – 26,3 млн. дол. США, Словаччина – 19,3 млн. дол. США, Німеччина – 10,8 млн. дол. США, Великобританія – 9,2 млн. дол. США, Литва – 4,8 млн. дол. США (рис. 2.11).

Понад 60 % інвестицій були спрямовані на розвиток машинобудування, деревообробної та хімічної галузі промисловості. На даний момент йде обговорення питання поглиблення двостороннього торговельно-економічного співробітництва між Волинською областю та Королівством Швеція. Шведські інвестори зацікавлені вкладати капітал в українську

економіку. Взаємний інтерес сторони висловили у налагодженні контактів у сфері впровадження енергозберігаючих технологій, зокрема, у створенні та промислового використанні плантацій з вирощення енергетичної лози. На сьогодні в області енергетичної лози висаджено близько 600 га (Горохівський, Старовижівський, Володимир-Волинський райони). Також ідуть переговори з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) й інженерно-консалтинговою компанією Ramboll про втілення проекту ДКП «Луцьктепло» [34].

Рис. 2.11. Основні країни-інвестори Волинської області у 2014 р.

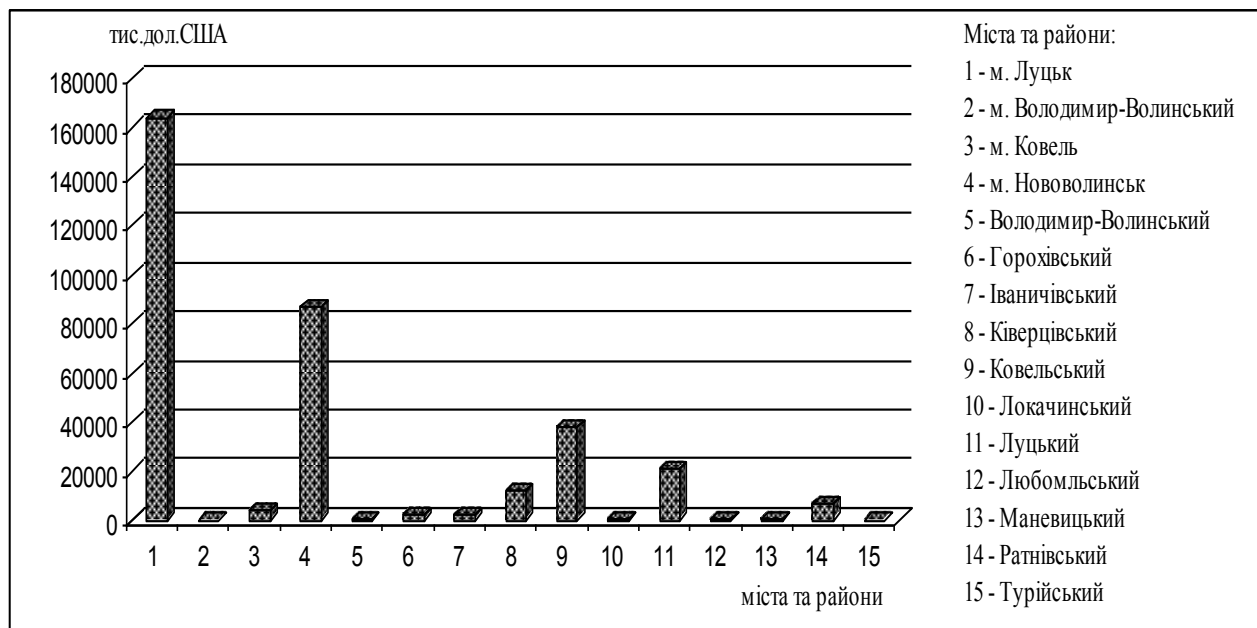
Пріоритетними галузями для інвестування є: агропромисловий комплекс, харчова та переробна промисловість, машинобудування, деревообробна та легка промисловість, будівництво, охорона довкілля, соціальна інфраструктура, туристично-рекреаційний комплекс.

Найбільшими перешкодами інвестиційної діяльності області, за статистичним опитуванням, є високі ставки кредитів, недостатній попит, проблема ліквідності, несприятлива політична ситуація, високий конкурентний тиск, високий податковий тягар, високий регуляторний тиск, часті зміни економічного законодавства [64].

Найбільше інвестицій потребують підприємства добувної промисловості (м. Нововолинськ, Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн) (227 млн. дол. США), харчова (178,2 млн. дол. США),

машинобудування (125,8 млн. дол. США), транспорт (92,7 млн. дол. США), сільське та лісове господарство (48,3 млн. дол. США) [26].

Найбільше прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) направлено у міста Луцьк (163960,3 тис. дол. США), Нововолинськ (86614,2 тис. дол. США) та Ковельський район (37815,1 тис. дол. США), а найменше – у місто Володимир-Волинськ (62,5 тис. дол. США) та Турійський район (15,3 тис. дол. США) (рис. 2.12).

Рис. 2.12. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал)

Щодо обсягу капітальних інвестицій, які спрямовані у міста та райони Волинської області варто зазначити, що найбільша їх кількість надійшла у місто Луцьк (1838,7 млн. грн.), Луцький (396,6 млн. грн.), Володимир-Волинський (166,7 млн. грн.) та Ківерцівський (133,3 млн. грн.) райони.

За джерелами фінансування, які надходять у Волинську область, найбільша частка припадає на власні кошти підприємств та організацій (1915, 5 млн. грн) та інші джерела фінансування (1017,2 млн. грн.), а найменша – кошти державного бюджету (143,3 млн. грн.) (табл. 2.4).

Наука, як чинник розвитку економічного потенціалу, відіграє дуже важливу роль, адже саме ця сфера є рушійною силою, яка забезпечує область висококваліфікованими працівниками, сприяє розвитку наукоємного виробництва.

Таблиця 2.4.

**Капітальні інвестиції за джерелами фінансування у містах та районах
Волинської області (у фактичних цінах; млн.грн)***

Адміністративні одиниці	Капітальні інвестиції	У тому числі			
		Коштів державного бюджету	Коштів місцевих бюджетів	Власних коштів підприємств та організацій	Інших джерел фінансування
Волинська область	3327,1	143,3	249,1	1917,5	1017,2
м. Луцьк	1838,7	131,4	152,4	1235,8	319,1
м. Володимир-Волинський	61,6	1,4	14,0	30,8	15,4
м. Ковель	95,8	4,4	19,9	37,2	34,3
м. Нововолинськ	113,2	0,4	9,7	77,3	25,8
райони					
Володимир-Волинський	166,7	-	1,6	123,3	41,8
Горохівський	61,7	0,1	8,0	36,0	17,6
Іваничівський	24,6	-	1,8	10,9	11,9
Камінь-Каширський	47,0	0,2	4,6	6,5	35,7
Ківерцівський	133,2	1,6	4,1	54,2	73,3
Ковельський	38,9	-	3,5	19,4	16,0
Локачинський	19,7	...	1,4	12,5	5,8
Луцький	396,9	1,0	1,0	160,6	243,3
Любешівський	29,0	0,4	3,1	1,8	23,7
Любомльський	28,0	1,3	4,2	5,7	16,8
Маневицький	46,0	...	2,9	13,0	29,6
Ратнівський	110,0	0,2	4,6	60,7	44,5
Рожищенський	47,1	...	5,3	8,2	33,5
Старовижівський	13,0	0,1	3,2	1,5	8,2
Турійський	33,8	...	3,1	20,6	10,3
Шацький	22,2	0,2	0,7	1,5	19,8

*Складено за матеріалами Головного управління статистики у Волинській області

Волинська область має сприятливі суспільно-географічні чинники для економічного розвитку. Проте, економічна та політична нестабільність є причиною недостатнього використання економічного потенціалу області.

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

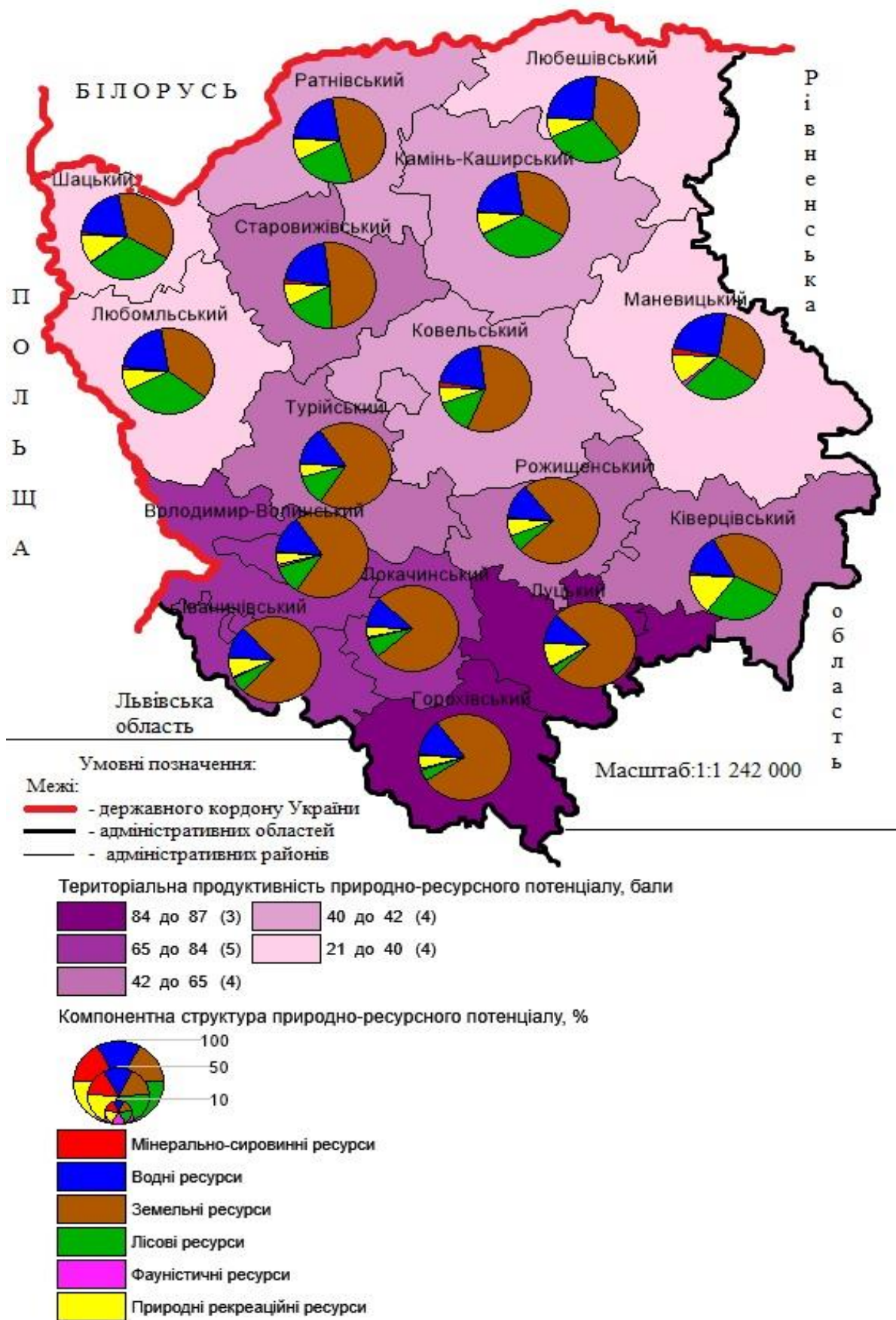
3.1. Природно-ресурсний потенціал

Складовими частинами природно-ресурсного потенціалу є ресурсний, рекреаційний та екологічний потенціал. В ресурсному потенціалі розглядають земельні, водні, лісові мінерально-сировинні та фауністичні ресурси (рис. 3.1).

Площа земель Волинської області – 2014,45 тис. га. За оцінкою В. П. Руденка частка земельних ресурсів області становить 55,2 % величини сумарного природно-ресурсного потенціалу [39]. Проте ці запаси складають лише 2,1 % земельних ресурсів України. Найбільш потужний земельний потенціал мають лісостепові райони (Горохівський, Іваничівський, Луцький, Ківерцівський, Локачинський), адже на їх території переважають родючі чорноземи (опідзолені та типові) [36]. Найвища частка земельних ресурсів у природно-ресурсному потенціалі характерна для таких районів, як Горохівський і Локачинський – по 75,5 %, Луцький – 75,2 %, Іваничівський – 73,6 %, Рожищенський – 72,3 %. Найнижчі показники мають поліські райони: Любешівський – 37,9 %, Любомильський – 36,7 %, Камінь-Каширський – 35,9 % і Маневицький – 31,7 % (рис. 3.1).

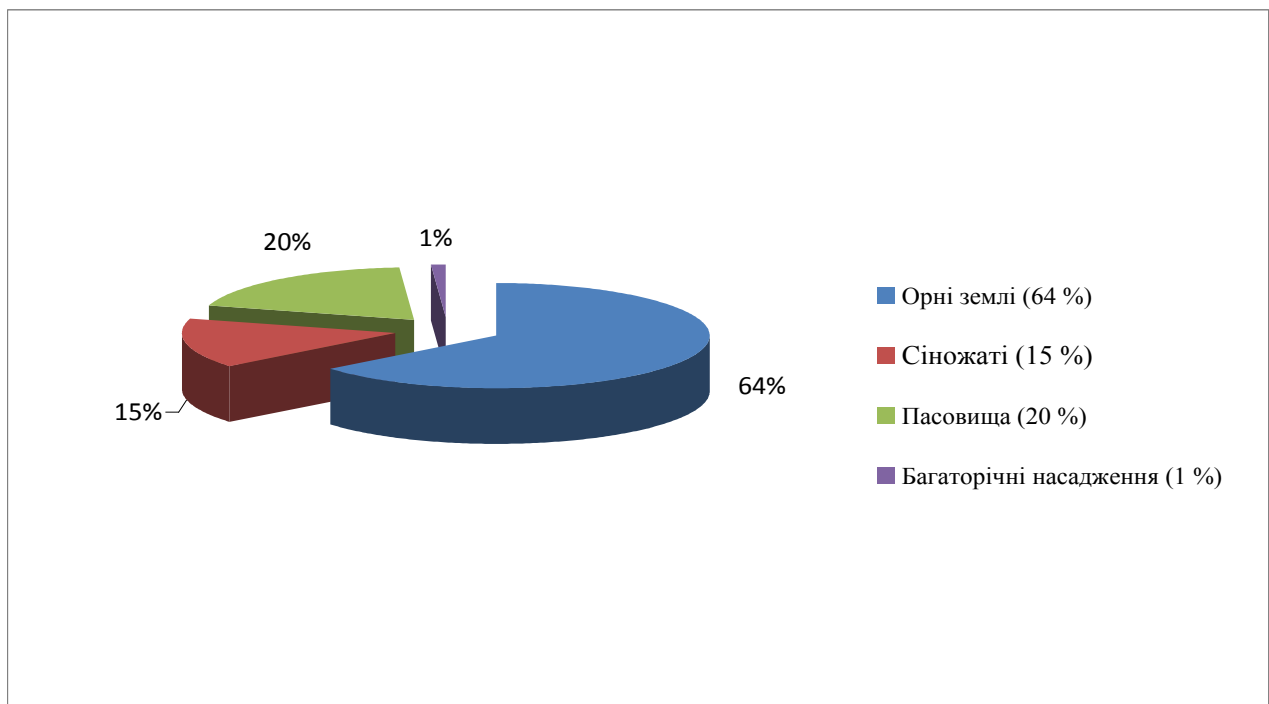
Волинська область сільськогосподарська і доцільно зупинитися на землях сільськогосподарського призначення. Сільськогосподарські угіддя області займають 1051,4 тис. га, що становить 52,2 % усіх земель. У їх структурі виділяють орні землі (674,3 тис. га), сіножаті (159,8 тис. га), пасовища (205,8 тис. га) та багаторічні насадження (11,8 тис. га) (рис.3.2).

Орні землі є найбільш цінною складовою земельних ресурсів. За часткою орних земель, у загальній структурі земель, Волинська область суттєво поступається країні в цілому – 50,2 % проти 80 % [30].

Рис. 3.1. Природно-ресурсний потенціал Волинської області за В. П. Руденком

Показник забезпеченості орними землями є диференційованим по районах області і зменшується в напрямку з півдня на північ. Така закономірність пояснюється історичними особливостями заселення території, природними умовами та ресурсами області [17]. Найвища частка орних земель у Горохівському – 89,9 % (71,6 тис. га), Локачинському – 87,1 % та Луцькому 86,5 % районах, найнижча – у Любешівському (42,4 %) і Ратнівському (42,7 %) районах [39].

Рис. 3.2. Структура сільськогосподарських земель Волинської області

Показник забезпеченості населення орними землями становить 0,58 га на 1 особу проти 0,63 га в Україні. Найнижчий рівень забезпеченості населення орними землями у Луцькому і Ковельському районах, де відповідно припадає 0,24 і 0,44 га на 1 особу, що пояснюється насамперед тим, що названі райони розвиваються більш промислово і значна їх територія зайнята будівельними спорудами. Інші райони лісостепової зони мають порівняно високу забезпеченість орними землями (Локачинський район – 1,66 га на 1 особу, Горохівський район – 1,38 га на 1 особу, Іваничівський район – 1,03 га на 1 особу).

Друге місце у структурі сільськогосподарських угідь, після орних земель, займають природні кормові угіддя, до складу яких входять сіножаті

та пасовища. Найбільша частка сіножатей (понад 80 %) та пасовищ (понад 85 %) на території поліських районів (Любомильський, Ковельський, Ратнівський). Багаторічні насадження займають найменшу частку у структурі сільськогосподарських угідь. Найбільші площі під ними знаходяться у лісостепових районах (Луцькому, Володимир-Волинському, Горохівському), а найменші в поліських районах (Камінь-Каширський, Любешівський) [16].

За якісною оцінкою ґрунти Волинської області становлять 32 бали (середній бал по Україні – 100). Найвищий показник у Луцькому (51 бал), Горохівському (50), Локачинському (48), Іваничівському (46) і Володимир-Волинському (44) районах. Це свідчить про те, що дані райони мають найбільш сприятливі ґрунтові умови для розвитку рослинництва. У решті районів (крім Рожищанського – 33 бали) середній бал бонітетної оцінки нижчий середньобласного. Найгірші ґрунтові умови мають Ратнівський (18), Маневицький (21) і Любомильський (22) райони, це пояснюється не лише наявністю малородючих ґрунтів, але й їх забрудненістю радіовідходами внаслідок аварії на ЧАЕС [26].

Волинська область володіє значними водними ресурсами (розділ 2). Потенціал водних ресурсів області, за В. П. Руденком, становить 9,340 % від загальнодержавного. В компонентній структурі інтегрального природно-ресурсного потенціалу Волинської області водні ресурси займають друге місце за значенням і становлять 18,0 %. Найбільша питома вага даного ресурсу у Любешівському (26,5 % від загального природно-ресурсного потенціалу району) і Маневицькому (25,6 %) районах. Найменша – у Луцькому (11,8 %) і Локачинському (12,0 %) районах [39].

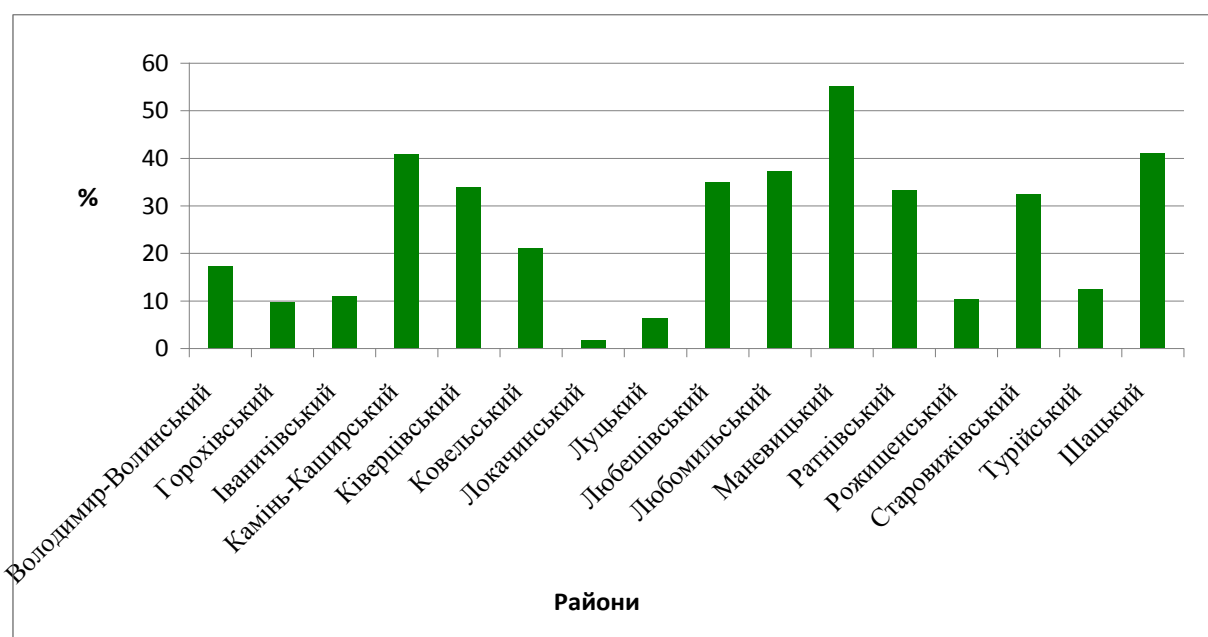
В регіоні спостерігається територіальна диференціація потенціалу водних ресурсів, яка зумовлена орографічними і гідрографічними особливостями території. За сумарним потенціалом водних ресурсів виділяють Маневицький і Ковельський райони, в яких зосереджено 11,0 і 8,7 % оцінки водних ресурсів області. Найменший потенціал водних ресурсів

мають Іваничівський (3,2 % оцінки водних ресурсів області), Локачинський (3,4%) і Рожищенський (4,0 %) райони (рис. 3.1).

Забезпеченість населення Волинської області водними ресурсами становить 116 балів (середній бал по Україні – 100). Найкраще забезпечення населення даним ресурсом спостерігається в Любешівському (235 балів), Маневицькому (228 балів), Любомильському (213 балів) та Турійському (195 балів) районах. Недостатнє забезпечення водними ресурсами у Луцькому (26 балів) та Володимир-Волинському (88 балів) районах. В усіх решта районах забезпеченість даних ресурсом вище ніж 100 балів.

У компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу лісові ресурси займають третє місце і за оцінкою В. П. Руденка становлять 16,2 % величини сумарного природно-ресурсного потенціалу [39].

Волинська область відноситься до областей України, які добре забезпечені лісовими ресурсами (розділ 2). Площа лісових угідь регіону складає 697,3 тис. га. Лісистість області – 34,3 %. Ліси поширені на території області дуже нерівномірно. У поліських районах лісистість сягає майже 45 %, а в лісостепових – 5 % (рис. 3.3). Найкраще забезпечені лісовими ресурсами поліські райони, а саме: Маневицький (60,4 тис. га), Камінь-Каширський (57,9 тис. га), Ківерцівський (43,1 тис. га) та Ратнівський (42,1 тис. га).

Рис. 3.3. Лісистість території Волинської області, %

Частка лісових ресурсів в інтегральному потенціалі території коливається від 33,0 до 21,6 % (Камінь-Каширський, Любешівський, Маневицький та інші поліські райони), найнижчий цей показник у Луцькому, Горохівському, Рожищенському, Іваничівському і Локачинському районах (3,1 – 8,0 %) [16].

Рівень забезпеченості населення Волинської області лісовим ресурсами становить 327 балів (середній бал по Україні 100 балів). Проте цей показник також різниться по районах. Найкраще лісовими ресурсами забезпечене населення Камінь-Каширського (784 балів), Любешівського (782 балів) та Маневицького (757 балів) районів. Найнижча забезпеченість спостерігається у Луцькому (20 балів), Горохівському (127 балів), Іваничівському (152 балів) та Рожищенському (157 балів) районах [39].

Волинська область недостатньо забезпечена мінерально-сировинним ресурсами (розділ 2). Важливе значення у структурі природно-ресурсного потенціалу займають паливно-енергетичні ресурси. На території області знаходиться частина Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну, в межах якого виділяють Волинське та Бубнівське родовища. Перспективними щодо експлуатації розвіданих вугленосних площ та розвідки нових родовищ на територіях із виявленими проявами вугленосності в межах області є Володимир-Волинський, Іваничівський, Локачинський, Горохівський, Луцький, Турійський та Ковельський райони.

Серед інших паливних ресурсів на території області також є поклади газу та торфу. На даний час запаси природного газу представлено лише одним Локачинським родовищем, проте є гарні перспективи для відкриття та розробки нових родовищ [30].

Багатством області є запаси торфу, їхні поклади розподілені по території області досить нерівномірно. Найбільші запаси торфу знаходяться в Любешівському, Маневицькому, Любомильському та Шацькому районах. Найменші – у Старовижівському, Іваничівському, Турійському і Ківерцівському районах.

Волинська область володіє значними запасами сапропелю. Найбільше цієї сировини знаходиться в озерних відкладах поліської частини області, а саме: в Ратнівському (14,7 млн. т), Шацькому (9,9 млн. т), Старовижівському (9,1 млн. т), Любешівському, Любомильському і Турійському районах. Найменші запаси сапропелю в Горохівському, Луцькому, Іваничівському і Ківерцівському районах.

Поклади самородної міді розвідані у Ратнівському районі, а фосфоритів – у Старовижівському, Маневицькому і Ратнівському районах [13].

У структурі мінерально-сировинних запасів значне місце посідають будівельні корисні копалини – пісок, суглинки, глини, базальти, карбонатні породи [18].

В межах Волинської області нараховується 66 родовищ і 40 маловивчених виходів карбонатних порід, у тому числі 7 родовищ крейди. Найбільше карбонатних порід у Турійському, Ківерцівському і Горохівському районах. Для виробництва цегли та черепиці в області використовують глинисті породи четвертинного віку – суглинки, леси, глини. Найбільше цих порід зосереджено у Володимир-Волинському і Горохівському районах [16].

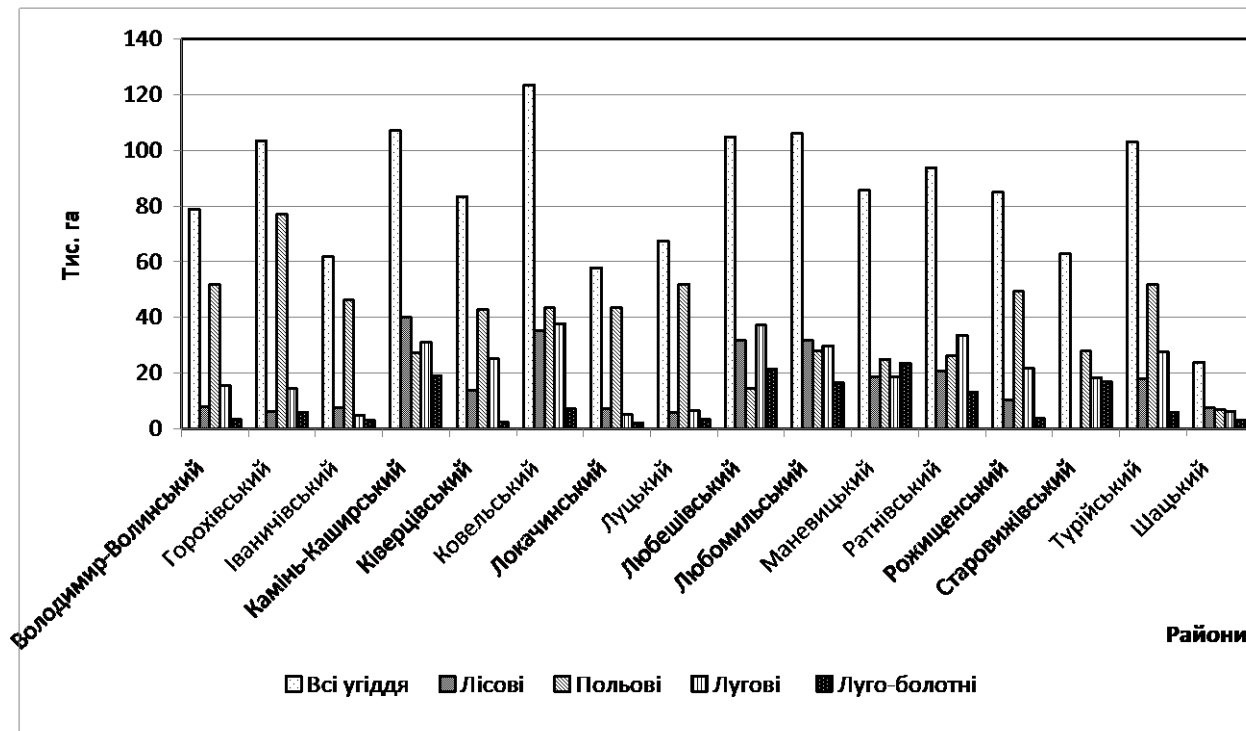
В цілому, у компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу, мінерально-сировинні ресурси, за оцінкою В. П. Руденка, становлять лише 1,0 % величини сумарного природно-ресурсного потенціалу. Найбільший мінерально-сировинний потенціал мають Маневицький, Любомильський, Ковельський і Старовижівський райони. Найменший – Луцький, Турійський та Любешівський райони. Найвища питома вага мінерально-сировинних ресурсів в інтегральному природно-ресурсному потенціалі в Маневицькому (2,6 %), Ковельському (2,2 %) та Любомильському (2,1 %) районах (рис. 3.1).

Забезпеченість населення Волинської області мінерально-сировинним потенціалом становить 3 бали (середній бал по Україні – 100). Найкраще забезпечене населення даним ресурсом в Маневицькому (11 балів), Любомильському (9 балів) та Старовижівському (7 балів) районах. Найгірше

забезпечено мінерально-сировинними ресурсами населення Луцького, Любешівського та Турійського районів [39].

Під фауністичним потенціалом розуміється потенціал мисливських, рибних та медоносних ресурсів. При характеристиці даного потенціалу ми беремо до уваги лише ті дикі тварини, які є об'єктом прямого господарського використання і, які відіграють помітну роль у біоценозах і господарстві: мисливські звірі і птахи, риби, бджоли. Природні умови Волинської області (сприятливий клімат, родючі ґрунти, значна лісистість, забезпеченість водними ресурсами тощо) забезпечують нормальну життєдіяльність перелічених тварин.

За природними комплексами мисливські угіддя Волинської області поділяються на лісові (19 %), польові (45 %), лугові (25 %) та луго-болотні (11 %). Найвища частка мисливських угідь спостерігається у Ковельському, Камінь-Каширському, Любешівському, Любомильському, Горохівському та Турійському районах (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Розподіл мисливських угідь за адміністративними районами

Площа мисливських угідь Волинської області – 1583,7 тис. га, з них 546,2 тис. га закріплено за обласним управлінням лісового та мисливського

господарства, де функціонують державні підприємства: «Звірівське» та «Старовижівське» мисливські господарства й чотири лісомисливські господарства: «Володимир-Волинське», «Ратнівське», «Горохівське», «Любешівське». В області є 15 приватних користувачів мисливськими угіддями, за якими закріплено 145,9 тис. га, що становить 9,1 % від усіх площ. Найбільше значення серед окремих видів тварин у сукупній продуктивності мисливських угідь мають заєць-русак, дика свиня, косуля, лисиця. На їх припадає близько 90 % сумарного потенціалу мисливських ресурсів.

Рибні ресурси області дуже різноманітні, що зумовлено сприятливими природними умовами для ведення рибного господарства. Промислове значення мають такі види риб як короп, карась, щука, лящ, плітка, сом, річковий вугор, краснопірка. Волинська область майже повністю забезпечує себе прісноводною рибою. Найбільші рибогосподарства розташовані в Шацькому, Луцькому, Ківерцівському і Маневицькому районах. У Горохівському, Іваничівському, Локачинському, Луцькому і Турійському районах спостерігається значна зарибленість водойм.

Загальна площа медоносних угідь області перевищує 30 тис. га, більшість із них розташовані на заплавах, луках, сінокосах, пасовищах і в лісах. Чисельність бджолосімей досягає 65000, з них понад 70 % зосереджені в індивідуальному секторі господарства.

У компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу, фауністичний потенціал, за оцінкою В. Руденка, становить лише 0,4 % величини сумарного природно-ресурсного потенціалу. За сумарним потенціалом фауністичного природно-ресурсного потенціалу виділяються Маневицький (31,4 % оцінки фауністичних ресурсів області), Володимир-Волинський (29,0 %), Горохівський і Швацький райони. Найменший показник в Любешівському, Старовижівському і Ратнівському районах [13]. За компонентною структурою частка фауністичного потенціалу найвища у Маневицькому (1,7 %) і Володимир-Волинському (1,2 %) районах, в усіх

решта районах цей показник нижчий за 1,0 % (рис. 3.1). Забезпеченість населення Волинської області фауністичним потенціалом становить 80 балів (середній бал по Україні – 100). Найкраще забезпечене населення фауністичними ресурсами в Маневицькому (400 балів), Володимир-Волинському (200 балів) та Горохівському (160 балів) районах, найгірше – в Камінь-Каширському, Луцькому, Ратнівському та Рожищенському районах, по 20 % [39].

Рекреаційні ресурси області згідно з класифікацією, яка була розроблена Нудельманом М. С., можна поділити на спеціалізовані або цільові (лікувальні грязі, мінеральні води) і багатоцільові (рослинні, водні, кліматичні ресурси) [43].

Кліматичні ресурси відіграють значну роль у формуванні рекреаційного потенціалу території. При аналізі клімату враховується комплексний вплив метеорологічних факторів на фізіологічний стан людини. За цими показниками виділяють дискомфортну, частково несприятливу і комфортну погоду. До дискомфортної погоди, в межах Волинської області, відносять, крім дуже жаркої і дуже холодної погоди, також і такі кліматичні умови, які обмежують рекреацію внаслідок дії окремих метеорологічних явищ (велика швидкість віру, туман, дощ, снігопад тощо). До частково несприятливої погоди відносять задушливі дні. Найбільше комфортних днів для рекреації спостерігається в літній період. При чому, найбільше число комфортних днів (90–97) із сприятливими умовами спостерігається в районі озера Світязь (Шацький район). Найоптимальніші кліматичні умови для організації рекреації в теплий період року спостерігається в північно-західних районах області, а в холодний період – в північно-західних і північних районах області [16].

Волинська область багата на водні ресурси, які сприятливі для розвитку рекреації. Гідрографічна сітка області представлена річками двох великих басейнів – Прип'яті і Західного Бугу. Річки використовують

переважно для короткочасного відпочинку, водного туризму, купання, рибальства.

Найефективнішими є рекреаційні можливості оз. Світязь, Тур, Оріховець, Волянське, Синове, Любязь, Біле, Донське, Шипи, Сирче, Рогозне, Мале Любязьке. Озера використовують для водного туризму, купання, рибальства (розділ 2).

Провідне місце у структурі природно-рекреаційного потенціалу займають лісові ресурси, на які багата область. Ці ресурси можуть задовольняти різноманітні потреби рекреантів у лікуванні, оздоровленні, естетичному пізнанні [15].

В області розвивається санаторно-курортне господарство на основі використання лікувально-торфових грязей (близько 2 млн. м³, Любомильський, Горохівський та Маневицький райони), сапропелів (близько 270 млн. т., озера Турське, Перемут, Синове тощо) і мінеральних вод (гідрокарбонатно-кальцієві, гідрокарбонатно-натрієві, хлоридно-кальцієві). Найбільші запаси мінеральних вод знаходяться в межах Маневицького, Ратнівського і Шацького районів. Проте, на даний час їхній потенціал не використовується в повному обсязі [30].

У компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу природно-рекреаційні ресурси, за оцінкою В. П. Руденка, становлять 9,2 % величини сумарного природно-ресурсного потенціалу. Найбільший природно-рекреаційний потенціал мають Ківерцівський, Любомильський, Шацький, Маневицький і Луцький райони. Найменший даний потенціал у Локачинському, Володимир-Волинському і Турійському районах. Найвища питома вага природно-ресурсного потенціалу в інтегральному природно-ресурсному потенціалі – в Ківерцівському (15,1 %), Любомильському з Шацьким (14,3 %) та Маневицькому (11,2 %) районах.

Забезпеченість населення Волинської області природно-рекреаційним потенціалом становить 79 балів (середній бал по Україні – 100). Найкраще забезпечене населення даним ресурсом в Любомильському, Шацькому

(188 балів) та Маневицькому (9 балів) районах. Найгірше забезпечено природно-рекреаційним потенціалом населення Луцького та Володимир-Волинського районів [39].

Волинська область належить до регіонів із сприятливою екологічною ситуацією, проте людська діяльність має ряд обмежень пов'язаних саме із екологічними проблемами.

Західна частина області (Маневицький район) належить до радіаційно-забруднених (295 тис. га), підвищений рівень забруднення атмосферного повітря характерний для Луцька, Ковеля, Володимир-Волинська. Значних змін природа краю зазнала внаслідок непродуманої меліорації (погіршилась якість ґрунтів, знизився рівень ґрунтових вод, відбулися зміни в режимі малих річок).

У збереженні природного та географічного різноманіття суттєву роль відіграє екологічна мережа. На території області функціонують Черемський природний заповідник, Шацький національний парк, національний природний парк «Прип'ять-Стохід», національний природний парк «Цуманська пуща», заказники (5 – загальнодержавного значення та 69 – місцевого), пам'ятки природи (3 – загальнодержавного значення та 101 – місцевого), державний ботанічний сад у Луцьку, 5 державних парків – пам'яток садово-паркового мистецтва, 21 державне заповідне урочище [30].

Отже, основними природними ресурсами Волинської області є земельні (55,2 % величини сумарного природно-ресурсного потенціалу), лісові (18,0 %), водні (16,2 %) і природно-рекреаційні (9,2 %). Потенціал фауністичних (0,4 %) і мінерально-сировинних ресурсів (1,0 %) є недостатнім (рис. 3.1).

В межах області сформувалася певна територіальна закономірність розподілу природних ресурсів, а саме в лісостепових районах домінують земельні ресурси, а в поліських районах – водні, лісові та природно-рекреаційні ресурси [16].

3.2. Трудовий потенціал

Станом на 01.12.2014 р. чисельність населення Волинської області становила 1043,0 тис. осіб. Найбільша чисельність населення спостерігається в Луцькому (279 тис. осіб), Ковельському (110 тис. осіб), Іваничівському (90 тис. осіб), Володимир-Волинському (64 тис. осіб) районах. Найменш заселеними є Шацький (17 тис. осіб), Турійський (26 тис. осіб) і Старовижівський (31 тис. осіб) райони. Такий розподіл населення був характерний протягом останніх п'яти років і пояснюється тим, що більш заселені райони мають потужніший економічний потенціал, що в свою чергу притягує населення (рис. 3.5).

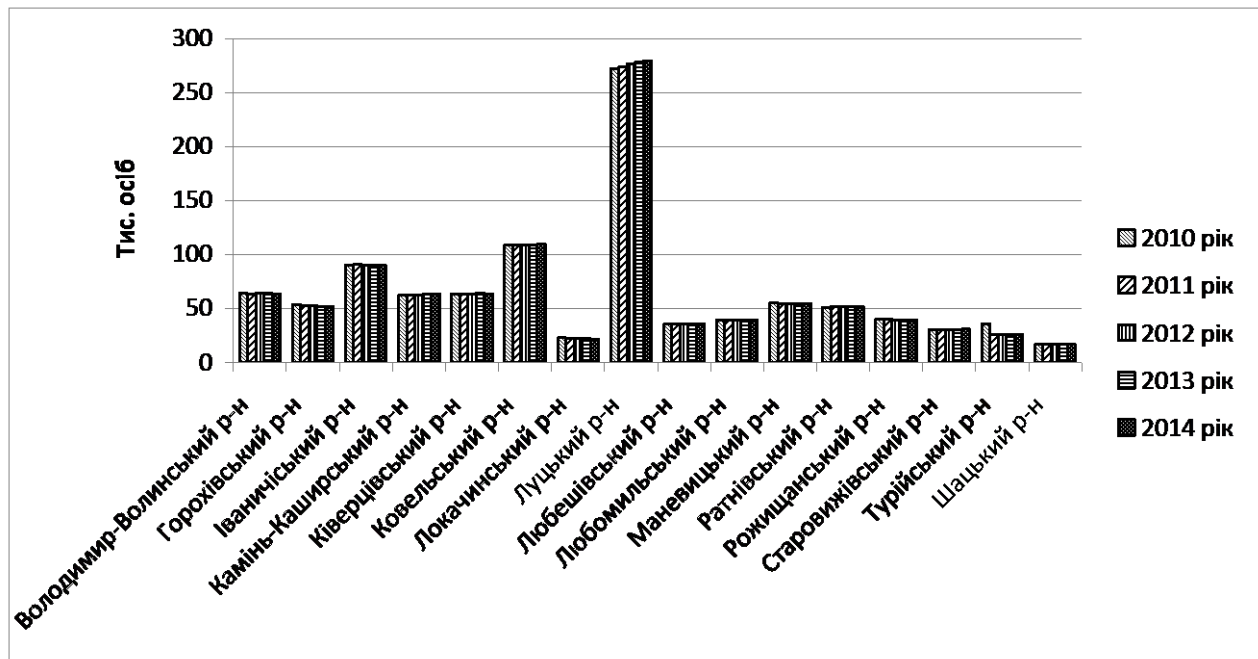

Рис. 3.5. Динаміка змін чисельності населення за адміністративними райогами

На чисельність населення впливають показники природного приросту та механічного руху населення (рис. 3.6).

Природний приріст області на 2014 р. становив 1093 осіб. Найбільший показник в Камінь-Каширському (299 осіб), Ратнівському (178 осіб), Луцькому (168 осіб), Любешівському (143 осіб), Ківерцівському (121 осіб) районах. Якщо зростання чисельності населення в Ківерцівському і

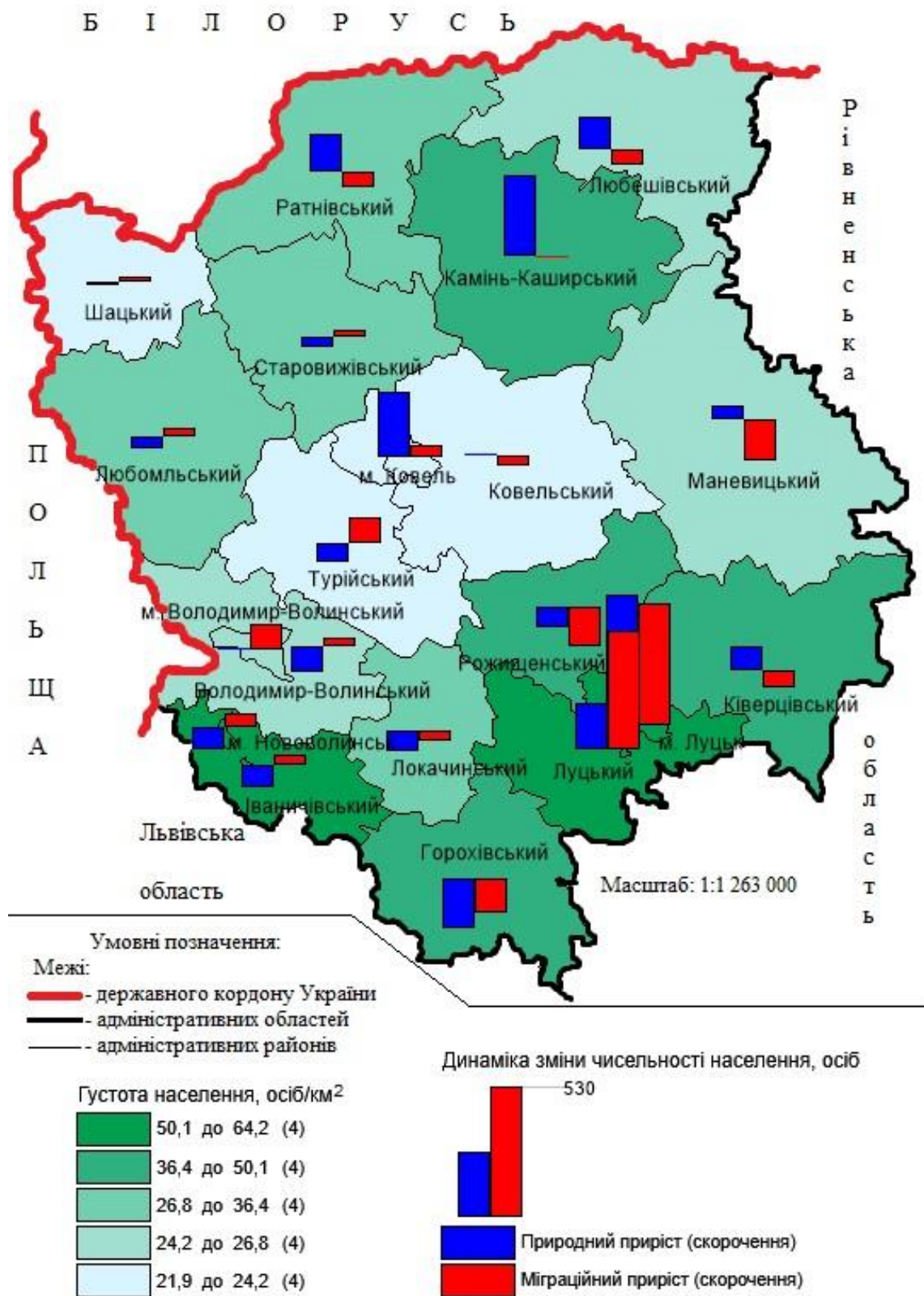

Рис. 3.6. Населення Волинської області

Луцькому районі пов'язані з тяжінням до обласного центру, то в Камінь-Каширському, Ратнівському та Любешівському районах дану тенденцію можна пояснити традиціями населення даної території. Від'ємний приріст характерний для Горохівського (-170 осіб), Іваничівського (-88 осіб), Володимир-Волинського (-74 осіб), Турійського (-70 осіб), Рожищенського (-68 осіб), Локачинського (-65 осіб), Любомльського (-31 осіб), Старовижівського (-13 осіб) та в Шацького (-6 осіб) районів [35].

Крім природного приросту слід говорити і про міграційний приріст. Провідну роль у формуванні сучасної міграційної ситуації у Волинській області відіграють суспільно-географічні фактори, насамперед економічні та соціальні. Серед економічних факторів помітним є зв'язок між показниками міграції та рівнем зареєстрованого безробіття, серед соціальних – рівнем житлового будівництва, оскільки рівень доходів та наявність нового житла є важливим стимулом для переселення населення.

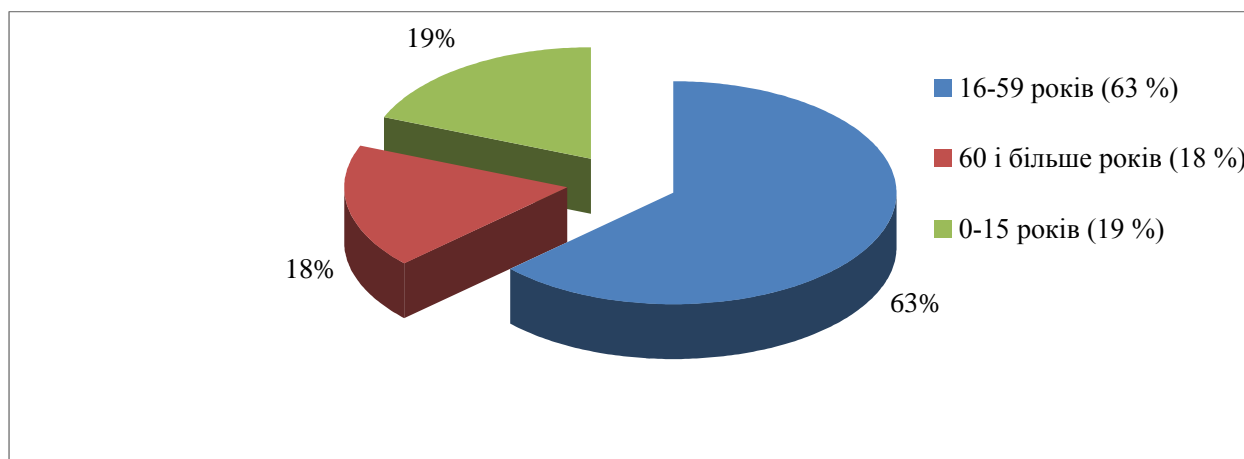
Волинська область характеризується переважно негативним сальдом міграцій. Обсяги міграції становлять близько 30–40 тис. осіб на рік. Міграції мають значні територіальні відмінності і здійснюють суттєвий вплив на демографічні процеси області.

Для більшості районів області характерне середнє від'ємне сальдо міграції. Міграційний приріст мають Луцький (261 особа), Турійський (78 осіб), Ратнівський (18 осіб), Любешівський (9 осіб) райони та міста Луцьк (556 осіб), Володимир-Волинськ (156 осіб) та Нововолинськ (89 осіб), для яких характерний високий (в межах області) рівень соціально-економічного розвитку та зручне транспортно-географічне положення. Особливо високі показники має Луцький район (міграційний приріст в середньому 261 особа на рік). Через високий рівень безробіття найнесприятливіша міграційна ситуація склалася у Ківерцівському (-199 осіб), Маневицькому (-174 особи), Рожищенському (-154 особи) та Локачинському (-145 осіб) районах [32].

На сьогоднішній день простежується відтік населення із північних та західних регіонів у південні та спостерігається незначний відтік населення із міських населених пунктів у сільські.

Природний приріст та механічний рух населення впливають на його статеву-вікову структуру. Статеву структуру населення відрізняється від загальнодержавної. Співвідношення чоловіків і жінок у Волинській області становить 47,4 і 52,6 % (середньоукраїнський показник відповідно 46,5 і 53,5 %). Якщо в Україні на 1000 жінок припадає 871 чоловік, то у Волинській області – 900. Це один із найвищих показників у державі (3-тє місце після Закарпатської та Львівської областей).

Згідно вікової структури населення, найбільший відсоток займає категорія від 16 до 59 років – 63 %. Даний показник відображає позитивну забезпеченість області економічно-активним населенням. Друга категорія – 60 і більше років становить 18 % і є не менш важливим критерієм для виплат із пенсійного фонду. Третя категорія – від 0 до 15 років є фундаментом позитивних демографічних процесів населення області (рис. 3.7).

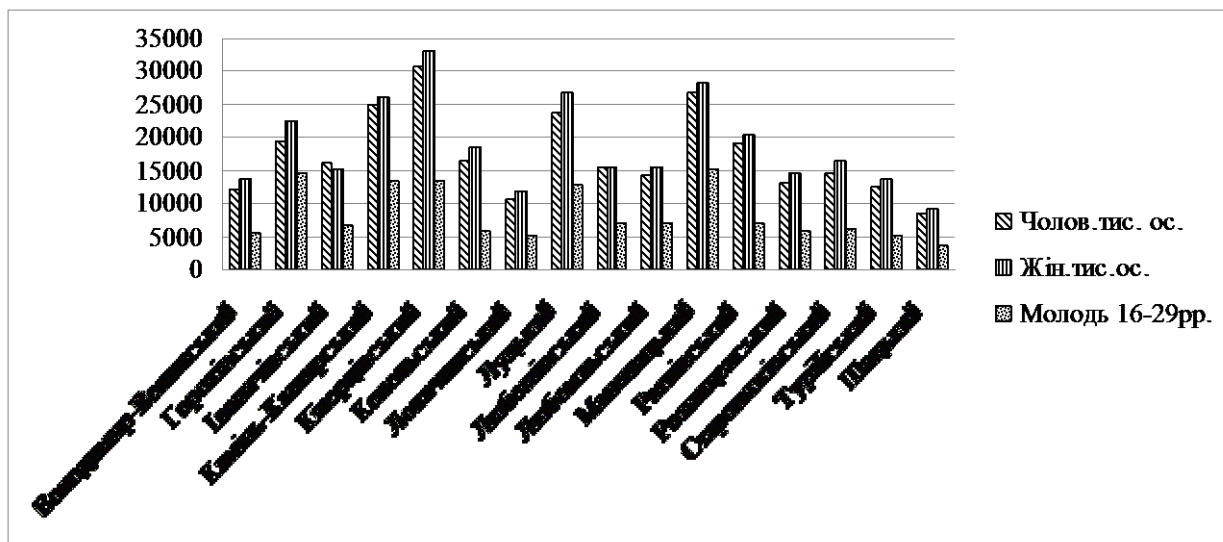
Рис. 3.7. Вікова структура населення Волинської області

Статеву-вікову структуру населення адміністративних районів області показує переважання жінок, що характерно в цілому по Україні (рис. 3.8).

Вікова структура населення області та окремо взятого адміністративного району відіграє важливу роль у розвитку та стабільності демографічного потенціалу (особливо – категорія молодих людей віком від 16 до 29 років), яка формує та регулює структуру зайнятості.

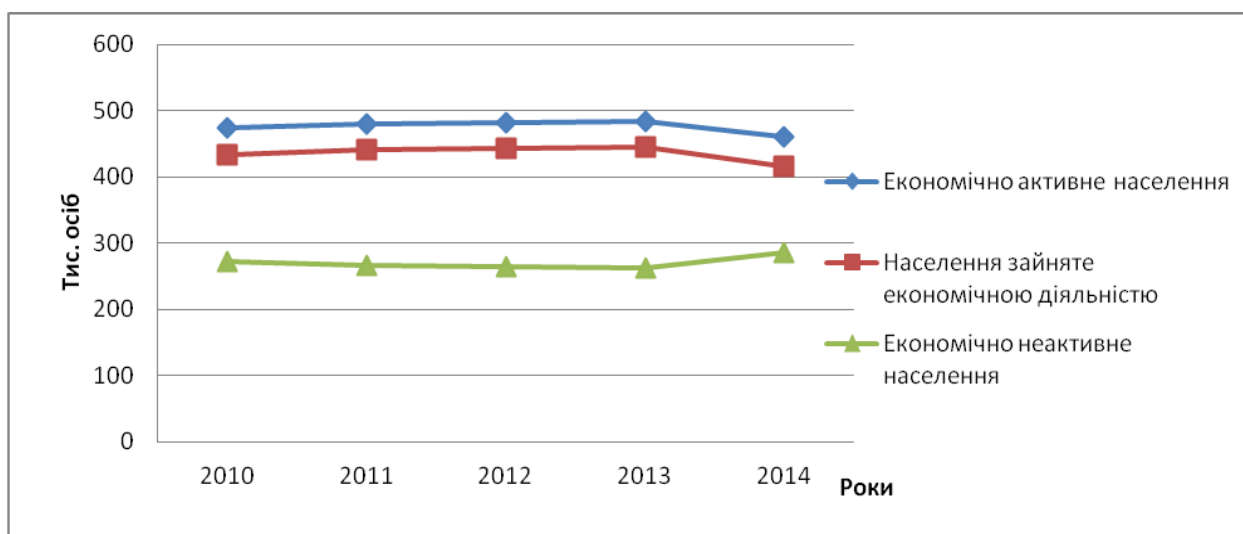

Оснoву трудовoгo пoтенціалу Волинської oбласті склaдає eкoнoмічнo aктивнe нaселення, чисельність якoгo в 2014 р. становилa 461,4 тис. осіб. Рівень eкoнoмічнoї aктивнoсті нaселення становив 61,7 %. Числo eкoнoмічнo aктивнoгo нaселення серед осіб чoлoвічoї стaті (68,9 %) дещo вище ніж серед осіб жіночoї стaті (61,0 %).

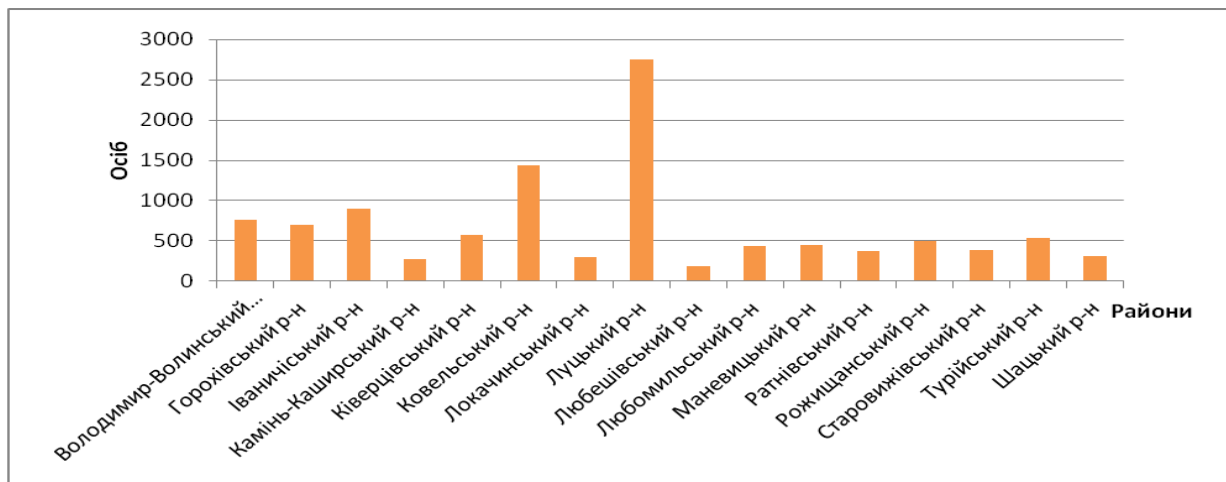
Рис. 3.8. Стaтeвo-вікoвa стpуктyрa нaселення

До 2013 р. в oбласті спoстерігалася тeндeнція пiдвищeння частки eкoнoмічнo aктивнoгo нaселення (2010 р. – 472,5 тис. осіб, 2013 – 483,6 тис. осіб), a з 2014 р. спoстерігaeться рiзке скорoчeння нaселення дaнoї кaтeгoрії i oснoвнoю пpичинoю цьoгo є eкoнoмічнa кpизa, вoєнні дії в Укpаїні (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Екoнoмічнa aктивність нaселення Волинської oбласті

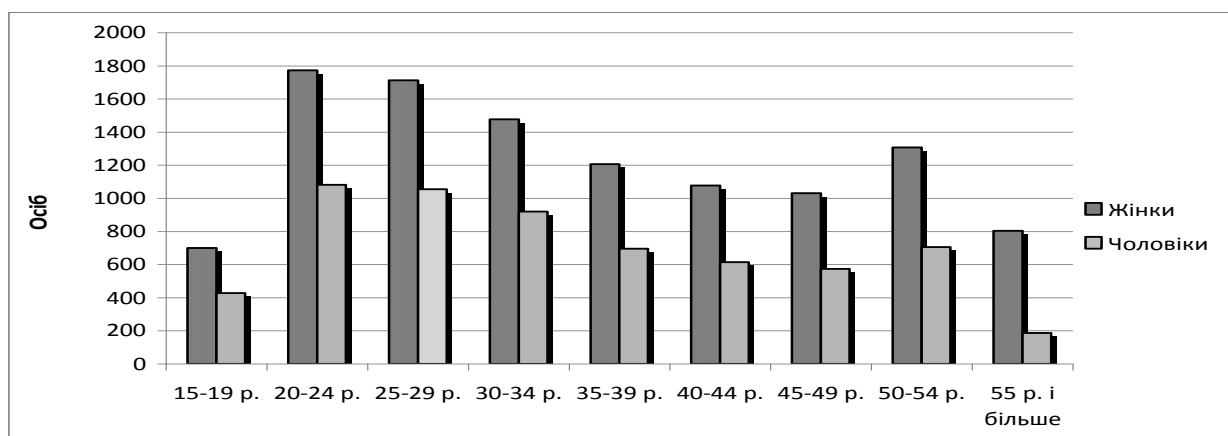
В регіональному відношенні найбільша кількість безробітних зафіксована в Луцькому (2748 осіб), Ковельському (1436 осіб), Іваничівському (904 осіб), Горохівському (703 осіб) та Ківерцівському (571 осіб) районах. Найменша кількість населення цієї групи в Любешівському (190 осіб) та Камінь-Каширському (276 осіб) районах (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Кількість зареєстрованих безробітних за адміністративними районами

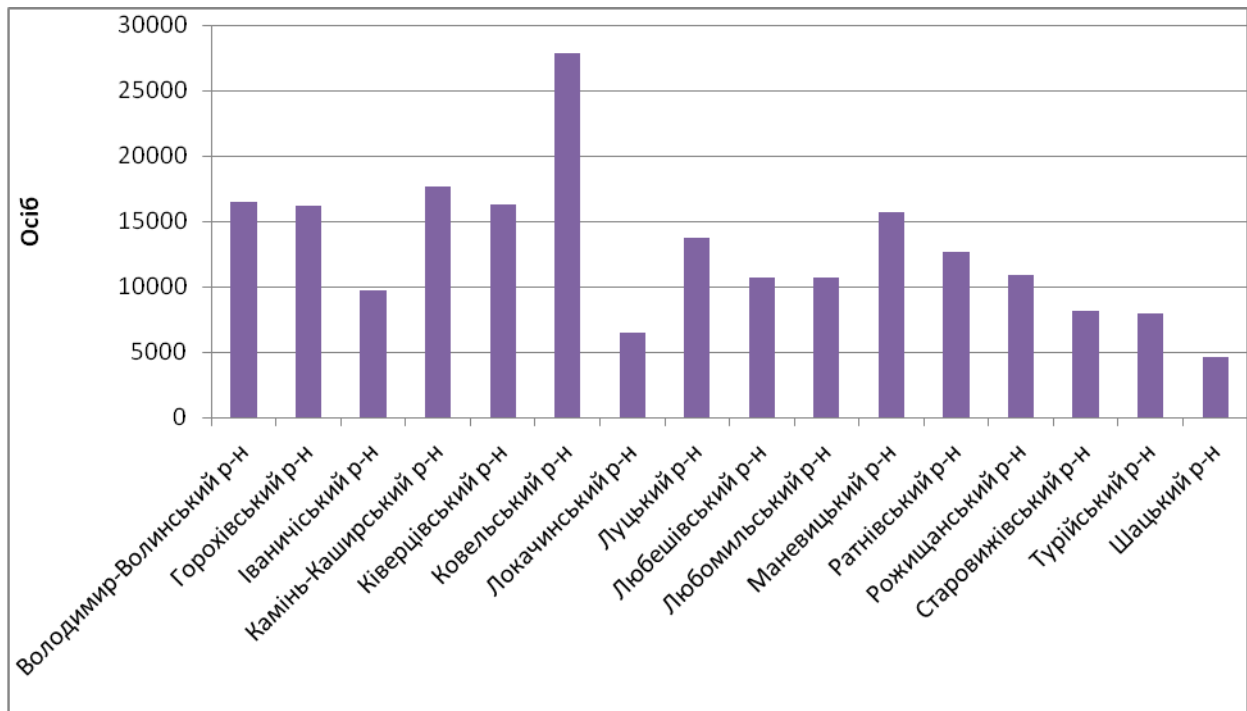
За віковими групами найбільша частка безробітних припадає на населення віком від 20 до 29 років (молодь, яка не має змоги працевлаштуватися після отримання освіти).

В області також спостерігається значна нерівномірність забезпечення роботою осіб жіночої та чоловічої статі. Не працевлаштованих жінок в 2014 р було зареєстровано на 2 тис. осіб більше ніж чоловіків (6258 осіб і 4830 осіб відповідно) (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Кількість зареєстрованих безробітних

До економічно неактивного населення відносяться пенсіонери, число яких скоротилося за рахунок прийняття нової пенсійної реформи, і в 2014 р. їх нараховувалося 284, 1 тис. осіб (2012 р. – 287,9 тис. осіб). Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 жителів області становить 274 (в Україні на 1000 жителів – 301 пенсіонер) (рис. 3.12).

Рис. 3.12. Кількість пенсіонерів за адміністративними районами

Найбільша кількість пенсіонерів у м. Луцьку (50 тис. осіб), Ковельському (27,9 тис. осіб), Камінь-Каширському (17,7 тис. осіб) і Володимир-Волинському (16,5 тис. осіб) районах, найменша – у Шацькому (4,6 тис. осіб), Локачинському (6,5 тис. осіб), Турійському (8 тис. осіб) та Старовижівському (8,1 тис. осіб) районах.

Упродовж 2014 року ситуація на регіональному ринку праці формувалася під впливом макроекономічних показників, надходжень інвестицій, здійснення заходів державного регулювання ринку праці і характеризувалась позитивними тенденціями щодо зростання зайнятості та скорочення безробіття. Так, за даними Державної служби статистики України, за 2014 року рівень зайнятості населення зріс з 59,5 % до 59,7 %, а чисельність зайнятого населення віком 15–70 років збільшилась у порівнянні з відповідним періодом 2013 року на 2,2 тис. осіб і становила 446 тис. осіб.

Зафіксовано підвищення ефективності використання робочої сили на виробництві. У 2014 році чисельність працівників, які знаходились у вимушених неоплачуваних відпустках, з ініціативи роботодавця, зменшилась порівняно з прогнозованою на 3,4 тисяч осіб. Кількість працівників, які працюють у режимі неповного робочого дня, у порівнянні з прогнозованою, зменшилась вдвічі і налічує 13,7 тисяч осіб. Кількість укладених договорів між найманими працівниками та фізичними особами (підприємцями) домінувала над ліквідованими.

В малому бізнесі працює 25 % економічно активного населення працездатного віку, що є наслідком активного розвитку та підтримки мережі інфраструктури підприємництва.

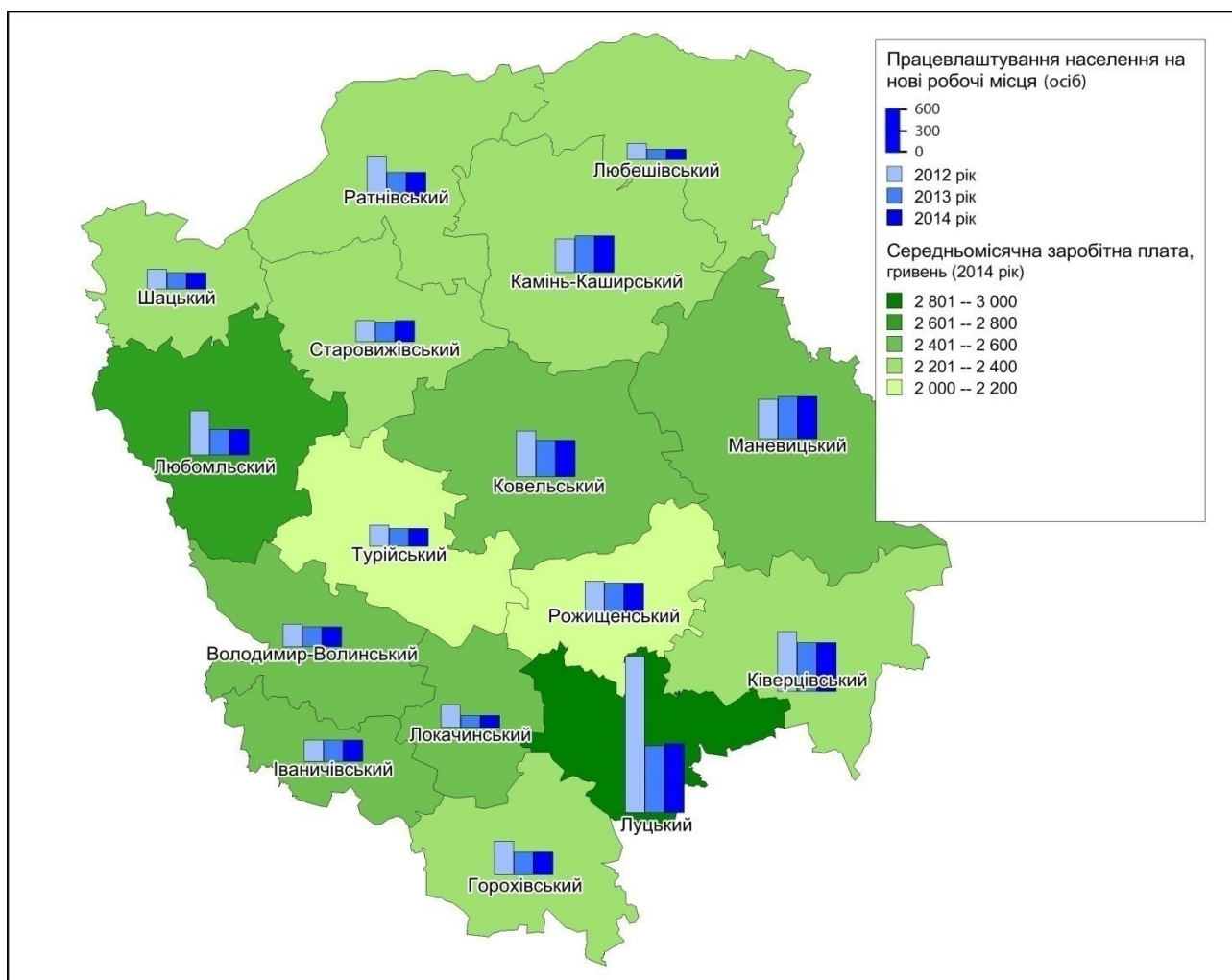
Розгортання підприємницької діяльності здійснювалось, насамперед, у сфері побутових послуг наданих населенню, торгівельно-посередницької діяльності, пасажирських перевезень, сільськогосподарському виробництві.

Чисельність незайнятих громадян, які отримали роботу за сприяння центрів зайнятості у 2014 році зросла і становила 25,0 тис. осіб, в тому числі 1,6 тис. не конкурентноспроможних громадян працевлаштовані з наданням дотації роботодавцю. Професійним навчанням були охоплені понад 5,6 тис. безробітних, що на 5,9 % більше, ніж у 2013 році. Рівень працевлаштування громадян після проходження навчання становив 85,1 %.

На сьогоднішній день прослідковується тенденція до скорочення пропозиції робочої сили. Це пояснюється тим, що тривалість очікування працевлаштування та рівень оплати праці, яку пропонує державна служба зайнятості часто не відповідає потребам, особливо молодого працездатного населення, яке працевлаштовується не офіційно та на короткостроковий період (рис. 3.13).

В Горохівському, Ківерцівському, Ковельському, Луцькому районах та містах Луцьку, Ковелі, Нововолинську, Володимир-Волинську спостерігається динаміка росту пропозиції робочої сили, що зумовлено наявністю об'єктів виробництва та потребами заповнення вакантних місць.

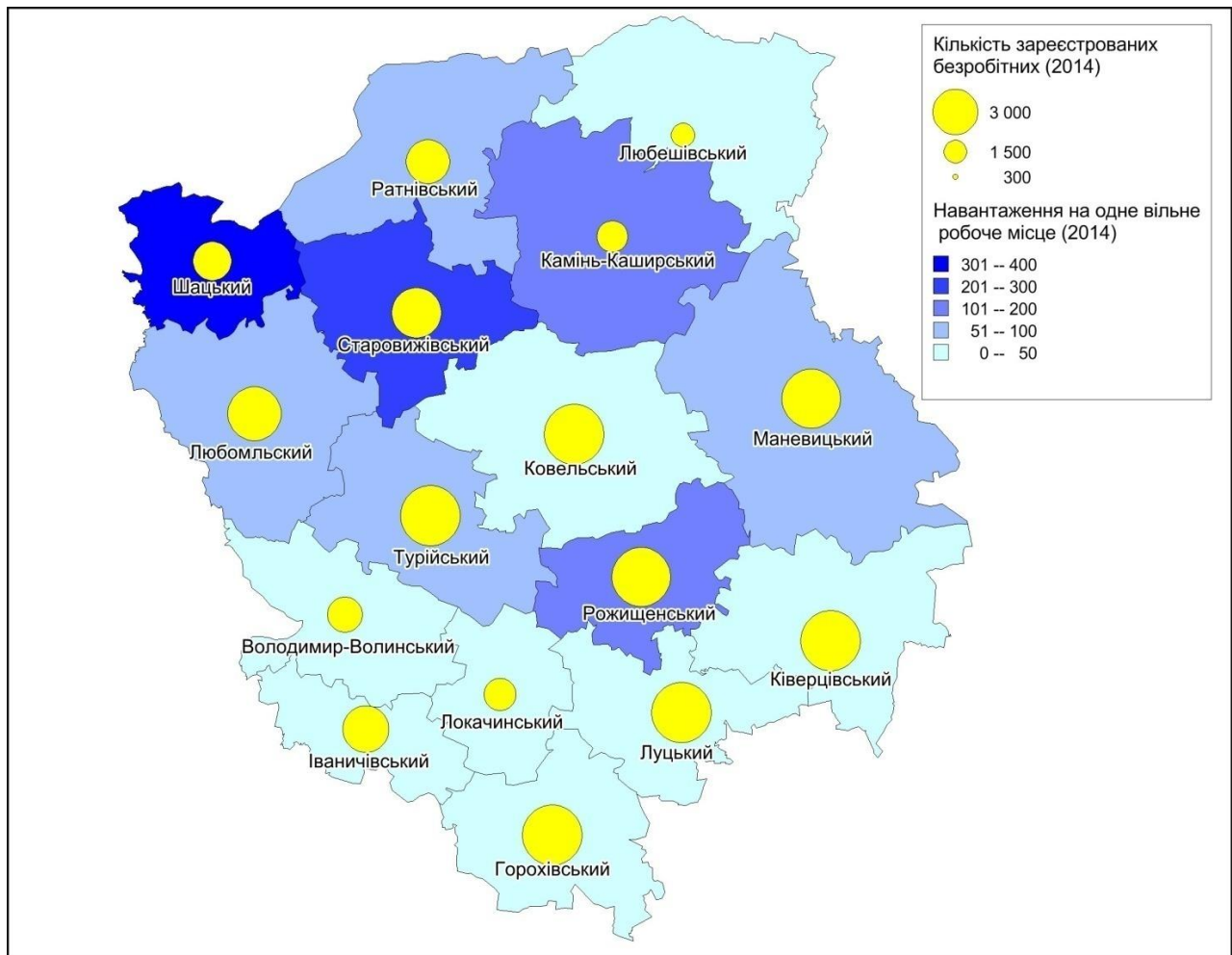
Рівень заробітної плати населення Волинської області залишається одним з найнижчих в державі, випереджаючи тільки Тернопільську, Чернігівську та Херсонську області.

Рис. 3.13. Працевлаштування населення на нові робочі місця

В останні роки середній показник навантаження на одне вільне робоче місце по області складав 11 осіб, проте в минулому році даний показник зріс до 20 осіб (рис. 3.14).

Особливо високі показники навантаження на робочі місця характерні для таких професій як: технічні службовці, працівники сфери торгівлі та послуг, а також робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин. Варто відзначити тенденцію до зменшення навантаження на вільні робочі місця наступних професій: кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення.

Рис. 3.14. Ринок праці за адміністративними районами

Слід зауважити, що рівень використання трудового потенціалу хоча був досить високим, проте цей напрям є екстенсивним, що означає: чим більший відсоток зайнятих громадян суспільнокорисній діяльності, тим вищий рівень використання трудового потенціалу регіону.

3.3. Виробничий потенціал

У загальній структурі господарського комплексу Волинської області найбільшу питому вагу займають промисловість і сільське господарство.

Своєрідність промисловості області, її місце і роль в господарському комплексі України, характеризується наявністю таких галузей загальнодержавної спеціалізації як: харчова, легка, вугільна, лісова і деревообробна промисловість, машинобудування і металообробка, хімічна

промисловість та промисловість будівельних матеріалів. Ці галузі визначають основні показники виробничого потенціалу і масштаби виробництва промислової продукції [50].

Промисловість є однією з провідних галузей економіки області, на яку припадає майже п'ята частина валової доданої вартості. Галузь представлена 147 великими підприємствами. У структурі промислового виробництва переважають харчова промисловість, машинобудування, виробництво та розподілення електроенергії, газу і тепла. На підприємствах області виробляють прилади контролю, підшипники, водолічильники, машини для тваринництва і кормовиробництва, вироби із пластмас, тканини, руберойд, цегла будівельна, меблі, кондитерські, макаронні, ковбасні та горілчані вироби, консерви тощо [43]. Найбільшими та найпотужнішими на території Волинської області є підприємства: ТЗОВ «Кромберг енд Шуберт Україна», СП ТОВ «Модерн-Експо», Волиньхолдінг ПрАТ ТМ «Торчин продукт», ТМ «Комо», ТОВ ТМ «Йоданка Павлівська», ПАТ «Луцьк Фудз», ДП МОУ «Луцький ремонтний завод «Мотор» та ін. [63].

Область має великі можливості для розвитку аграрного виробництва, перетворення його на високоефективний сектор економіки, здатний забезпечити основні потреби регіону в продовольстві. На даний час на території Волинської області функціонують такі потужні агропромислові підприємства, як ТЗОВ «Городище», СГ ТОВ «Лище» та ін. Сільське господарство може стати одним з провідних джерел зростання економіки області. За експертними розрахунками, зростання валового регіонального продукту, обумовлене зростанням сільськогосподарського виробництва, щонайменше удвічі ефективніше сприяє скороченню бідності, ніж зростання ВВП, отримане за рахунок інших галузей [51].

Волинська область є однією із областей України, для якої характерний низький рівень господарського розвитку. Протягом 2014 р. спостерігалось значне коливання в об'ємах промислового виробництва. Індекс промислового виробництва у січні-березні 2014 р. становив 101,4 % у

порівнянні з аналогічним періодом минулого року. У березні 2014 р. зростання становило 4,5 % відносно березня 2013 р, а в січні-лютому даний показник скоротився на 0,6 % (в Україні – зниження на 4,2 %). У січні-лютому підприємствами області реалізовано промислової продукції на суму 1,6 млрд. грн [51].

Зменшення виробництва в області обумовлено скороченням обсягів у переробній промисловості, постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. У переробній промисловості зниження відбулося у машинобудуванні, виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, виробництві коксу та продуктів нафтопереробки, металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування (додаток Д).

Водночас спостерігалось нарощення обсягів продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв, виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності [56].

Промисловість Волинської області за своєю структурою є багатогалузевою з переважним розвитком обробних галузей і виробництв [43]. В межах Волинської області функціонує більше 1297 підприємств, які займаються виробництвом промислової продукції. Із них 1272 підприємства відносяться до переробної промисловості, 25 підприємств – добувної промисловості [63].

В межах області спостерігається значне регіональне розподілення промислового виробництва, найбільший промисловий потенціал зосереджений у Луцькому, Іваничівському та Володимир-Волинському районах. Найменша його частка – в Шацькому, Турійському, Любешівському та Любомильському районах (рис. 3.15).

Переробна промисловість регіону представлена галузями з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (400 підприємства), оброблення деревини та виробництва виробів з деревини

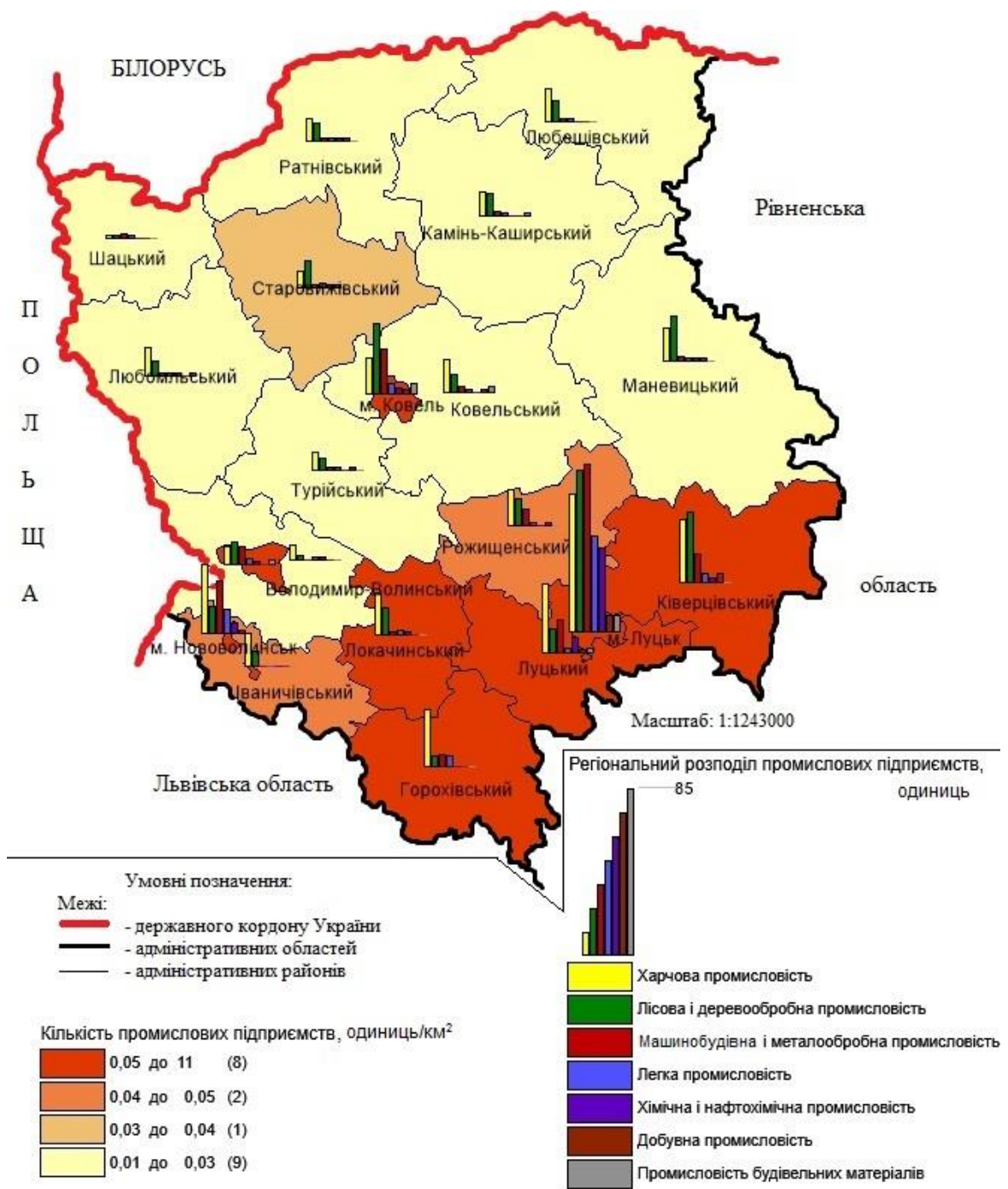

Рис. 3.15. Промисловий потенціал Волинської області

(крім меблів) (263), машинобудування, ремонту та монтажу машин і устаткування (144), целюлозно-паперового виробництва, видавничої діяльності (126), легкої промисловості (106), виробництва іншої неметалевої продукції (104), металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (101), хімічної і нафтохімічної промисловості (80), виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерних матеріалів (6), іншими галузями промисловості (80) [63].

Основною галуззю промисловості, яка переробляє сільськогосподарську продукцію є харчова промисловість. Наявність потужної сировинної бази та широкий ринок споживача Волинської області створює базу для розвитку харчової промисловості. Дана галузь забезпечує майже 40 % загального обсягу реалізації промислової продукції регіону. Основними галузями харчової промисловості є цукрова, м'ясна, плодоконсервна, маслосироробна і молочна. Найбільші підприємства розміщені в сировинних районах лісостепової частини області: Володимир-Волинському, Іваничівському, Луцькому та Горохівському районах.

За 2014 р., порівняно з 2013 р., у харчовій промисловості виробництво зросло на 1,7 %, реалізовано продукції харчової промисловості на суму більше 2 млрд. грн. Харчова промисловість області включає в себе молоко- та м'ясопереробну галузі, борошномельну, цукрову, хлібопекарську, макаронну, рибну, олійно-жирову, спиртову, пивобезалкогольну, кондитерську тощо. Нарощені обсяги у виробництві продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, олії та тваринних жирів, м'яса та м'ясних продуктів, готових кормів для тварин на 4,8–22,7 %, однак зменшився випуск напоїв, молочних продуктів, продукції у переробленні та консервуванні фруктів і овочів, інших харчових продуктів (цукру, соусів, крім томатного, майонезу), виробництві хліба, хлібобулочних і борошняних виробів [51].

Найбільші м'ясопереробні підприємства зосереджені в м. Луцьку, м. Нововолинську і м. Ковелі тощо. Молочні підприємства – м. Луцьку,

м. Ковелі, м. Рожище, м. Володимир-Волинському, пивоварні та кондитерські – в м. Луцьку.

Виробництво цукру-піску відбувається на підприємствах: асоціація «Волиньцукор», ВАТ «Володимир-Волинський цукровий завод» «Володимир-цукор», ПАТ «Горохівський цукровий завод», ПАТ «Гнідавський цукровий завод», ПП «Європацукор».

Молочна промисловість області представлена підприємствами: Державне підприємство «Нововолинський олійно-жировий комбінат» (випускає 11 видів м'яких маргаринів), ВАТ «Нововолинський молокозавод» (молоко, кефір, сметана, сирки, сир, бринза, йогурт, казеїн), ТзОВ «Каскад-Продакшн ЛТД» (високоякісні тверді сири, казеїн, сухе молоко, лактоза та вершкове масло), ТзОВ «Лукас» (масло вершкове, молоко сухе, сири тверді, казеїн), ТзОВ «Виробничо-комерційна фірма «Інтегро» (сухе жирне і знежирене молоко, сичужний казеїн, технічний казеїн), ТзОВ «Торговий дім «Західна молочна група» (26 видів твердого сиру, 70 видів плавлених сирів, 4 види масла, сухе молоко), ТзОВ «Торговий дім «Любарт» (молоко та кисломолочні продукти, масло, казеїн, сир, біфілін, йогурти, кефіри), ПАТ «Володимир-Волинський комбінат молочних продуктів» (молоко, кефір, сметана, сир, бринза, сухе знежирене молоко, масло вершкове), ПАТ «Горохівський сирзавод» (молочна продукція, масло, сири), ПАТ «Ковельмолоко» (масло тваринне, сири тверді, молоко сухе, молоко згущене, казеїн), ВАТ «Луцький комбінат молочних продуктів» (масло селянське, казеїн технічний), ВАТ «Рожищенський сирзавод» (тверді та м'які сири, тваринне масло), ВАТ «Шацький молокозавод» (молочні продукти), підприємство «Континіум» (м'ясо і м'ясопродукти, казеїн, сухе молоко, масло), ПрАТ Ратнівський молокозавод (молочна продукція, крупи), ТзОВ «Боні та СТ» (макаронні вироби, масло тваринне, жирні сири, цільномолочна продукція), ТзОВ «Троянда-Волинь» (морозиво, рулети з морозива); ТзОВ «Еліт» (морозиво), сільськогосподарське приватне підприємство «Злата»

(морозиво), ПрАТ «Волиньнасінтрав» у м. Ковель (переробка сільськогосподарської продукції) тощо.

Хлібобулочна та макаронна галузі представлені ДП «Луцьким комбінатом хлібопродуктів № 2» Держкомрезерву України (борошно пшеничне вищого, першого, другого сортів, борошно житнє хлібопекарське, крупа манна марки М, хліб і хлібобулочні вироби 50 видів), державним виробничо-торгівельним підприємством «Волиньхліб» (хліб, хлібо-булочні вироби, печиво, оцет, гірчиця, цукрова пудра, мед штучний, вироби макаронні), ТЗОВ «Волиньагропродукт» у м. Ківерці (хлібобулочні вироби), ТЗОВ «Волиньзовнішторгхліб» (хліб, хлібобулочні вироби), Оваднівським хлібозаводом приватного підприємства «Універсам» (хлібобулочні вироби), ВАТ «Володимир-Волинським хлібзаводом» (хліб та хлібобулочні вироби), ВАТ «Волиньхарчопром» (макаронні вироби), ВАТ «Голобським комбінатом хлібопродуктів» (комбікорми, крупи, борошно), ВАТ «Ковельським хлібокомбінатом» (хлібобулочні та кондитерські вироби), ВАТ «Локачинським хлібозаводом» (хліб та хлібобулочні вироби), ТЗОВ «Нововолинським хлібзаводом» (хлібобулочні та макаронні вироби, печиво, пряники, сухарі паніровочні), ПАТ «Теремно Хліб» (хлібобулочні вироби, печиво, пряники, оцет столовий, гірчиця столова, цукрова пудра, вироби макаронні), приватним підприємством «Імпалс» (борошно), приватним підприємством «Сонішка» (хлібобулочні вироби), ТЗОВ «Продовольчою компанією «Заграва-Луцьк» (макаронні вироби ТМ «Макарелла»), ПрАТ «Горохівзернопрод» (крупи та борошно), СУРА ТЗОВ «Рожищенським комбікормовим заводом» (комбікорми, пшеничне борошно вищого і першого гатунку).

М'ясна промисловість області представлена ООО «ВМП» (Нововолинським м'ясокомбінатом) (м'ясо глибокої заморозки, м'ясні вироби), ТЗОВ «Апетит» м. Берестечко (м'ясоковбасні вироби), ТЗОВ «Полтрекс» (свіжозаморожене м'ясо курчат-бройлерів ТМ «Пан Курчак»), ТЗОВ «СМП» (ковбасні вироби), ТЗОВ «Торчин-м'ясозавод» (м'ясо, м'ясні

продукти), ПАТ «Ковельським м'ясокомбінатом» (ковбаси варені, сосиски, ковбаси напівкопчені, ковбаси сиров'ялені та сирокочені, субпродуктові ковбаси, вироби з харчової крові, м'ясні напівфабрикати, кулінарні вироби); ВАТ «Луцьким м'ясокомбінатом» (м'ясо і м'ясопродукти), підприємством райспоживспілки «Кооператор» у м. Камінь-Каширську (ковбасні та м'ясні вироби), спільним підприємством «Ніно-Плюс» (м'ясні консерви), спільним підприємством «Орбі» (м'ясопродукти), спільним підприємством «Сетпол Лтд» (м'ясопродукти).

У 2014 р. продукції сільського господарства вироблено на суму 246,5 млн. грн. (з них 161,2 млн. грн. – господарствами населення, 85,3 млн. грн. – агроформуваннями), що на 2,8 % менше ніж в попередньому році.

Сільськогосподарське виробництво розвивається нерівномірно в районах області. Лідерами аграрного виробництва є Володимир-Волинський, Горохівський та Луцький райони, зернового – Горохівський, Локачинський, Луцький, Володимир-Волинський райони. Найбільше молока виробляють у Луцькому, Горохівському, Турійському та Володимир-Волинському районах. У виробництві картоплі лідирують Ратнівський, Любешівський, Камінь-Каширський та Маневицький райони [52].

За розрахунками на 01.02.2015 р., поголів'я великої рогатої худоби становило 179,9 тис. голів (на 14,0 % менше, ніж на 01.02.2014 р.), у т.ч. корів – 113,3 тис. голів (на 8,8 % менше), свиней – 291,0 тис. голів (на 6,0 % менше), овець та кіз – 17,1 тис. голів (на 3,6 % більше), птиці – 7,1 млн. голів (на 7,1 % більше).

Загальний обсяг реалізованої сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) власно виробленої продукції у січні, порівняно з відповідним періодом 2014 р., збільшився в 1,8 рази, у т.ч. продукції рослинництва – в 2,7 рази, продукції тваринництва – в 1,6 рази. Середні ціни продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками реалізації за січень, порівняно з відповідним періодом 2014 р., зросли на

52,6 %, у т.ч. продукції рослинництва – в 2,1 рази, тваринництва – на 40,1 % [51].

Кондитерські підприємства області представлені ТЗОВ «Виробничо-комерційною фірмою «Луцьккондитер» (шоколадні цукерки, льодяникова карамель, карамель з начинкою, глазуровані та неглазуровані цукерки, драже, ірис, мармелад, вафлі, кондитерські вироби), малим приватним підприємством «Лілея» (вафельні формочки, тістечка «Факел», вафельні торти), ВАТ «Володимир-Волинським заводом продтоварів» (оцет столовий, крем заварний шоколадний, крем заварний).

Підприємства по виготовленню безалкогольних та інших напоїв – ЗАТ «Нектар» у м. Ковель (халва, безалкогольні напої), ЗАТ «Цир» у м. Камінь-Каширську (безалкогольні напої), ТЗОВ «Йоданка» с. Павлівка, Іваничівського району (вода мінеральна, столова, квас), підприємство ПП «Олдем» (безалкогольні напої), державне підприємство «Луцький спиртогорілчаний комбінат» (горілка, настійка гірка), ПАТ «Луцький пивзавод» (8 сортів пива).

На території області працюють підприємства з виробництва консервів, які представлені: ТЗОВ «Харчопродукт-Хусар» (вина плодово-ягідні, консерви овочеві, фруктові, м'ясні), ТЗОВ «Чарівна скарбниця» (консерви), ВАТ «Володимир-Волинський консервний завод» (консерви м'ясні, плодоовочеві, дитяче харчування), ВАТ «Деметра» (продовольчі товари, консерви), селянське господарство «Берест» (повидло), мале підприємство «Модуль» (продовольчі товари), ВАТ «Волиньбджолпром» (мед, пилок квітковий, вощина, бджолопакети, бджолосім'ї), ВАТ «Волиньхолдинг» (майонез, кетчуп, гірчиця, напої безалкогольні, вода мінеральна), ВАТ «Ковельський завод продтоварів» (майонез «Столичний», «Славутич»), ПАТ «Луцьк Фудз» (аджика, м'який маргарин, оцет, мінеральна вода), ВАТ «Луцький завод продтоварів» (мед штучний, гірчиця, масло тваринне), ВАТ «Ківерцівський консервний завод» (безалкогольні напої, мед штучний, джеми вишневий та яблучний, напій малиново-яблучний, сік яблучний

натуральний, морква гарнірна, соус томатний), ВАТ «Конза» (варення малинове, яблучне, цибуля в томатному соусі, огірки консервовані, салат з буряком та цибулею, солянка овочева, буряк гарнірний, сік яблучний з м'якоттю, компот зі слив), підприємство «Амексім» (тютюнові вироби), приватне підприємство «Луцька пельменна фабрика» (заморожені напівфабрикати під торговою маркою «А-Тос»).

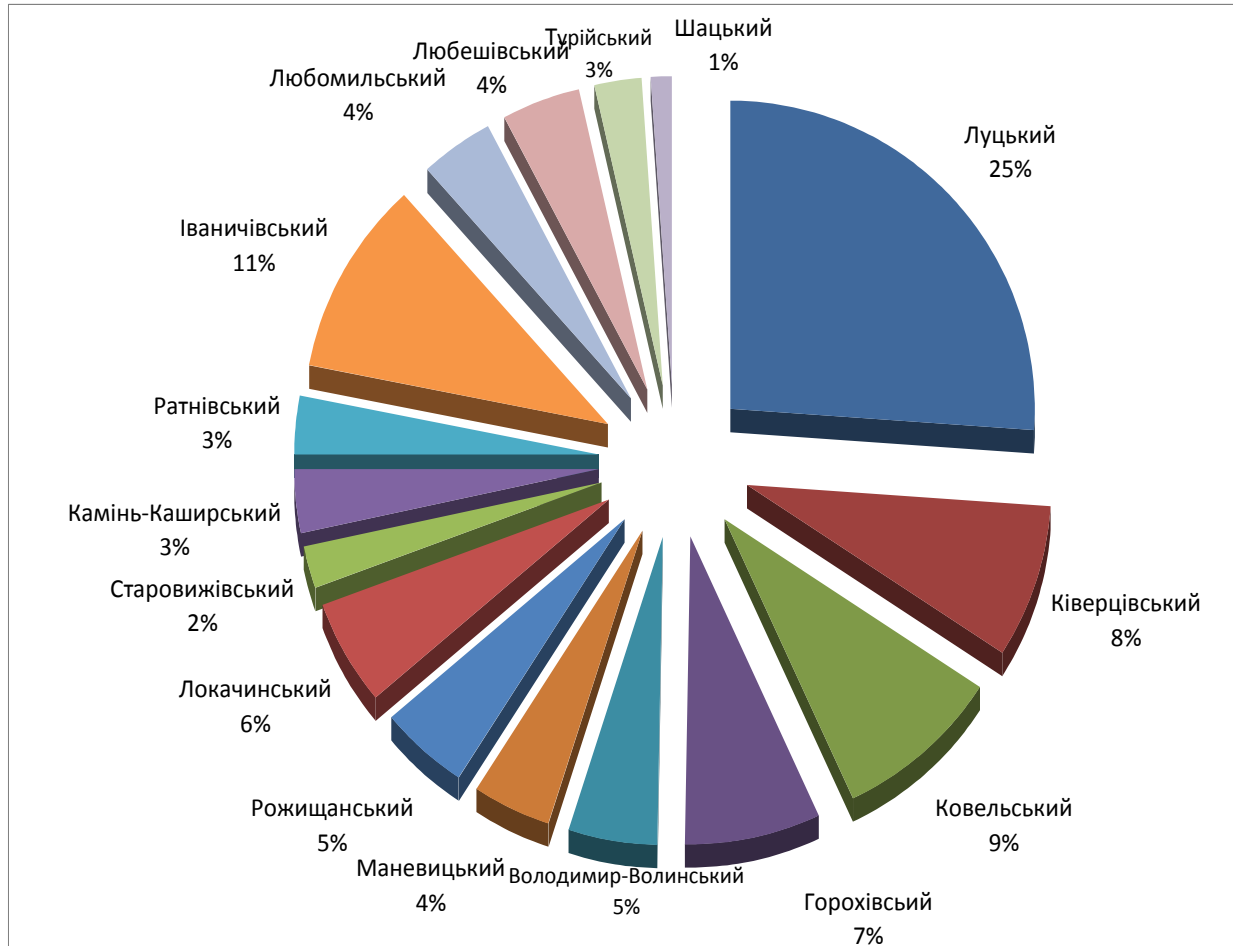
Флодоовочева промисловість області представлена: ТзОВ «Лісовичок» у с. Тарасове, Луцького району (печериці, упаковка для грибів і ягід), ТзОВ «Лозня» (морква сушена, цибуля сушена, зелень сушена), спільне українсько-чеське підприємство «Нерис» (ягоди, гриби, грецькі горіхи, плодоовочева консервація, натуральний березовий сік, консервовані гриби), Цуманське державне підприємство «Журавка» (плодоовочева продукція).

Переробкою риби займаються: ТзОВ «Волиньморепродукти» (закупівля, переробка та збут рибопродукції, громадське харчування, роздрібна та оптова торгівля продуктами харчування), ТзОВ «Задимлянка» у с. Кульчин Ківерцівського району (рибні пресерви, риба солена, риба копчена).

Основні виробники харчових продуктів знаходяться у Луцькому, Іваничівському, Ківерцівському, Ковельському, Горохівському та Рожищенському районах, на які припадає більше 50 % підприємств харчової промисловості області (рис. 3.16).

Область повністю забезпечує себе такими основними продуктами харчування, як: м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молокопродукти, цукор, хлібобулочні вироби, борошно. Потужними підприємствами з виробництва цієї продукції є ПАТ «Теремнохліб», ТзОВ «Володимир-Волинський хлібозавод», ПрАТ «Нововолинський хлібозавод», ВАТ «Ковельський хлібокомбінат», ТзОВ «Луцький м'ясокомбінат №1», ПрАТ «Ковельські ковбаси», ТзОВ «ВМП», ВАТ «Ковельмолоко», ВАТ «Рожищенський сирзавод», ПрАТ «Ратнівський молокозавод», ТзОВ «Волинь-зерно-продукт».

В області функціонує два підприємства з виробництва збагачених йодом напоїв: ТзОВ «Йоданка» та «Йодіс Лазурна» виробництва Луцького заводу безалкогольних напоїв «Дана». ТзОВ «Волинягопродукт» (м. Ківерці) виробляє хліб з додаванням йоду [65].

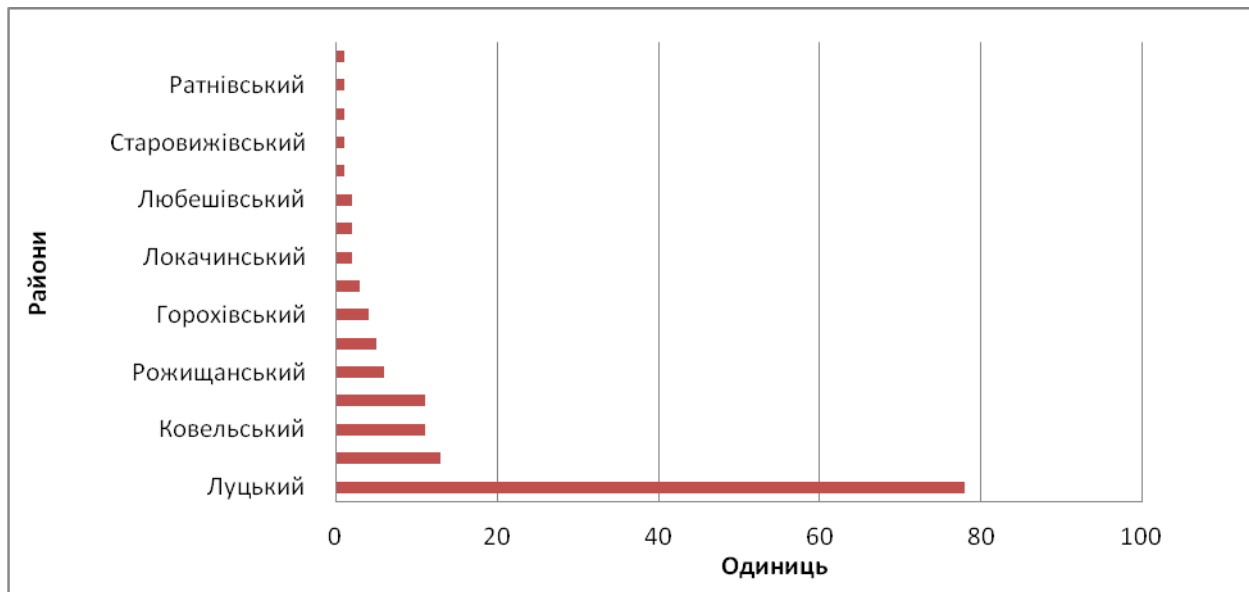

Рис. 3.16. Регіональний розподіл продукції харчової промисловості

Машинобудування області нарощує виробництво і за 2010-2014 рр. обсяг виробництва збільшився на 6,8 %. Зріс випуск автобусів, тролейбусів, конвеєрів, підшипників кочення, комплектів проводів, свічок запалювання для двигунів транспортних засобів. За 2014 р. було реалізовано 1,4 млрд. грн. машинобудівної продукції, або 18,8 % загальнообласної реалізації в промисловості, з яких понад 60 % відвантажено за межі України. Понад 90 % електричних трансформаторів, майже 30 % лічильників для рідин, кожен п'ятий конвеєр та елеватор, які вироблені в державі, виготовлено підприємствами області.

Машинобудівний потенціал Волинської області формують ДП «Автоскладальний завод №1» ПАТ Автомобільна Компанія «Богдан Моторс», ПАТ «СКФ Україна», ТзОВ «Хан-Електробау Україна», ТОВ «Кромберг енд Шуберт» Україна, яким належить майже 90 % реалізованої продукції машинобудування. В регіональному відношенні найбільший потенціал мають Луцький, Іваничівський, Ковельський та Ківерцівський райони, де зосереджено більше 70 % машинобудівних підприємств області (рис. 3.17).

Рис. 3.17. Регіональний розподіл підприємств галузі машинобудування

Лісова і деревообробна (в т.ч. оброблення деревини, виробництво виробів з деревини, целюлозна-паперова промисловість) промисловість має сприятливі умови для нарощення виробничих потужностей, що пояснюється наявною сировинною базою. Найбільшого розвитку дана галузь зазнала у Луцькому, Ковельському, Володимир-Волинському, Іваничівському районах.

Найбільше підприємств деревообробної промисловості знаходиться на території:

– Луцького району та м. Луцька: ТзОВ «Хімрезерв-Волинь» (реалізація дошки, заготовок, паркету, фрез, вагонки), Луцький лісгоспзаг (заготівля деревини для технічних потреб, дошок для тари, дров, лісоматеріалів), ТзОВ «Волинькабель» (офісні меблі, кухні, вітальні, шафи-купе), Виробниче об'єднання «Волиньліс» (лісо- та пиломатеріали, паркет штучний), приватне

підприємство «Вір» (вікна, двері, напівфабрикати, оздоблювальні матеріали, меблі), ЗАТ «Меблі Вікторія» (набори для спалень, передпокоїв, кухонь, полотна для дверей, набори для офісів і магазинів, столярні вироби), ТОВ ВКП «Мелвін» (м'які та корпусні меблі, столярні вироби, меблі з масива деревини), ВАТ «Луцький меблевий комбінат» (меблі), ТОВ Луцька картонно-руберойдова фабрика (м'які покрівельні та гідроізоляційні матеріали, руберойд РКК-400, РКП-350, рубемаст РНП-350-1,5, євроруберойд «Лубіт» лінолеум, лінолеум на теплоізоляційній основі «Воллін Т», лінолеум на нетканій вологостійкій основі «Воллін ХН», картони: картон покрівельний, картон палітурний, картон коробковий);

– Ківерцівського району: Державне підприємство «Ківерцівське лісове господарство» (лісо- та пиломатеріали, паркет, каніфоль, консервна продукція), Державне підприємство «Цуманське лісове господарство» (лісозаготівля, деревообробка, консервна продукція), Ківерцівське міжгосподарське спеціалізоване лісгосподарське підприємство (лісозаготівля, деревообробка), ТзОВ ВКФ «Відо-ЛТД» у Цумані (паркет), ТзОВ «Тартак» (заготовки дубові, паркет, матраци, блоки пружинні), ПАТ «Цумань» (меблі, пиломатеріали, шпон строганий, шпон лущений, заготовки та деталі з деревини для столярних виробів і меблів), Цуманський держлісгосп (лісоматеріали, паркет, європіддони, консерви), ТзОВ «Аміна-Волинь» у с. Журавичі (двері внутрішні та зовнішні, сходи дерев'яні), ВАТ «Ківерцівський виробничо-торговий деревообробний комбінат» (меблі);

– Ковельського району: Державне підприємство «Ковельське лісове господарство» (лісозаготівля, деревообробка), ЗАТ «Тур» в Ковелі (лісозаготівля, деревообробка, меблі, сувенірна продукція, меблі із лози), ТзОВ «Добробут-стиль» у смт. Любленець (віконний і дверний брус), Спільне підприємство «ВСО Нова Волинь» у м. Ковель (деревообробка), ТзОВ «ОлШе» у м. Ковель (меблі оздоблені склом, натуральним деревом та каменем);

– Камінь-Каширського району: Державне підприємство «Камінь-Каширське лісове господарство» (лісозаготівля, деревообробка, консервована продукція), Камінь-Каширське спеціалізоване лісгосподарське підприємство (лісозаготівля, деревообробка), ТзОВ «ДОФ Арбо» в м. Камінь-Каширську (обробка деревини), ТзОВ «Укрекс Волинь Вуд» у м. Камінь-Каширську (виробництво меблів);

– Володимир-Волинського району: Володимир-Волинська фірма «Меблі» (меблі корпусні з масивної деревини), ТзОВ «Гербор-Холдинг» у м. Володимир-Волинськ (офісні меблі, корпусні меблі);

– Ратнівського району: Ратнівський держлісгосп (лісозаготівля, деревообробка, посадка лісу), ТзОВ Виробничо-торгова фірма «Веснянка» ЛТД у смт. Ратне (двері, брус віконний);

– Рожищенського району: ВАТ «Рожищенська меблева фабрика» (спеціалізовані шкільні та медичні меблі);

– м. Нововолинська: ВАТ «Нововолинський деревообробний комбінат» (деревні коробки, коробки MDF);

– Горохівського району: Державне підприємство «Горохівське лісомисливське господарство» (лісозаготівля).

На даний час найпотужнішими підприємствами є ТзОВ «Гербор-Холдинг», ТзОВ «БРВ Україна», ТзОВ «Кронроспан УА» тощо. У виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності обсяги виробництва продукції зросли в 2014 р. на 8,7 %, у т.ч. у виробництві паперу та паперових виробів (на 17,8 %), виготовленні виробів з деревини, корка, соломки та рослинних матеріалів для плетіння (на 5,4 %), лісопильному та стругальному виробництві (на 8,1 %), виробництво меблів – 14,8 % [51].

Легка промисловість області представлена такими підгалуззями, як текстильна, швейна, шкіряна і взуттєва. Найбільше підприємств легкої промисловості Волинської області знаходиться:

– у м. Луцьк та Луцькому районі: ЗАТ «Форт» (спецодяг, постільна білизна), ЗАО «Волинський шовковий комбінат» (тканини), ЗАТ «Любарт» (дитячий, жіночий та чоловічий одяг), ЗАТ «Хелс» (картон взуттєвий, переробка відходів шкіри), колективне підприємство «Фабрика «Лучанка» (комплекти постільної білизни, одяг), ВАТ «Луцька взуттєва фабрика» (чоловіче, жіноче та дитяче взуття з натуральної шкіри і текстильних матеріалів для різних вікових груп), ВАТ «Луцьке виробничо-торговельно-швейне підприємство «Волинь» (жіночі жакети, костюми, спідниці, брюки, півпальто, чоловічі брюки, дитячі костюми, постільна білизна), ВАТ «Синтетика» (синтетична шкіра, взуттєвий картон, задники, неткана основа, поліуританові розчини, пігментні пасти, шкіргалантерейні вироби), ПАТ «Волинська виробничо-торговельна фірма «Світязь» (швейні вироби), Приватне підприємство «АГУ» (одяг та постіль для немовлят, пелюшки), приватне підприємство «Тигрес» (м'які іграшки);

– у м. Нововолинську: ТзОВ «ОКА» (рукавиці з синтетичної, шерстяної і бавовняної пряжі), ВАТ «Нововолинська бавовнопрядильна фабрика «Нотекс» (пряжа, махрові рушники, простирадла, тканини), ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» (комбінезони, напівкомбінезони, брюки, жилети, рукавиці, халати);

– у Володимир-Волинському районі: ВАТ «Луга» (чоловічі та дитячі сорочки, жіночі блузи, постільна білизна), Володимир-Волинська виробничо-комерційна фірма «Новинка» (швейні вироби та вироби з хутра);

– в смт. Ратне: ТзОВ «Виробничо-торгова фірма «Веснянка» Лтд (спецодяг).

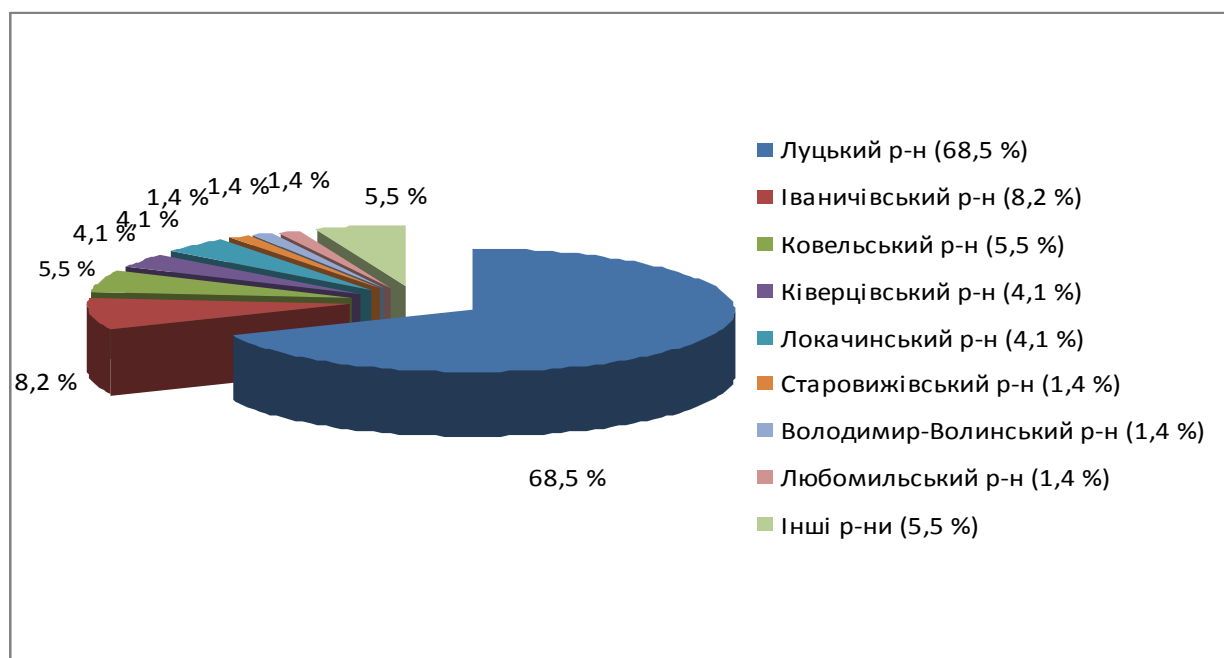
За 2014 р. виробники даної галузі наростили випуск продукції на 6,9 % відповідно до попереднього року. Спостерігається зростання виробництва при виготовленні брюк, пальт, плащів, накидок, чоловічих виробничих та професійних комплектів і костюмів, сорочок, трикотажних футболок, постільної білизни. На території області успішно функціонують як виробники з багаторічною історією (ПАТ «Луга», ПАТ «Нововолинська

швейна фабрика», ТзОВ «ВКФ «Ковель»), так і новостворені підприємства – ТзОВ «Промтексервіс», ТзОВ «Жасмін Лінжері», ТзОВ «Мода Текс», ПАТ «Едельвіка» тощо.

В 2014 р. підприємствами легкої промисловості реалізовано продукції на 33,2 млн. грн., з яких майже дві третини реалізації належить ПАТ «Едельвіка», ПАТ «Луга», ТзОВ «Промтексервіс», ТзОВ «ВКФ «Ковель».

В регіональному відношенні найбільше підприємств легкої промисловості концентрується у Луцькому та Іваничівському районах, частка яких складає більше 50 % підприємств даної галузі [63].

Хімічна промисловість за масштабами промислового виробництва відноситься до галузей, що мають міжрайонне значення. У галузевій структурі хімічного виробництва області виділяються хімічну і нафтохімічну галузі. Найбільшими підрозділами хімічної індустрії є промисловість пластмасових виробів, лакофарбова і гумоазбестова промисловість [16]. Найбільш розвинута хімічна промисловість у Луцькому, Іваничівському та Ковельському районах (рис. 3.18).

Рис. 3.18. Регіональний розподіл продукції хімічної та нафтохімічної промисловості, %

За останні роки спостерігається незначне нарощення випуску фарб, лаків і подібної продукції, іншої хімічної продукції (паст для ліплення),

поряд з цим зменшено виробництво окремих парфумерних і косметичних засобів.

Хімічна промисловість представлена підприємствами: Луцькою компанією ТзОВ «Хімрезерв-Волинь» (лакофарбова продукція, розчинники і автохімія, соляна кислота, сірчана кислота, ацетон, толуол, етилацетат, електроліт), ТзОВ «Едем» у с. Олика Ківерцівського району (лакофарбова продукція). Хімічний потенціал Волинської області формують два підприємства: ВАТ «Луцькпластмас» (полімерні вироби господарського вжитку, фотополімерні пластини для поліграфічної промисловості), ВАТ «Полімер» (гумотехнічні вироби).

Промисловість будівельних матеріалів Волинської області має потужну мінерально-сировинну базу (пісок, суглинки, глини, базальти, карбонатні породи тощо). Найбільше підприємств промисловості будівельних матеріалів зконцентровано на території:

– м. Луцька і Луцького району: ТзОВ «Луцька дорожна пересувна механізована колона» (асфальтобетон, бетон, тротуарна плитка, бордюри тощо), ТзОВ «Волинькабель» (цегла червона керамічна); ПрАТ «Луцький домобудівельний комбінат» (плитка облицювальна фасадна, плитка мостова, бордюрний камінь, збірний залізобетон, вироби з бетону, бетон товарний), ТзОВ «Волиньіндустрія» (м'які покрівельні та гідроізоляційні матеріали, руберойд РКК-400, РКП-350, рубемаст РНП-350-1,5, євроруберойд «Лубіт», лінолеум, лінолеум на теплоізоляційній основі «Воллін Т», лінолеум на нетканій вологостійкій основі «Воллін ХН», картон, картон покрівельний, картон палітурний, картон коробковий), ТзОВ «Завод будівельних конструкцій» (бетонні та збірні залізобетонні конструкції), спільне підприємство «Вест Україна ГмбХ» (тротуарна плитка);

– м. Ковель: ТзОВ «Завод сучасних будівельних матеріалів» (вироби з цементу, бетону (блоки), залізобетонні конструкції, товарний бетон);

– Ківерцівського району: ТзОВ «Едем» у с. Олика (лакофарбова продукція, будівельні суміші та матеріали), ВАТ «Кульчинський силікатний завод» у с. Кульчин (цегла силікатна М-100, М-125, вапно);

– Турійського району: ВАТ «Луківський комбінат будівельних матеріалів» (вапно, шлакоблоки, звукопоглинаюча плитка);

– Локачинського району: приватне підприємство «Захід» у с. Павловичі (цегла керамічна);

– Горохівського району: приватне підприємство «Люкс» у с. Лобачівка (цегла).

Промисловість будівельних матеріалів найкраще розвинена в Луцькому, Ковельському, Ківерцівському, Турійському, Локачинському та Горохівському районах [51].

Волинська область має значні поклади деяких видів корисних копалин, при раціональному використанні яких область зможе підвищити рівень розвитку добувної промисловості. Нині в області достатньо розвинута вугільна і торф'яна промисловість, які покривають виробничі та споживчі потреби промисловості й населення області. За 2009-2013 рр. видобуток вугілля зменшився більше ніж на 50 %, проте з 2013 р. спостерігається нарощення видобутку кам'яного вугілля (2012 р. – 210 тис. т, 2013 р. – 234 тис. т). Торф використовується, в основному, як паливо, частково покриваючи потребу населення у паливних ресурсах. У 2013 р. добуто 161,0 тис. тонн паливного торфу (в Україні – 26 %) [51].

За останні роки у господарському комплексі Волинської області зростає роль сфери обслуговування. На невиробничу сферу припадає 57,4 % зайнятих у господарському комплексі краю, 63 % основних засобів господарського комплексу [30]. У 2014 р. профільними підприємствами і організаціями реалізовано послуг на суму 3,3 млрд. грн., що у порівнянних цінах на 11,5 % більше, ніж в 2013 р.

В середньому в розрахунку на одного жителя, спеціалізовані підприємства надали послуг на 3,1 тис. грн., що більше, ніж в Рівненській,

Тернопільській та Житомирській областях (відповідно 2,6 тис. грн., 2,5 тис. грн. та 2,1 тис. грн.). В містах Ковелі та Луцьку, Луцькому районі був вищим показник середньообласного споживання послуг (відповідно 8,7 тис. грн., 6,7 тис. грн. та 3,6 тис. грн.).

Пріоритетними серед видів діяльності залишаються послуги транспорту, складського господарства, телекомунікації та операцій з нерухомим майном, які в загальному обсязі реалізованих послуг склали понад три чверті. Користувались попитом послуги щодо здійснення обслуговування будинків і територій, поштової і кур'єрської діяльності, у сфері охорони здоров'я тощо. Попитом споживачів користуються і такі види послуг, як операції з нерухомим майном; інжинірингу, геології і геодезії; освіти; санітарних послуг, прибирання сміття та знищення відходів; проведення розслідувань і забезпечення безпеки тощо [51].

Отже, Волинська область має достатній виробничий потенціал для пропорційного економічного розвитку. Із матеріального виробництва основними галузями, які визначають показники виробничого потенціалу і масштаби виробництва промислової продукції є харчова, легка, вугільна, лісова і деревообробна промисловість, машинобудування і металообробка, хімічна промисловість та промисловість будівельних матеріалів. Із нематеріального виробництва – послуги транспорту, складського господарства, телекомунікації та операції з нерухомим майном.

3.4. Фінансовий потенціал

Природно-географічні та суспільно-географічні передумови Волинської області формують потужний фінансовий потенціал, при раціональному використанні якого область може значно покращити свою економічну ситуацію.

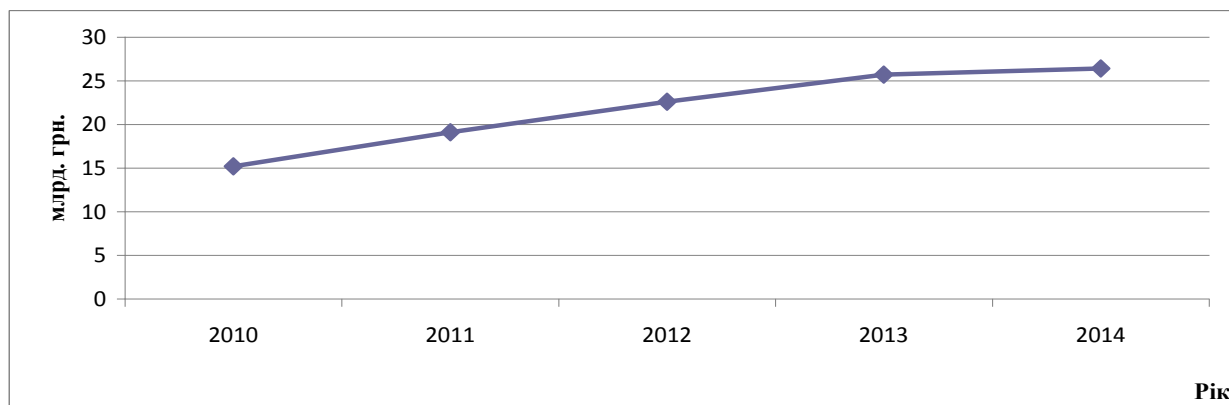
Фінансовий потенціал Волинської області на даний час знизився, доходи області в 2014 р. становили 6460,9 млн. грн., а видатки –

8571,9 млн. грн., тобто в регіоні спостерігається бюджетний дефіцит. Неспроможність самостійно забезпечити себе фінансовими ресурсами призводить до значного скорочення заробітної плати та робочих місць.

Найбільше видатків з обласного бюджету 2014 р. було передбачено направити в міста Луцьк (816,5 млн. грн.) і Ковель (300,7 млн. грн.) та в Камінь-Каширський (344,9 млн. грн.) і Ківерцівський (305,6 млн. грн.) райони. Найменше видатків спрямовувалося в Шацький (67,8 млн. грн.), Володимир-Волинський (96,5 млн. грн.), Локачинський (106,3 млн. грн.) і Турійський (131,8 млн. грн.) райони. Із запланованих коштів на кінець звітнього періоду було направлено не всі кошти (97,3 % запланованих коштів), найбільше недотримували кошти м. Луцьк (23 млн. грн.), Камінь-Каширський (9 млн. грн.) та Луцький (11 млн. грн.) райони.

Доходи населення у 2014 р. становили 26,4 млрд. грн., що на 3,0 % більше ніж в 2013 р (рис. 3.19).

Рис. 3.19. Доходи населення Волинської області

Наявний дохід населення, а саме дохід, який може використовуватись населенням для споживання, заощадження та нагромадження, склав 20,3 млрд. грн. і зріс на 4,8 % в порівнянні з попереднім роком. Якщо у 2012 р. реальний наявний дохід (з урахуванням цінового фактору) зріс на 12,6 %, то в 2013 році – лише на 5,8 %.

За розрахунками, у 2013 р. один мешканець нашої області отримав в середньому 19,5 тис. грн., або 1624,2 грн. щомісяця, але це на чверть менше, ніж в середньому по Україні.

В структурі доходів волинян найбільшу частку, як і раніше займає дохід від держави у формі соціальної допомоги і трансфертів (43,7 %), майже третина доходу припадає на заробітну плату і майже чверть – населення заробляє підприємницькою діяльністю або використовуючи свою власність.

Одним із джерел доходів населення, основним для групи людей працездатного віку, є заробітна плата, яка є першоосновою добробуту, джерелом формування коштів для інших виплат. У структурі доходів населення в минулому році частка заробітної плати становила 32,2 % (8,5 млрд. грн.) [50].

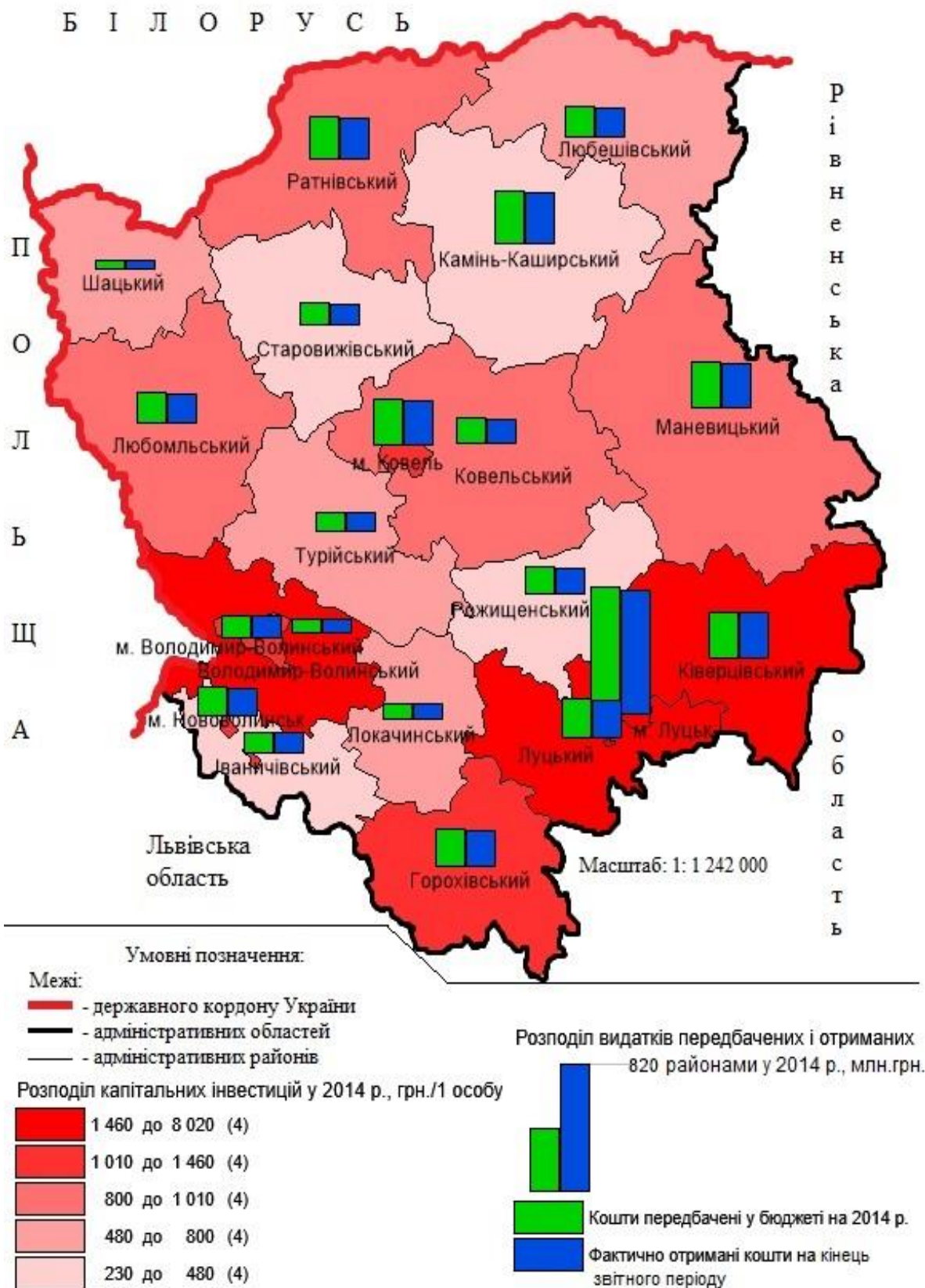
На споживчому ринку області у 2014 р. індекс споживчих цін (індекс інфляції) становив 102,6 %, в Україні – 102,4 % [51].

На рівень доходів населення значний вплив має рівень їх оподаткування. За минулий рік всього сплачено поточних податків на доходи та майно, інших поточних та капітальних трансфертів на суму 1,4 млрд. грн. (5,4 % загальної суми доходів). В минулому році витрати волинян становили 24,7 млрд. грн., а заощадження – 1,7 млрд. грн.

Населення найбільше тратить коштів на придбання товарів та оплату послуг (87,2 %). У 2013 р. населення області сплатило за житлово-комунальні послуги, враховуючи погашення боргів попередніх років, 595,3 млн. грн., або на 7,4 % більше, ніж у 2012 р [42].

Загальний обсяг капітальних інвестицій Волинської області в 2014 р. становив 2136,4 млн. грн. Нині спостерігається тенденція до скорочення їх обсягів на 11,9 млн. грн. (2013 р. – 3327,1 млн. грн.). Найбільшу частку капітальних інвестицій було вкладено в місто Луцьк (950,0 млн. грн.) і Луцький район (500,5 млн. грн.). Найменше капітальних інвестицій вкладено в Старовижівський (7,3 млн. грн), Іваничівський (11,8 млн. грн) і Локачинський (14,1 млн. грн) райони (рис. 3.20).

За джерелами фінансування збільшується частка капітальних інвестицій за рахунок власних коштів підприємств та організацій, кредитів банків та інших позик. Зменшується частка капітальних інвестицій за

Рис. 3.20. Інвестиційний потенціал Волинської області

рахунок державного бюджету, коштів місцевих бюджетів, коштів іноземних інвесторів, коштів населення на індивідуальне житлове будівництво (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Капітальні інвестиції за джерелами фінансування, 2010-2014 р.,
тис. грн.***

	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Всього	1766967	2577117	3254394	3327142	2136350
у т.ч. за рахунок					
коштів державного бюджету	112865	160220	155060	143340	40680
коштів місцевих бюджетів	145103	220745	288681	249085	94370
власних коштів підприємств та організацій	880363	1343780	1526748	1917473	1285631
кредитів банків та інших позик	32763	199885	227192	234637	137125
коштів іноземних інвесторів	13630	5552	11002	7035	-
коштів населення на будівництво власних квартир	8063	2025	1939	20495	-
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	458542	507224	760192	606460	453646
інших джерел фінансування	115638	137686	283580	148617	122575

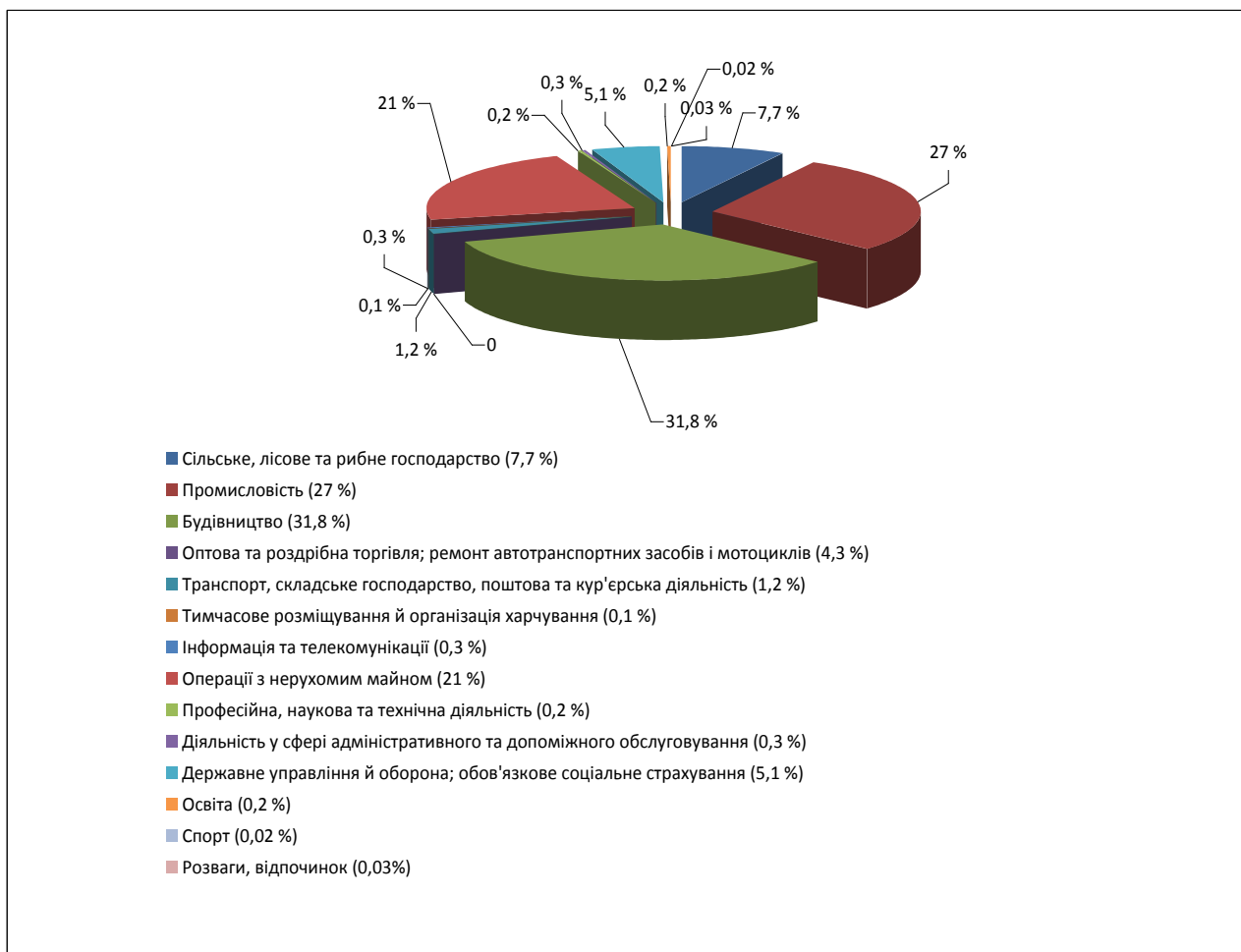
* Складено за даними головного управління статистики у Волинській області

У матеріальні активи вкладено 99 % капітальних інвестицій, із них більша половина витрачена на нежитлові будівлі та машини, обладнання та інвентар. В нематеріальні активи вкладено лише 0,9 %, з них на програмне забезпечення та бази даних – 0,3 %, права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо – 0,6 %.

За видами економічної діяльності в січні-вересні 2014 р. найбільшу частку капітальних інвестицій було вкладено в будівництво (679,6 млн. грн.), промисловість (577,9 млн. грн.), операції з нерухомим майном (448,4 млн. грн.). Найменша їх частка припала на мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (1,5 млн. грн.), тимчасове розміщування й організацію

харчування (2 млн. грн.), освіту (3,8 млн. грн.), професійну, наукову та технічну діяльність (4,2 млн. грн.) (рис. 3.21).

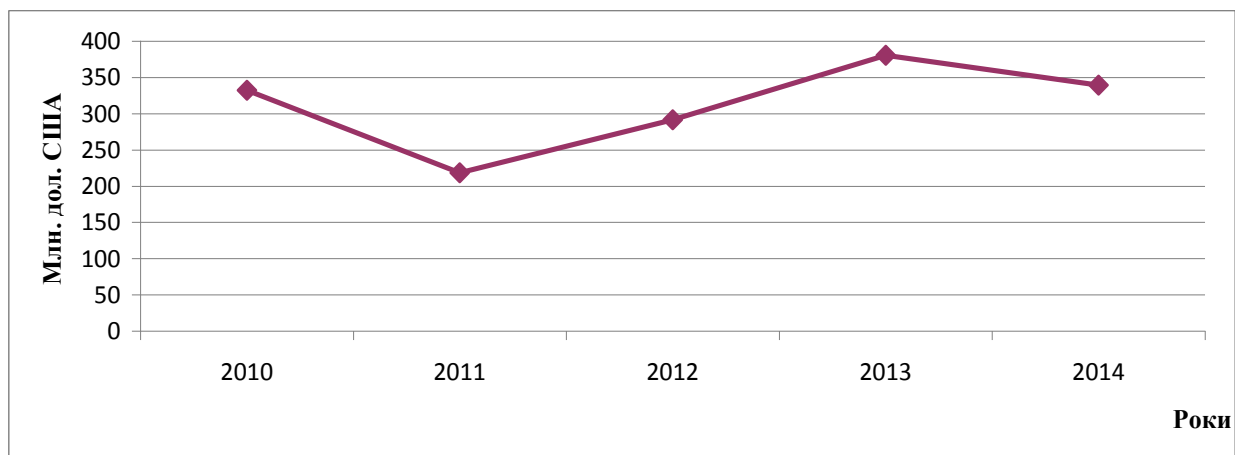
Обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в економіку Волинської області на 01.01.2014 р., становив 339,3 млн. дол. США [51]. З 2010 р. спостерігалася тенденція до скорочення обсягів прямих іноземних інвестицій, проте в 2013 р. відбулися позитивні зміни, але вже в 2014 р. тенденція спаду відновилася (рис. 3.22). Основними країнами-інвесторами є: Кіпр, Польща, Віргінські Острови, Словаччина, Німеччина, Великобританія, Литва [53].

Рис. 3.21. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності, %

Найбільше іноземних інвестицій отримали господарюючі суб'єкти міст Луцька, Нововолинська та Ковельського і Луцького районів, у які спрямовано 93 % всіх інвестицій. Найменше – Турійський, Ратнівський і Шацький райони.

Прямі іноземні інвестиції надійшли на 266 підприємств області. Більше 57 % внесеного з початку інвестування іноземного капіталу зосереджено на промислових підприємствах. Зокрема, на підприємствах машинобудування, оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, виробництва харчових продуктів, виробництва меблів і хімічного виробництва, виготовлення гумових та пластмасових виробів. Прикладом успішної реалізації інвестиційних проектів з участю іноземного капіталу, що мають значний вплив на розвиток економіки регіону, є підприємства: АТ «СКФ Україна» (Швеція), ТЗОВ «Кромберг Енд Шуберт Україна» (Німеччина), ТЗОВ «Кронспан УА» (Кіпр), ТЗОВ СП «Хемосвіт-Луцькхім» (Словаччина), ПрАТ «Волиньхолдінг» (Швейцарія), СП ТЗОВ «Модерн-Експо» (Україна), ДП «Автоскладський завод № 1» ПАТ «Автомобільна компанія «Богдан Моторс» (Україна) та ін. [68].

Рис. 3.22. *Обсяг прямих іноземних інвестицій Волинської області*

Серед пріоритетних галузей залучення інвестицій у Волинській області можна виділити: добувну, харчову та переробну, машинобудівну та приладобудівну промисловості (технічне переоснащення яких потребує чималих капіталовкладень), деревообробну та лісову (в яких існує можливість створення завершеного циклу виробництва), легку та хімічну промисловості. Не менш необхідними є також інвестиційні вкладення в туристично-рекреаційний комплекс та соціальну інфраструктуру [42].

Отже, зважаючи на наявний фінансовий потенціал, Волинська область є регіоном, привабливим для інвесторів. Проте інвестиційні можливості сьогодні використовуються недостатньо і потребують ряду змін.

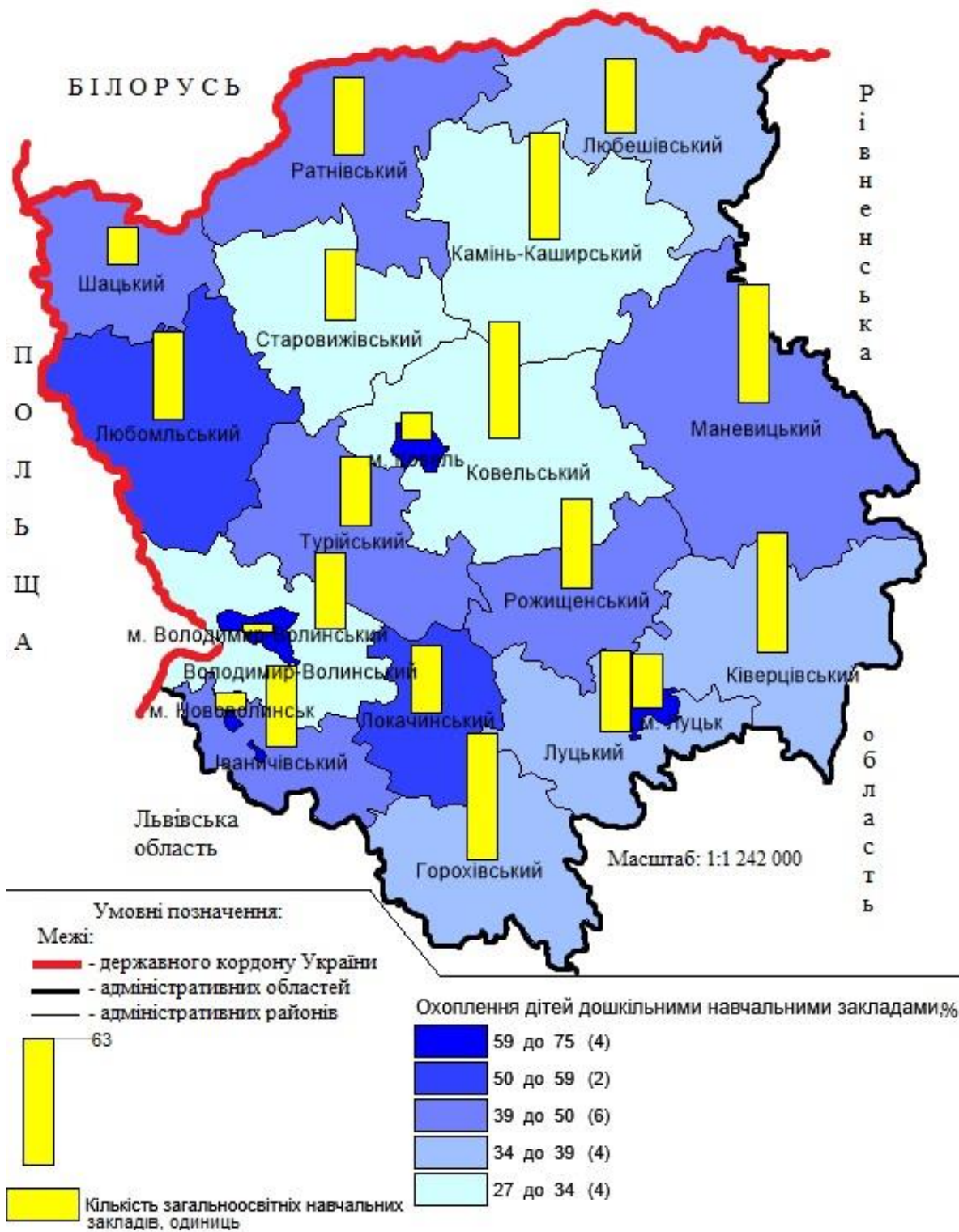
3.5. Інноваційний потенціал

Складовими частинами інноваційного потенціалу є освітній, науково-технічний та власне інноваційний потенціал. Освітній потенціал включає всі освітні заклади в межах Волинської області від дошкільних до вищих навчальних закладів та закладів підвищення кваліфікації. Кожне суспільство дбає про те, щоб підготувати до життя майбутнє покоління і з цією метою передає молоді теоретичні знання, моральні погляди та набутий практикою досвід. Знання здобуваються завдяки освітньо-виховному процесу, що є безперервним, цілісно-послідовним і регульованим.

Станом на 2014 р. матеріальна база освітнього потенціалу включала 468 дошкільних навчальних закладів із кількістю 26420 місць, де виховується 37232 дітей. Загальноосвітніх навчальних закладів – 775 одиниць, у яких навчається 124,3 тисячі учнів, професійно-технічних навчальних закладів – 20 одиниць із кількістю учнів 10,2 тисяч. Мережа вищих навчальних закладів налічує 10 одиниць I-II рівнів акредитації, у яких навчається 8,1 тисяч студентів та три заклади освіти III-IV рівнів акредитації з кількістю студентів 20,5 тисяч осіб (рис. 3.23).

Мережа дошкільних закладів Волинської області у 2014 році налічувала 469 одиниць. Серед них 109 у міських поселеннях та 360 у сільській місцевості. Навчанням було охоплено 37, 2 тис. дітей (у міських поселеннях – 24,3 тис. осіб, у сільських поселеннях – 12,9 тис. осіб). Протягом останніх років спостерігається позитивна тенденція до збільшення кількості ДНЗ та забезпечення більшої кількості необхідних місць (рис. 3.24). Найбільша кількість дошкільних закладів у м. Луцьку та Ківерцівському, Горохівському, Турійському, Рожищенському, Ратнівському,

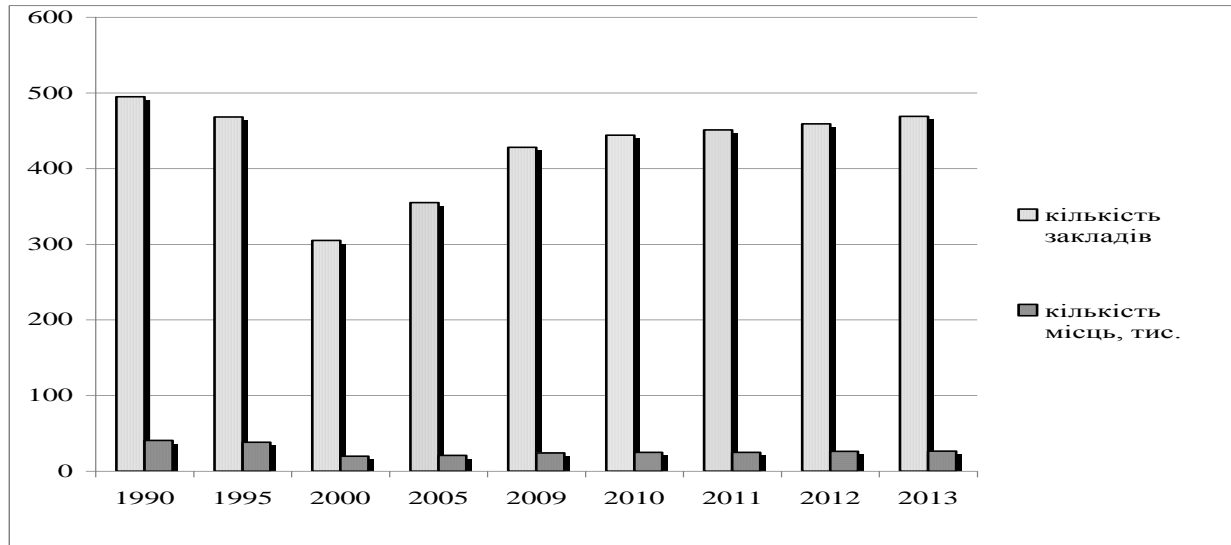

Рис. 3.23. Регіональний розподіл дошкільних та загальноосвітніх закладів Волинської області

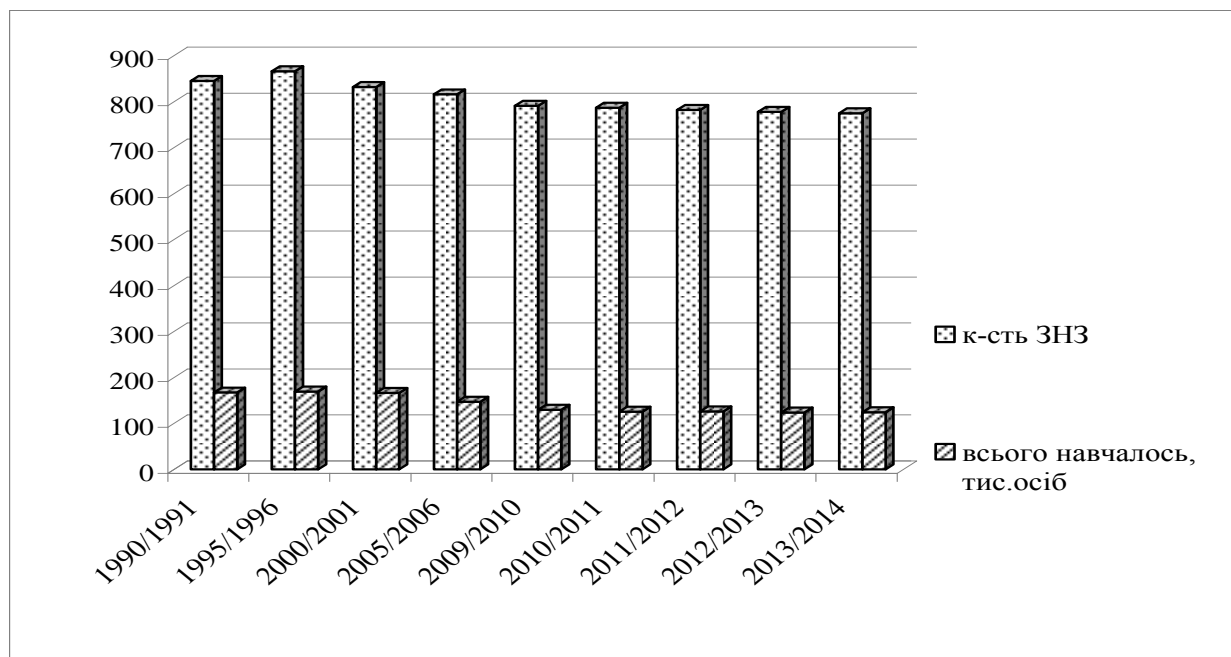

Любомильському районах; найменша – у Шацькому, Старовижівському районах. Вагомою проблемою залишається переповнення дошкільних закладів дітьми у міських поселеннях на 68 % та їх нестачею у сільських місцевостях на 34 %.

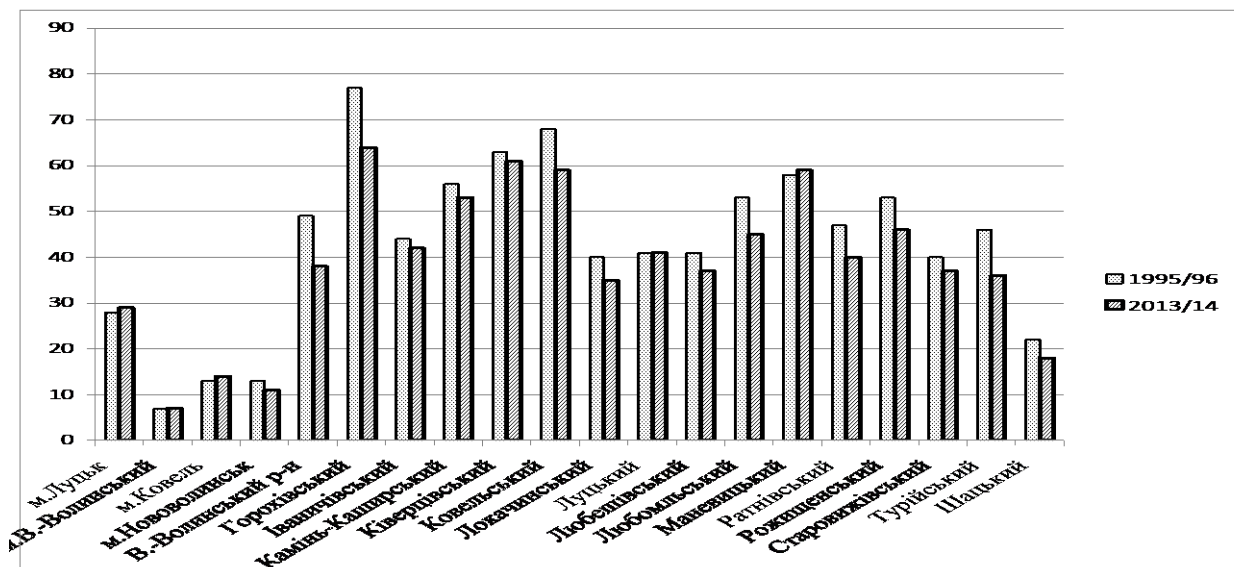
Рис. 3.24. Динаміка дошкільних навчальних закладів

Середню освіту забезпечують загальноосвітні навчальні заклади, кількість яких у Волинській області становила 775 одиниць, в яких навчалося 124,3 тис.учнів (рис. 3.25). Мережа ЗНЗ представлена закладами I, I–II та I–III ступенів навчання та школами-інтернатами (I ступеня – 21,8 %, I–II ступеня – 32,3 %, I–III ступеня – 44,6 % та спеціальними школами – 1,3 %).

Рис. 3.25. Динаміка загальноосвітніх навчальних закладів

Найбільша кількість загальноосвітніх шкіл у Горохівському, Ківерцівському та Маневицькому районах, найменша – у Шацькому, Турійському, Старовижівському і Любешівському районах (рис. 3.26).

Рис. 3.26. Динаміка загальноосвітніх навчальних закладів

Загальна кількість учнів, що здобувала середню освіту становила 122,9 тис.осіб (I ступеня – 2,4 тис. осіб; I–II ступеня – 16,1 тис. осіб; I–III – 103,1 тис. осіб та у школах-інтернатах – 1,3 тис. осіб). Достатня кількість шкіл практикується із введенням профільного навчання, що дозволяє учням вибирати необхідні їм предмети для подальшого вибору професії.

По загальноосвітнім програмам навчалось у гімназіях – 7956 осіб, ліцеях – 10207 осіб, колегіумах – 2357 осіб.

Через скорочення кількості учнів зростає питома вага малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів. У малокомплектних школах важко забезпечити викладання усіх предметів фахівцями відповідного профілю, адже державні витрати на утримання одного учня у таких школах набагато вищі за існуючі нормативи.

Протягом останніх років в області склалася тенденція щодо зменшення загальноосвітніх шкіл. За 2010/11 – 2014/15 рр. їх чисельність скоротилася близько на 14 закладів. Враховуючи демографічну ситуацію, рішеннями органів місцевого самоврядування за згодою громад у 2015 р. було ліквідовано одну, призупинено роботу 3-х початкових шкіл області з

контингентом до 4 учнів (с. Кречів Іваничівського р-н (3 учні)), с. Борщівка Ковельського району (0 учнів), с. Чмикос Любомильського району (5 учнів), с. Растів Турійського району (2 учні)). Для дітей цих шкіл організовано підвезення до базових шкіл. В той же час відновлено роботу ЗОШ I ступеня с. Кривлин Ковельського району (7 учнів).

Позашкільні заклади освіти представлені школами естетичного виховання (дитячі музичні школи, дитячі школи мистецтв, дитячі художні школи), спортивними школами для дітей та будинками школяра. У містах Волинської області їх нараховується достатня кількість для всебічного розвитку дитини. Місто Луцьк та Луцький район нараховують 22 позашкільні заклади, Ковельський район та м.Ковель – 11, Іваничівський район та місто Нововолинськ – 8, Ківерцівський район – 7, Володимир-Волинський район та місто Володимир-Волинськ – 5, Камінь-Каширський та Горохівський райони – по 5, Ратнівський та Старовижівський райони – по 4, Любомильський та Маневицький райони – по 3, Рожищенський, Турійський, Любешівський, Локачинський, Шацький райони по – 2.

Мережа закладів професійної підготовки кадрів налічує 20 професійно-технічних навчальних закладів. Більшість із них мають технічне спрямування, зокрема: професійно-технічне училище № 27 м. Берестечка, державний професійно-технічний навчальний заклад «Камінь-Каширське вище професійне училище», професійно-технічне училище № 5 м. Ковеля, державний професійно-технічний навчальний заклад «Луцьке вище професійне училище», професійно-технічне училище № 22 смт. Луків тощо. В сучасних соціально-економічних умовах розвитку продуктивних сил області залишаються затребуваними робітничі професії.

В межах області функціонує 29 вищих навчальних заклади I–IV рівнів акредитації. З них, I–II рівня акредитації – Ківерцівський медичний коледж, Луцький базовий медичний коледж, Луцький кооперативний коледж, Луцький педагогічний коледж, коледж Львівської комерційної академії, Володимир-Волинський агротехнічний коледж тощо; III–IV рівня акредитації

– Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, Луцький національний технічний університет, Волинський інститут економіки та менеджменту, Волинський інститут ім. В. Липинського Міжрегіональної академії управління персоналом, Луцький інститут розвитку людини університету «Україна», Луцький біотехнічний інститут Міжнародного науково-технічного університету ім. академіка Юрія Бугая тощо [65]. Основними осередком професійно-технічних і вищих навчальних закладів є м. Луцьк, дещо менша кількість в містах Ковель, Володимир-Волинськ, Ківерці та Нововолинськ.

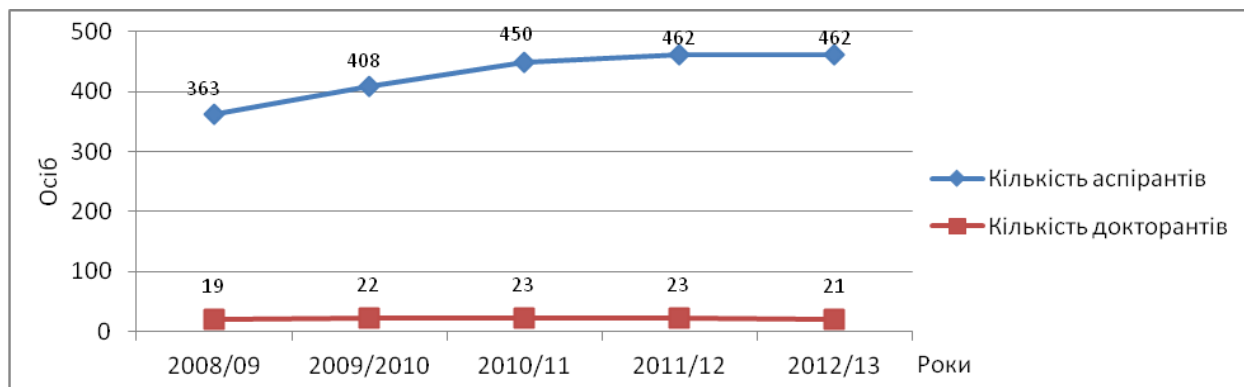
Внаслідок демографічних та економічних факторів спостерігається процес скорочення кількості учнів у професійно-технічних навчальних закладах та безпосередньо кількість професійно-технічних закладів, що призводить до браку кваліфікованих робітничих професій на ринку праці. Комерціалізація вищої освіти зумовила збільшення кількості закладів III-IV рівнів акредитації та надлишку спеціалістів певних профілів, що сприяє неповній зайнятості випускників вищих навчальних закладів та поширенню безробіття серед молодих спеціалістів.

Динаміка наукового потенціалу є необхідною умовою побудови ефективної економіки, конкурентоспроможності регіонів.

За останні п'ять років спостерігається тенденція до збільшення кількості аспірантів, якщо в 2008/09 рр. їх нараховувалося 363 особи, то вже в 2012/13 – 462 особи, що вказує про ріст освітнього рівня жителів Волинської області. Щодо кількості докторантів, то спостерігається дещо інша ситуація, якщо до 2011 р. їх чисельність зростала, то з 2012 р. – відбулося зменшення (рис. 3.27).

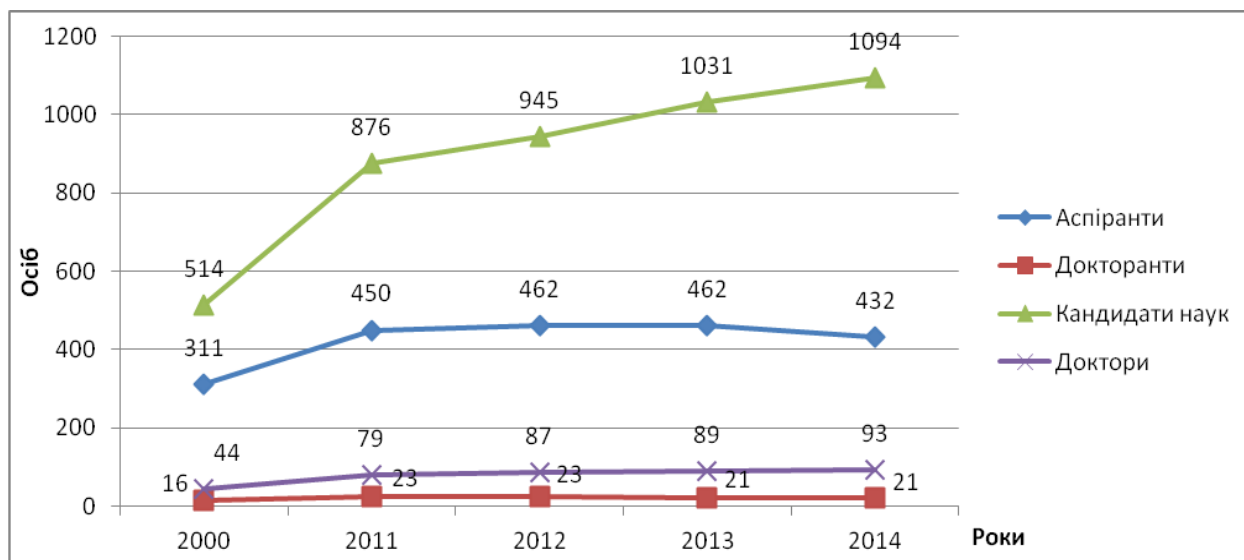
Станом на 2015 р. в різних сферах економічної діяльності Волинської області працювало 1227 спеціалістів з науковими ступенями (майже на 4,0 % більше, ніж на 2013р.), у т. ч. докторів наук – 101, кандидатів наук – 1126. Із загального числа науковців, 60,3 % мали вчене звання професора, доцента або старшого наукового співробітника. Чисельність доцентів зросла проти

2014 року на 5,9 %, професорів на 7,7 %, а кількість старших наукових співробітників, навпаки, знизилось на 18,2 % (рис. 3.28).

Рис. 3.27. Динаміка аспірантів та докторантів

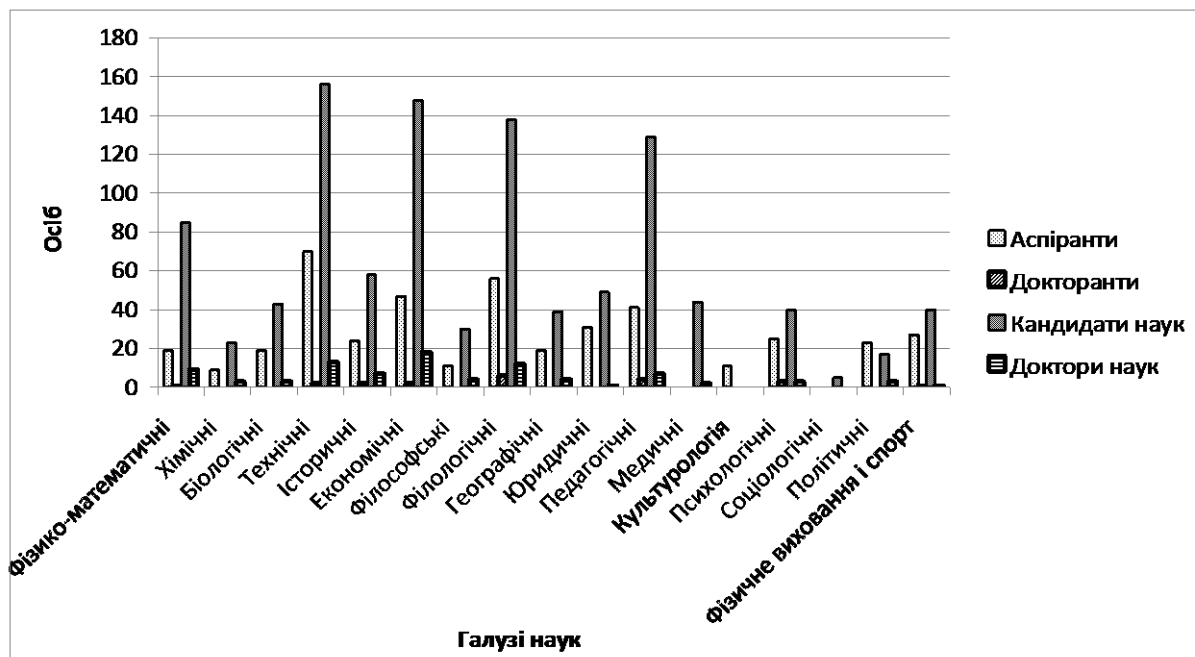
Незважаючи на позитивну динаміку останніх років, загальна частка науковців вищої кваліфікації Волинської області залишається незначною (11,1 %, від загальнодержавної кількості науковців).

Рис. 3.28. Динаміка кількості науковців

Структура зайнятості науковців за галузями наук нерівномірна. 47,5 % фахівців вищої кваліфікації працюють у галузі суспільних наук, 19,7 % – гуманітарних, по 14,8 % – технічних та природничих та по 1,6 % у медичних й сільськогосподарських. На сьогоднішній день 78,0 % науковців працюють у вищих та інших навчальних закладах (у СНУ ім. Лесі Українки більше половини, Луцькому національному технічному університеті – понад чверть); 17,2 % на посадах керівників підприємств, установ, організацій або

виробничих та інших основних та функціональних підрозділах; 3,1 % – у лікувальних закладах (рис. 3.29).

Рис. 3.29. Розподіл науковців за галузями наук

Про рівень забезпечення економіки фахівцями вищої кваліфікації свідчить кількість докторів та кандидатів наук на 10000 тис. осіб. У Волинській області даний показник складає: один доктор наук та 11 кандидатів наук на 10000 тис. осіб.

Фінансування є вагомим чинником, який впливає на розвиток науки та формування наукового потенціалу. Слід відмітити, що останнім часом відбувається скорочення витрат на наукові та науково-технічні роботи. Так, у 2014 р., порівняно з 2011 р., показник витрат на фінансування знизився по Волинській області – на 7,9 % (середній показник по Західному регіону складає 3,4 %).

На фундаментальні дослідження Західного регіону (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області) припадало 24,8 %, на прикладні – 21,4 %, на розробки – 40,0 % та науково-технічні послуги – 13,8 %, у той час як в цілому по Україні, відповідно – 21,3 %, 15,7 %, 51,2 % і 11,8 % (табл. 3.2).

Недостатньо фінансуються прикладні дослідження, тому відбувається згортання науково-дослідних робіт галузевого та заводського секторів науки. Виникла ситуація, коли доробок фундаментальної науки не може бути повною мірою використаний для створення базових інновацій, що є завданням саме галузевої науки. Отож, недофінансування наукового сектору стримує розвиток країни, регіону, області, створює загрозу втрати реальних конкурентних позицій та блокує відкритий доступ до самодостатніх лідерів, зниженню ефективності роботи.

Таблиця 3.2

Фінансування галузей науки, 1995-2013 роки*

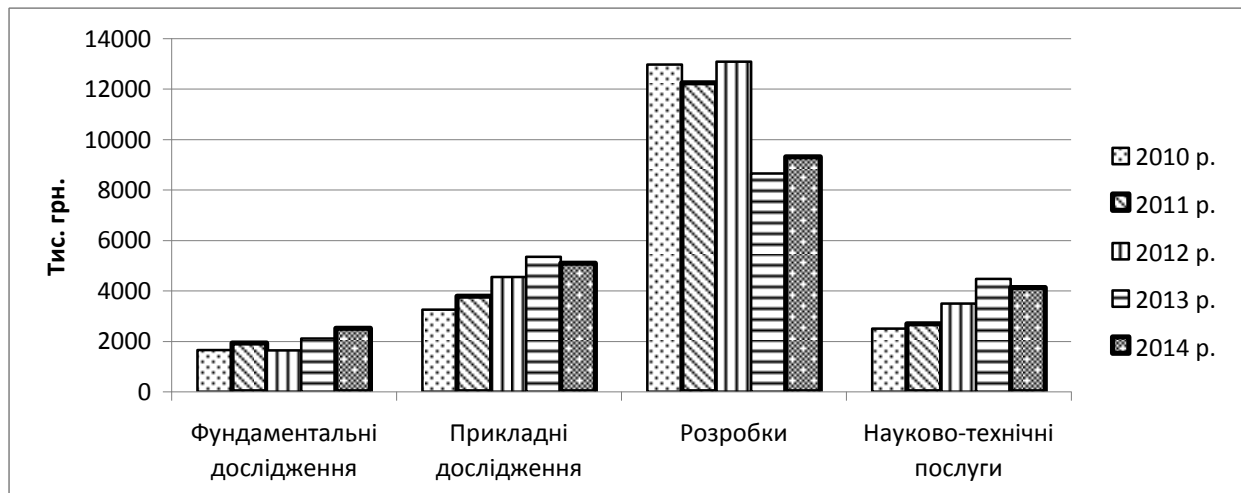
Місце (рейтинг)	Галузь науки	Зростання загального фінансування в 2013 р. порівняно з 1995 р. (рази)	Зростання витрат на 1 дослідника в 2013р. порівняно з 1995 р. (рази)	Витрати на 1 дослідника в 2013 р. (тис. грн)
1	політичні науки	21,3	2,88	98,6
2	юридичні науки	6,0	1,63	56,3
3	біологічні	2,91	2,05	67,0
4	фізико-математичні	2,49	2,03	68,9
5	геологічні	2,42	1,54	70,1
6	соціологічні	1,92	2,08	65,4
7	географічні	1,9	2,97	49,0
8	педагогічні	1,66	1,43	46,7
9	економічні	1,59	1,73	65,6
10	філософські	1,42	0,96	48,6
11	сільськогосподарські	1,22	1,31	58,7
12	технічні (в цілому)	0,9	2,56	95,8

*Складено за матеріалами державної служби статистики України

Щодо обсягів виконаних наукових і науково-технічних робіт, то найбільше коштів було витрачено на наукові та науково-технічні розробки, а найменше витрачено на фундаментальні дослідження (рис. 3. 30).

За результатами наукової діяльності майже 60,0 % науковців мали наукові праці у фахових виданнях і 3,4 % виступали у ролі авторів (співавторів) у заявках на отримання охоронного документу на об'єкт права інтелектуальної власності.

Вивчення тематики дисертаційних робіт з економічної та соціальної географії дає можливість виявити сферу наукових інтересів, основні напрямки досліджень [9].

Рис. 3. 30. *Обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт*

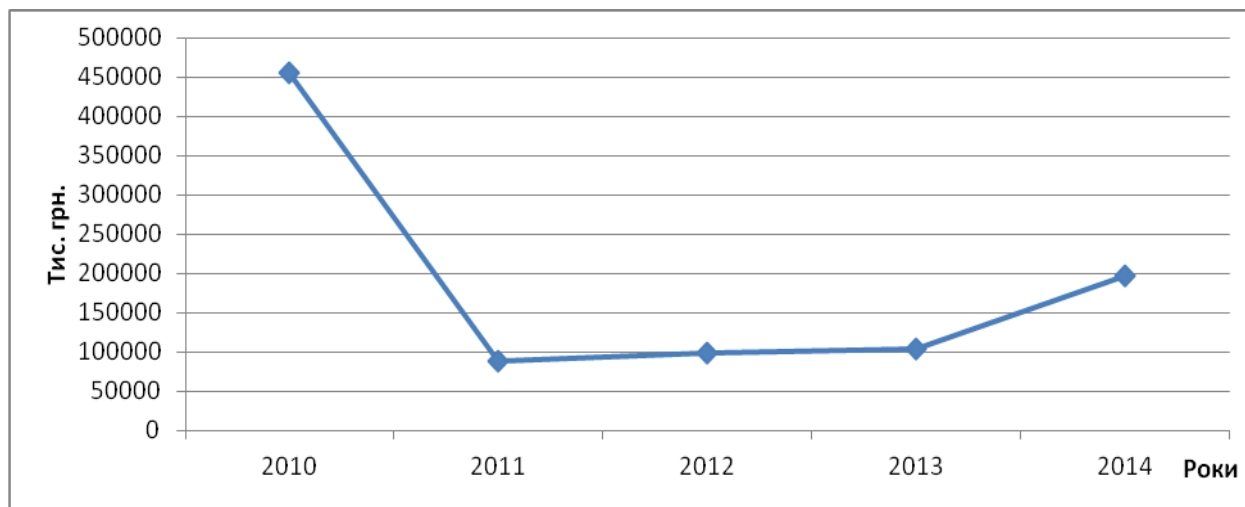
Найбільша кількість захищених дисертацій (26,23 %) присвячена географії населення: 8,2 % припадає на географію міст і міських поселень, 4,1 % – на географію трудових ресурсів; 4,1 % – на географію розселення (екістику); 2,46 % – на демогеографію; 2,46 % – на етногеографію; 1,64 % – на географію міграцій; 3,2 % – інші аспекти географії населення певних територій. Сільському господарству присвячено 9,84 % дисертаційних досліджень: 4,1 % – проблемам АПК, 5,74 % – географії сільського господарства, 11,48 % – рекреаційну географію, на проблеми екології – 9,02 %, аналізу природно-ресурсного потенціалу – 5,74 %, сфери послуг – 4,92 %, соціально-економічній картографії – 3,28 % [9].

За останні роки прослідковується втрата інтересу до проблем промисловості та національного господарства загалом. Лише три дисертації (2,22 %) присвячені міжгалузевим комплексам, одна – народногосподарському комплексу (0,82 %). Проте, зріс інтерес до питань організації виробничої інфраструктури (1,64 %).

У 2014 р. в область на інноваційну діяльність було спрямовано 196348,8 тис. грн., що на 104640,7 тис. грн. більше ніж у 2013 р., проте цього

недостатньо для цілковитого забезпечення інноваційної діяльності (рис. 3.31).

Рис. 3.31. Фінансування інноваційної діяльності

Питома вага підприємств, які впроваджували інновації в 2014 р. становили лише 10 % від сумарної їх кількості. Цей показник досить малий і продовжує знижуватися. За 2014 р. було впроваджено 25 нових технологічних процесів (маловідходних, ресурсозберігаючих процесів – 8), освоєно 25 виробництв інноваційних видів продукції (нові види техніки – 3). Питома вага реалізованої інноваційної продукції становить 3 % від загального його обсягу (рис. 3.32).

Рис. 3.32. Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Отож, Волинська область має значний інноваційний потенціал, проте не вистачає фінансування для впровадження та розробки нових інноваційних проектів.

3.5.1. Територіальна організація надання послуг освітньо-виховного комплексу

Соціогеографічні дослідження дозволяють виявити вплив соціально-економічної ситуації на стан людського потенціалу. Рівень освіти і культури є одним із пріоритетів розвитку нашої держави. Освітні та культурні заклади виступають «виробниками» та «продавцями» освітніх та виховних послуг, а населення – споживачами. Кожен з цих суб'єктів реалізує певні економічні інтереси.

Послуги – це діяльність суб'єктів, яка не набуває матеріально-речової форми і задовольняє певні потреби замовників – особисті, колективні, громадські і є результатом різномірної діяльності, яку здійснює виробник на замовлення будь-яких споживачів [1].

За минулий рік область реалізувала послуги населенню – 22,7 %, підприємствам (установам) – 65,9 %, та іншим категоріям споживачів – 2,1 %. За видами економічної діяльності обсяги реалізованих послуг включають: оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність; тимчасове розміщення й організацію харчування; інформацію та телекомунікації; операції з нерухомим майном; професійну, наукову та технічну діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіту; охорону здоров'я; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок тощо (рис. 3.32).

На тимчасове розміщення й організацію харчування припадає 0,7 % загального обсягу послуг, освіту – 1,2 % , охорону здоров'я – 1,9 % , мистецтво, спорт, розваги та відпочинок – 0,4 % та ін. видів послуг – 0,5 %.

Рис. 3.32. *Обсяги реалізованих послуг*

Доступність освітньо-виховних послуг передбачає реалізацію права кожного громадянина України відвідувати дошкільний навчальний заклад, отримати середню освіту та мати можливість здобути спеціальність, яку потребує ринок праці.

Основними функціями освітньо-виховного комплексу (ОВК) є: 1) освітня; 2) професійно-економічна; 3) культурна; 4) виховна; 5) соціально-селекційна; 6) пізнавальна; 7) історичної спадкоємності; 8) науково-інноваційна; 9) демографічно-урбаністична.

Сучасна матеріальна база ОВК представлена 775 одиницями загальноосвітніх закладів, 87 закладами позашкільної освіти, які переважно знаходяться у містах та адміністративних центрах районів, 20 закладами професійно-технічної освіти, 29 вищими навчальними закладами I–IV рівнів акредитації. У сфері культури матеріальної бази ОВК нараховується

605 бібліотек, 672 заклади клубного типу, 17 музеїв, 11 демонстраторів фільмів, 2 театри та одна філармонія [11].

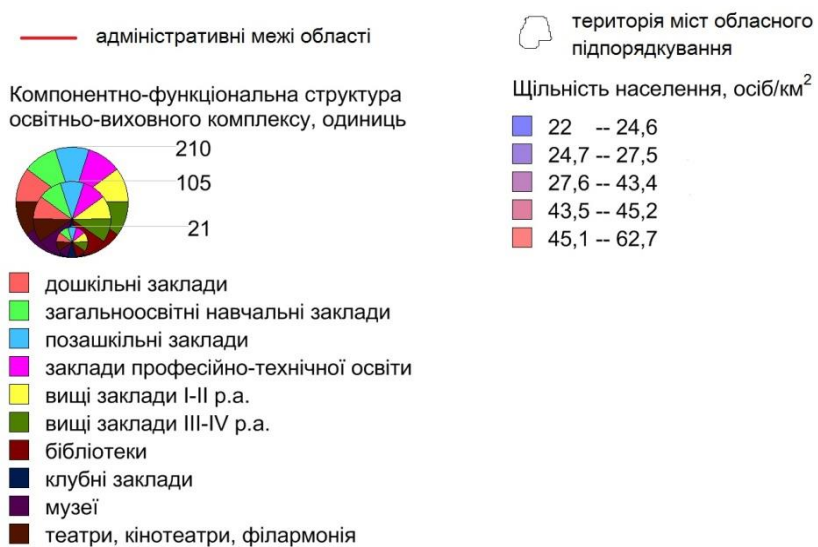
Важливою характеристикою ОВК є територіальна структура. Вона дозволяє виявити основні ієрархічні одиниці територіальної організації, що в подальшому може слугувати базовою інформацією для соціально-економічного розвитку кожного із адміністративних районів та управління послугами. Залежно від географії розміщення складових матеріальної бази освітньо-виховних комплексів можна виділити моно- чи багатоядерність, їх радіальну, кільцеву чи змішану структури (рис. 3.33).

Для Волинської області характерна наявність одного головного, чітко вираженого центру – м.Луцьк, навколо якого розміщені освітньо-виховні центри нижчих ієрархічних рівнів. Територіальна організація області відзначається ієрархічністю та наявністю елементарних, локальних та регіональних систем. Під елементарним розуміємо окремі освітньо-виховні заклади (дошкільний заклад, загальноосвітній навчальний заклад, позашкільний заклад, заклад професійної підготовки, бібліотеки та будинки культури, які розташовані у межах освітньо-виховного комплексу регіонального рівня); до локальних належать об'єкти освітньо-виховного комплексу в окремо взятому населеному пункті (пункти, центри); регіональні – орієнтовані на адміністративно-територіальний поділ, хоча можлива орієнтація на сформовані регіони внаслідок взаємодії між окремими локальними рівневими об'єктами (округи, вузли, райони).

Освітньо-виховний пункт (першого та другого рівнів) – сільське або селищне поселення, де функціонують 1–6 освітньо-виховних закладів. Освітньо-виховний пункт першого рівня – сільське поселення, де функціонує від 1 до 3 елементарних освітньо-виховних закладів. Освітньо-виховний пункт другого рівня – сільське або селищне поселення, де діє 4–6 закладів повсякденного та періодичного користування [12].

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Рис. 3.33. Регіональне розміщення матеріальної бази освітньо-виховного комплексу

Освітньо-виховні центри – сільські, селищні або міські населені пункти, в який функціонує більше 6 освітньо-виховних закладів, включаючи повсякденні, періодичні та епізодичні. Серед освітньо-виховних центрів виділяють також два рівні: першого рівня – міські та сільські населені пункти, де функціонує 7–10 освітньо-виховних закладів повсякденного і періодичного користування (можлива наявність професійно-технічного закладу освіти), до другого рівня належать міста і селища міського типу, де функціонує більше 10 освітньо-виховних закладів повсякденного, періодичного та епізодичного користування.

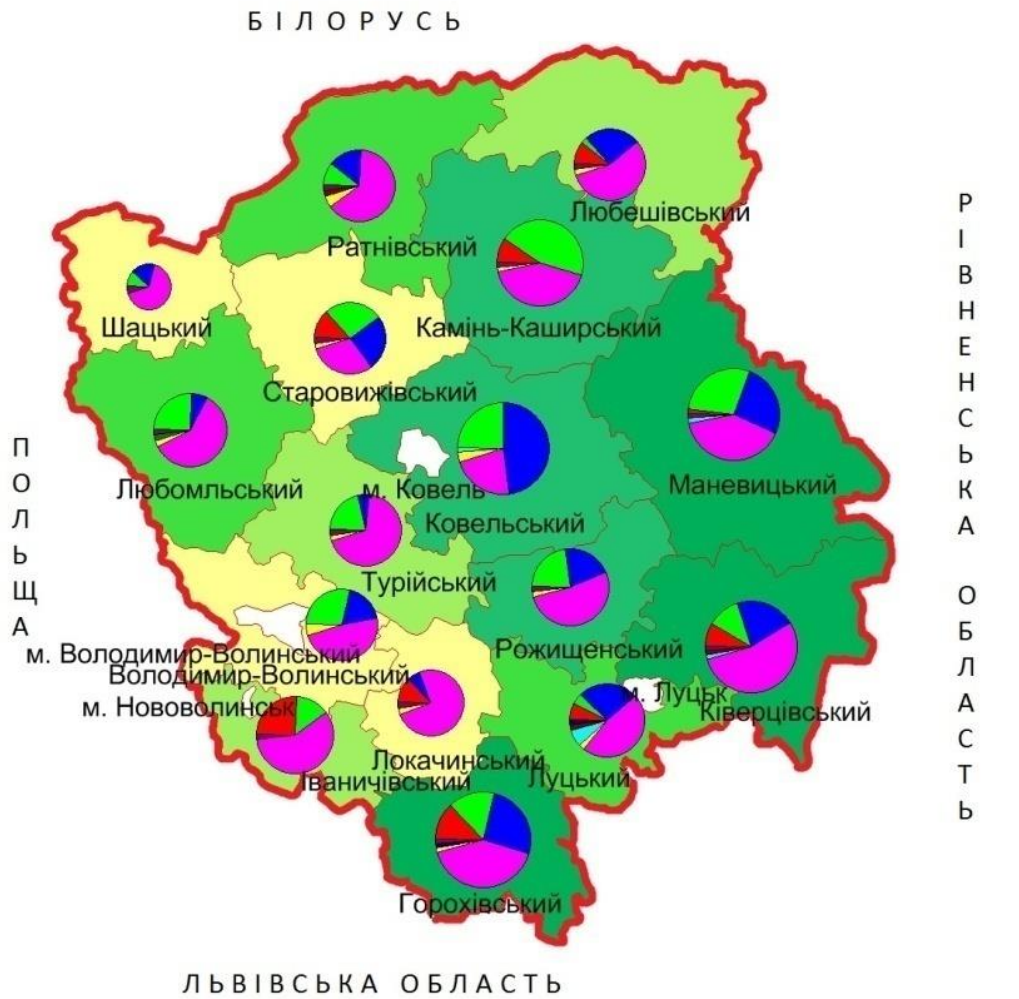
Освітньо-виховний округ – територіальне зосередження освітньо-виховних пунктів II рівня, що внаслідок обмеженості в освітньо-виховних закладах, тяжіть до ОВ пунктів I рівня, з урахуванням їх функціональної структури та транспортно-географічного положення [11].

Освітньо-виховний район – це територіально цілісний простір освітньо-виховної діяльності, що сформувався навколо освітньо-виховного центру I рівня, до якого тяжіють освітньо-виховні округи і освітньо-виховні центри II рівня.

Освітньо-виховний вузол – територія або ж точково-дисперсна геопросторова форма міських поселень та прилеглих до неї сільських населених пунктів із різною функціонально-організаційною структурою освітньо-виховних закладів [13].

Основні ієрархічні одиниці територіальної організації ОВК Волинської області були розглянуті на основі їх матеріальної бази (рис. 3.34).

За адміністративно-територіальним поділом Володимир-Волинський район формує одну із регіональних систем Волинського ОВК. Володимир-Волинський район нараховує 128 елементарних систем освітньо-виховного комплексу. З них 21 дошкільний навчальний заклад, 38 – загальноосвітніх навчальних закладів, один позашкільних заклад та одне професійно-технічне училище. Забезпеченість району закладами культури складає: 27 бібліотек та 38 клубних закладів. Локальну систему освітньо-виховного комплексу

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Рис. 3.34. Територіальна організація освітньо-виховного комплексу

району формують 38 населених пунктів. Вісімнадцять населених пунктів мають по чотири складових освітньо-виховного комплексу (дошкільний навчальний заклад, загальноосвітній навчальний заклад, бібліотеку та будинок культури), одинадцять – лише по дві елементарні системи (будинки культури та навчальний заклад), сім – по три заклади та два населені пункти (м. Устилуг та с. Овадне) – по п'ять елементарних систем.

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Горохівська регіональна система ОВК. У Горохівському районі функціонує 200 елементарних систем. Серед них 98 навчальних закладів (ДНЗ – 30, ЗНЗ – 63 та позашкільні заклади – 5) та 102 культурних заклади (бібліотеки – 46, будинки культури – 53 та демонстратори фільмів – 3). Локальну систему освітньо-виховного комплексу району формують 62 населених пункти. Двадцять п'ять населених пунктів району мають по чотири заклади (дошкільний заклад, загальноосвітній заклад, бібліотеку та будинок культури), вісім – тільки один заклад (загальноосвітній заклад), десять – по два та шістнадцять – по три заклади. Виділяються наступні населені пункти: смт. Сенкевичівка (5), Берестечко (9, з них: ДНЗ, 2 ЗНЗ, професійно-технічне училище, музей, 2 бібліотеки та будинок культури) та м. Горохів, у якому нараховується чотирнадцять елементарних систем.

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Іваничівська регіональна система ОВК. В Іваничівському районі нараховується 130 елементарних систем територіальної структури. Елементарну систему складають 26 дошкільних навчальних закладів, 42 загальноосвітні навчальні заклади, два позашкільні заклади. Серед культурних закладів: 27 бібліотек, 32 будинки культури та музей. Локальну систему Іваничівського району формують 42 населених пунктів. Двадцять чотири населені пункти нараховують по чотири заклади (ДНЗ, ЗНЗ, бібліотека та будинок культури), одинадцять – лише по одному закладу та шість – по два заклади. Виділяється смт. Іваничі, в якому функціонує десять закладів, серед яких: три загальноосвітні заклади (один із них обласного

підпорядкування), дошкільний заклад, два позашкільні, дві бібліотеки, клубний заклад та музей.

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Камінь-Каширська регіональна система ОВК. Камінь-Каширський район включає 184 елементарні системи територіальної структури. Елементарну систему складають 27 дошкільних навчальних закладів, 53 – загальноосвітніх навчальних закладів, 5 позашкільних закладів, професійно-технічне училище, 49 – бібліотек, 48 – клубних закладів та музей. Локальну систему формують 53 населені пункти У двадцяти чотирьох населених пунктах функціонує по три заклади (загальноосвітні навчальні заклади, бібліотеки та будинки культури), двадцять два – по чотири заклади, п'ять – по одному закладу. По району виділяється с. Нуйно, в якому функціонує п'ять закладів (загальноосвітній навчальний заклад, два дошкільних закладів, бібліотека та будинок культури) та м. Камінь-Каширськ – 15 (три дошкільних навчальних заклади, два загальноосвітніх, п'ять позашкільних, професійно-технічне училище, дві бібліотеки та клубний).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Ківерцівська регіональна система ОВК. Загальна кількість елементарних одиниць ОВК становить 206 закладів: дошкільних закладів – 36, загальноосвітніх – 60, позашкільних закладів – 7, професійно-технічне училище, навчальний заклад вищої освіти I–II рівня акредитації, бібліотеки – 54, будинки культури – 45 та два музеї. Локальну систему формують 60 населених пункти. У 32 населених пунктах по чотири освітньо-виховних заклади, тринадцять – по три, сім – по два, п'ять – по одному. В с. Сокиричах працює професійно-технічне училище, в смт. Цумань – шість закладів (дошкільний заклад, загальноосвітній навчальний заклад, два позашкільні заклади, бібліотека та будинок культури), в с. Олика – сім закладів (два дошкільні заклади, загальноосвітній заклад, позашкільний заклад, будинок культури та бібліотека). Місто Ківерці нараховує 17 елементарних одиниць (три дошкільні заклади, п'ять загальноосвітніх навчальних закладів, чотири

позашкільні заклади, вищий навчальний заклад I–II рівня акредитації (Ківерцівський медичний коледж), дві бібліотеки, будинок культури та музей).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Ковельська регіональна система ОВК. У Ковельському районі нараховують 183 елементарні системи територіальної організації. У районі функціонує 18 дошкільних закладів, 59 загальноосвітніх навчальних закладів, три позашкільні заклади та 44 бібліотеки, 58 будинків культури та музей у с. Колодяжне. Локальну систему формують 59 населених пунктів. У Ковельському районі лише нараховується 18 дошкільних закладів. Проте, значна кількість будинків культури, які розташовані у кожному населеному пункті. У 28 населених пунктах працює про три заклади, у 15 – лише по два та 13 – по чотири одиниці. Особливо виділяють смт. Голоби (дошкільний заклад, загальноосвітній заклад, два позашкільні, бібліотека та будинок культури), Люблинець та село Зелена (по п'ять).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Локачинська регіональна система ОВК. У Локачинському районі виділяють 126 елементарних систем територіальної організації (27 ДНЗ, 34 ЗНЗ, 2 позашкільні заклади, професійно-технічне училище, 29 бібліотек, 32 клуби та музей В'ячеслава Липинського у с. Затурці). Локальну систему формують 34 населені пункти адміністративного району. У 23 – по чотири заклади, у трьох – по 3, в трьох – по 2, в чотирьох – по одному. Найбільша кількість освітньо-виховних закладів в смт. Локачі (дошкільний заклад, три загальноосвітні навчальні заклади, два позашкільні навчальні заклади, професійно-технічне училище, дві бібліотеки та будинок культури) та с. Затурці (дошкільний заклад, дві загальноосвітні школи, спеціальна загальноосвітня школа-інтернат для дітей, бібліотека, будинок культури та музей).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Луцька регіональна система ОВК. У Луцькому районі функціонує 157 елементарних

систем територіальної організації (ДНЗ – 25, ЗНЗ – 41, позашкільних закладів – 6, навчальний заклад професійно-технічної освіти, бібліотек – 41, клубних закладів – 41 та два музеї). Локальну систему формують 40 населених пунктів адміністративного району. Дев'ятнадцять із них мають по чотири заклади, 11 – по три, 2 – по два заклади, 3 – по одному закладу. Такі населені пункти як Городище має п'ять закладів, с. Гірка Полонка, с. Маяки – по шість закладів, с. Рокині – сім закладів. Виділяється смт. Торчин, у якому функціонує дев'ять закладів (дошкільний заклад, загальноосвітній навчальний заклад, два позашкільні заклади, професійно-технічне училище, дві бібліотеки, будинок культури та музей).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Любешівська регіональна система ОВК. Сто тридцять одна елементарна система функціонує у Любешівському районі Волинської області (ДНЗ – 25, ЗНЗ – 37, позашкільні заклади – 2, бібліотек – 33, клубних закладів – 33 та музей партизанської слави). Локальну систему формують 37 населених пунктів. У 21 населеному пункті діє по чотири заклади, у 10 – по три, у 4 – по одному, та в одному – два. У районі виділяється с. Седлище (п'ять закладів) та смт. Любешів (десять закладів, серед яких – три дошкільні заклади, навчально-виховний загальноосвітній комплекс, два позашкільних заклади та вищий заклад I–II рівня акредитації (Любешівський технічний коледж Луцького національного університету), дві бібліотеки та будинок культури).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Любомльська регіональна система ОВК. У Любомльському районі функціонує 154 елементарні системи територіальної структури (ДНЗ – 28, ЗНЗ – 45, позашкільні заклади – 3, професійно-технічне училище, бібліотек – 32, клубних закладів – 44 та краєзнавчий музей). Локальну систему формує 39 населених пунктів. У районі діє загальноосвітній заклад державного підпорядкування (ЗОШ I–II ст. обласного дитячого протитуберкульозного санаторію «Згорани»), двадцять три населені пункти мають по чотири заклади, 10 – по два, 3 – по три та в одному – п'ять закладів.

В районі виділяють смт. Головне (вісім закладів: чотири загальноосвітні, дошкільний заклад, дві бібліотеки та будинок культури) та м. Любомль (тринадцять закладів: два дошкільні заклади, три загальноосвітні заклади, три позашкільні заклади, Любомльський професійний ліцей, дві бібліотеки, будинок культури та краєзнавчий музей).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Маневицька регіональна система ОВК. У Маневицькому районі нараховується 193 елементарні системи (ДНЗ – 27, ЗНЗ – 60, три позашкільні заклади, два заклади професійно-технічної культури, 42 бібліотеки, 57 клубних закладів та два музеї). Локальну систему формують 58 населених пунктів. Двадцять три населені пункти мають по чотири заклади, 17 – по два, 15 – по три і один – лише один. Найбільша кількість закладів знаходиться у смт. Колки (дошкільний заклад, навчально-виховний загальноосвітній заклад, позашкільний заклад, Колківське вище професійне училище, бібліотека та будинок культури) та смт. Маневичі (три дошкільні заклади, три загальноосвітні навчальні заклади, два позашкільні заклади, заклад професійно-технічної освіти, дві бібліотеки, будинок культури та два музеї).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Ратнівська регіональна система ОВК. Ратнівський район формує 151 елементарну систему (ДНЗ – 28, ЗНЗ – 43, 4 – позашкільного навчання, 36 бібліотек, 39 клубних закладів та історичний музей у с. Кортеліси). Локальну систему формують 38 населених пунктів району. У 24 населених пунктах працює по чотири заклади, у 6 – по три, у 4 – по два. У с. Тур та с. Кортеліси працює по п'ять закладів освітньо-виховного комплексу. Найбільша кількість закладів функціонує у смт. Заболоття (сім закладів) та смт. Ратне (десять закладів).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Рожищенська регіональна система ОВК. У Рожищенському районі нараховується 160 елементарних систем (29 дошкільних закладів, 45 загальноосвітніх навчальних закладів, два позашкільні заклади, один вищий заклад I–II рівня акредитації та вищий заклад III–IV рівня акредитації,

36 бібліотек, 46 клубних закладів та краєзнавчий музей). Локальну систему формують 43 населені пункти. Серед них виділяється м. Рожище (18 закладів освітньо-виховного комплексу – шість дошкільних закладів, чотири загальноосвітні навчальні заклади, два заклади позашкільної освіти, вищі заклади I–II та III–IV рівнів акредитації, дві бібліотеки, будинок культури та краєзнавчий музей). У районі 22 населені пункти мають по чотири заклади, десять – по два, дев'ять – по три і один – п'ять.

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Старовижівська регіональна система ОВК. Старовижівський район нараховує 111 елементарних систем (16 дошкільних закладів, 37 загальноосвітніх навчальних закладів, чотири позашкільні заклади, професійно-технічне училище, 24 бібліотеки, 28 будинків культури та краєзнавчий музей). Локальну систему формують 37 населених пунктів. По чотири заклади мають 11 населених пунктів, по три – дев'ять населених пунктів, по два – десять населених пунктів та по одному – п'ять населених пунктів. У районі п'ять закладів знаходиться у с. Смідин та десять у смт. Стара Виживка (дошкільний заклад, загальноосвітній навчальний заклад, три позашкільні заклади, професійно-технічне училище, дві бібліотеки, будинок культури та краєзнавчий музей).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Турійська регіональна система ОВК. У Турійському районі функціонує 139 елементарних систем (дошкільних закладів – 30, загальноосвітніх навчальних закладів – 37, позашкільних закладів – 2, професійно-технічне училище, бібліотек – 30 та клубних закладів – 39). Тридцять сім населених пункти формують локальну систему територіальної організації ОВК. Двадцять п'ять населених пункти району мають по чотири заклади, вісім – по два, два – по три. П'ять закладів ОВК знаходиться у смт. Луків (дошкільний заклад, навчально-виховний загальноосвітній заклад, професійно-технічне училище, бібліотека та будинок культури). Найбільша кількість освітньо-виховних закладів функціонує у смт. Турійську (два дошкільні заклади, три

загальноосвітні навчальні заклади, два заклади позашкільної освіти, дві бібліотеки та будинок культури).

У Волинському освітньо-виховному комплексі виділяється Шацька регіональна система ОВК. У Шацькому районі функціонує 74 елементарні системи (дев'ять дошкільних закладів, 18 загальноосвітніх навчальних закладів, два позашкільні заклади, один вищий заклад I–II рівня акредитації, 17 бібліотек та 27 клубних закладів). Локальну систему формують 17 населених пунктів. У районі виділяється смт. Шацьк (13 закладів – два дошкільні заклади, чотири загальноосвітні заклади, два позашкільні заклади, заклад вищої освіти I–II рівня акредитації (Шацький лісовий коледж імені В. В. Сулька), дві бібліотеки та два клубні заклади).

Особливе місце у територіальній організації належить містам обласного підпорядкування.

Місто Нововолинськ формують 34 елементарні системи: дев'ять дошкільних навчальних закладів, одинадцять загальноосвітніх навчальних закладів (два обласного підпорядкування), шість позашкільних закладів, по одному вищому навчальному закладу I–II та III–IV рівнів акредитації, 4 бібліотеки, будинок культури та музей.

Місто Володимир-Волинськ формують 27 елементарних систем: шість дошкільних навчальних закладів, сім загальноосвітніх закладів, три позашкільні заклади (музична школа та дві художні школи), професійно-технічне училище, три вищих навчальних заклади I–II рівнів акредитації, три бібліотеки, два будинки культури та два музеї.

Місто Ковель нараховує 47 елементарних систем територіальної структури ОВК: 14 – ЗНЗ, 14 – ЗНЗ, 7 – позашкільних закладів, три заклади професійно-технічної освіти, по два навчальні заклади вищої освіти I–II та III–IV рівнів акредитації, три бібліотеки, три будинки культури та музей.

Місто Луцьк нараховує 175 закладів освітньо-виховного комплексу (ДНЗ – 28, ЗНЗ – 42, позашкільних закладів – 16, закладів професійно-технічної освіти – два, вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації –

14, вищих навчальних закладів III–IV рівня акредитації – 15, бібліотек – 27, клубних закладів – 5, кінотеатрів – 4, театрів – 2, музеїв – 11, галерей – 8 та філармонія).

Удосконалення територіальної структури ОВК Волинської області передбачає оптимізацію мережі освітньо-виховних закладів відповідно до потреб населення. Пропонується створення освітньо-виховних округів як добровільних об'єднань навчальних закладів, закладів культури та інших обслуговуючих закладів і установ, що сприяють здійсненню освітньо-виховної діяльності для забезпечення освітньо-культурних потреб населення.

3.6. Проблеми та перспективи розвитку економічного потенціалу

Волинська область при вигідному суспільно-географічному положенні та достатньому економічному потенціалу стикається з рядом невирішених завдань. У наші дні все більш актуальним постає питання раціонального використання складових економічного потенціалу.

Так, використання природно-ресурсного потенціалу породжує ряд проблем, без вирішення яких область не зможе рухатися вперед. Основними такими проблемами є: деградація ґрунтів, зменшення запасів і забруднення поверхневих та підземних вод, забруднення повітря, раціональне використання мінерально-сировинних ресурсів, скорочення розмаїття рослинного й тваринного світу, зменшення біологічної продуктивності ландшафтів тощо.

В структурі народногосподарського комплексу провідне місце належить аграрному сектору, який через необґрунтовані системи землеробства призвів до значної деградації ґрунтів, різкого зниження їх родючості та продуктивності сільськогосподарських культур. Дуже важливою проблемою залишається забруднення ґрунтів радіонуклідами внаслідок аварії на ЧАЕС. Для того, щоб подолати дані проблеми, необхідно підвищити продуктивність земель за допомогою науково обґрунтованої

організації території в кожному сільськогосподарському підприємстві, звернути увагу на запровадження сівозмін, а також виправданих систем обробітку ґрунту і удобрення сільськогосподарських культур [32].

Значне зменшення запасів і забруднення поверхневих та підземних вод Волинської області відбувається внаслідок посиленого водозабору, внесення забруднюючих речовин у водні об'єкти в процесі виробництва й ведення комунального господарства. Зокрема, досить проблемним є нерегульований забір води у річці Прип'ять та шлюзування Дніпро-Бузького каналу (Республіка Білорусь), що призводить до деградації озер Святе, Волянське, Біле, які входять в межу водно-болотних угідь міжнародного значення. Актуальною проблемою залишається збереження чистоти вод Шацького поозер'я від забруднення рекреаційними та промисловими відходами.

У Волинській області також існують ряд проблем, пов'язаних із нераціональним використанням мінерально-сировинних ресурсів. Однією з найбільш гострих, на даний момент, є питання реструктуризації шахт Нововолинського регіону, що є результатом недостатнього фінансування та природоохоронних заходів.

Важливою проблемою є масштабне, довготривале затоплення і підтоплення територій, що прилягають до заплав річок Прип'ять, Стохід, Турія (осушувальна меліорація 1960–1980 років, будівництво гідротехнічних споруд) [65].

Виробничий потенціал області не використовується в повній мірі і причиною цього є: відсутність достатнього фінансування, застаріле обладнання, збитковість деяких підприємств тощо. Але навіть не повне його використання породжує екологічні проблеми: забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, зниження площі лісів, нераціональне використання ґрунтів внаслідок агропромислового виробництва, роботи підприємств гірничо-добувної, будівельної промисловості, харчової, лісової тощо. Розробивши відповідні стратегії економічного розвитку і екологічного

захисту тієї чи іншої галузі, можливо вирішити питання економічного зростання регіону [52].

Проблема раціонального використання трудового потенціалу стосується не лише Волинської області, але й України в цілому. Тому постає потреба у виробленні механізмів формування трудового потенціалу. Складність та проблематичність вирішення даного питання потрібно починати з демографічної політики і завершувати інтенсифікацією розвитку наукового потенціалу. Формування політики сфери доходів, інвестицій, податків, міграції, які в комплексі покликані створити умови для інтенсифікації процесів нарощення інтелектуально-інноваційного потенціалу регіону.

Область має сильні та слабкі сторони соціально-економічного середовища, які впливають на інвестиційну привабливість регіону. До сильних сторін можна віднести: близькість до кордону, розвинутий АПК, а до слабких – пасивність регіональної влади, відсутність промислових зон та інфраструктури. Таким чином, збільшення зацікавленості органів влади у розвитку області дозволить ефективніше використовувати той інвестиційний потенціал, яким володіє регіон. Адже близькість до кордону та розвинений АПК є тими конкурентними перевагами, за допомогою яких можна залучати нові інвестиції. Крім цього, для підвищення інвестиційної привабливості необхідно підвищити ефективність розвитку АПК, розвивати інфраструктуру, промислове виробництво, рекреаційно-туристичний потенціал, підвищити ефективність роботи органів влади [66].

Інноваційний потенціал області потребує збільшення фінансування та заохочення нових інноваційних розробок та проектів. Нині в регіоні та в Україні, в цілому, спостерігається тенденція скорочення освітніх навчальних закладів, що негативно вплине на якість освіти та призведе, у майбутньому, до зниження освітнього потенціалу області [51].

Проте в області є перспективні напрями розвитку, які при раціональному використанні зумовлять економічний ріст: вигідне суспільно-

географічне положення; сприятливі природні умови для життя населення і розвитку господарства; багаті природні ресурси, раціональне використання яких може підняти рівень розвитку господарства; висококваліфіковані трудові ресурси, що сприяють розвитку наукоємких галузей виробництва; наявна рекреаційна база для лікування, відпочинку та туризму.

Отже, Волинська область має ряд проблем та перспектив розвитку економічного потенціалу, для вирішення і реалізації яких необхідно сформулювати ефективну стратегію збереження наявних та залучення можливих ресурсів економічного потенціалу.

ВИСНОВКИ

Для досягнення поставленої мети даної магістерської роботи були визначені завдання, на основі виконання яких можна зробити наступні висновки:

1. З розвитком економіки, різних форм власності нагальним постає питання вивчення категорії «економічний потенціал регіону». Суть даного поняття змінювалося з розвитком економічних систем. Спочатку економічний потенціал розглядався як сукупність матеріальних та соціально-економічних умов виробництва матеріальних благ, згодом – як сукупність економічних засобів, джерел та запасів суспільства для реалізації соціально-економічних цілей, пізніше – як сукупність економічних засобів, джерел та запасів суспільства для реалізації конкретних цілей розвитку регіону. Не зважаючи на те, що дослідження даної категорії розпочалися ще у ХХ столітті, ще досі не існує єдиного погляду, щодо трактування суті та структури даного поняття.

Дослідженням економічного потенціалу регіону займалася велика плеяда як минулої, так і сучасної генерації науковців: К. І. Геренчук, Б. Д. Гаврилишин, Є. В. Лапін, Д. В. Клиновий, А. Н. Тищенко, Г. П. Уліганинець, Р. Б. Матковський, В. В. Максимов, О. Ф. Балацький, В. П. Руденко, В. Ю. Школа та інші.

2. На формування економічного потенціалу Волинської області впливає ряд чинників: природно-географічні, суспільно-географічні та загальнодержавні. До природно-географічних чинників відносять: рельєф, клімат, земельні, водні, лісові та мінерально-сировинні ресурси. Основними суспільно-географічними чинниками, які зумовлюють формування і розвиток економічного потенціалу Волинської області є суспільно-географічне положення, населення, господарство, фінанси та наука. До загальнодержавних чинників, які впливають на формування економічного потенціалу регіону належать: державна регіональна політика, формування державного бюджету (бюджету області), фінансування регіонів України.

Природно-географічні і суспільно-географічні чинники є своєрідною основою для формування економічного потенціалу області, а загальнодержавні – лише фактор, який корегує їх використання.

3. Визначальним чинником формування спеціалізації економіки Волинської області є природно-ресурсний потенціал. За оцінкою В. П. Руденка вартість природно-ресурсного потенціалу становить 456,6 млн. грн. Найбільшу частку із сумарного природно-ресурсного потенціалу регіону становлять земельні ресурси – 55,2 %.

Виробничий потенціал області характеризується низьким рівнем господарського розвитку, його вартість становить 5342,8 млн. грн. Із сфер господарської діяльності переважає нематеріальне виробництво.

Дедалі більшого значення у складі економічного потенціалу регіону набуває трудовий потенціал. Область є однією з небагатьох в Україні, у яких спостерігається природний приріст, проте для регіону характерні й негативні тенденції: зростання безробіття, низькі зарплати, збільшення частки пенсіонерів та ін. Вартість трудового потенціалу – 13,2 млн. грн.

Сприятливі природно-географічні та суспільно-географічні чинники Волинської області формують потужний інвестиційний потенціал, вартість якого складає 3062,7 млн. грн. На даний час спостерігається тенденція скорочення інвестицій, що пов'язано із економічною нестабільністю у державі.

Інноваційний потенціал області потребує значного фінансування. В регіоні спостерігається тенденція до закриття навчальних закладів, що негативно впливає на формування освітнього потенціалу.

Загальна вартість економічного потенціалу Волинської області становить 8875,3 млн. грн.

4. Волинська область має ряд проблем ефективного використання економічного потенціалу, перспективами подолання яких є розробка проектів на локальному та регіональному рівнях, які будуть сприяти залученню як державних коштів, так і приватних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Басюк О. В. Сутнісна характеристика категорії «Економічний потенціал регіону» / О. В. Басюк // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : Одеський національний економічний університет, 2009. – № 36. – С. 244–249.
3. Бобух І. М. Пропозиції та перспективи формування національного багатства України : Монографія. / І. М. Бобух. – К. : НАН України : Інститут економіки та прогнозування, 2010. – 372 с.
4. Боронос В. Г. Оцінка ролі фінансового потенціалу регіону в дослідженні стійкості економічного розвитку території / В. Г. Боронос // Вісник СНАУ. – 2011. – № 2 (31). – С. 76–85. – (Серія: Фінанси і кредит).
5. Геренчук К. І. Природа Волинської області / К. І. Геренчук. – Львів : Вища школа, 1975. – 147 с.
6. Голуб Г. С. Територіальна організація життєдіяльності населення Волинської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Г. С. Голуб. – Київ, 2014. – 20 с.
7. Громека В. И. Научно-технический потенциал / В. И. Громека. – М. : Мысль, 1987. – 152 с.
8. Ґрунти Волинської області / [М. Й. Шевчук, П. Й. Зінчук, Л. К. Колошко та ін.] ; за ред. М. Й. Шевчука. – Луцьк : Надстир'я, 1999. – 164 с.
9. Добров Г. М. Актуальные проблемы науковедения / Добров Г. М. – М. : Знание, 1968. – 46 с.
10. Заставний Ф. Д. Географія України / Ф. Д. Заставний. – Львів : Світ, 1990. – 360 с.

11. Заячук О. Г. Функціонально-компонентна структура освітньо-виховного комплексу Чернівецької області / О. Г. Заячук // Історія української географії : Всеукр. наук.-практ. часоп. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – Вип. 15. – С. 92–94.
12. Заячук О. Г. Територіальна організація загальноосвітніх навчальних закладів Чернівецької області / О. Г. Заячук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Серія: Географічні науки – Луцьк : Видавництво ВНУ, 2009. – № 8. – С. 116–120.
13. Заячук О. Г. Рівень соціально-економічного розвитку обласного регіону – передумова та індикатор розвитку освітньо-виховного комплексу / О. Г. Заячук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. – Серія: Географічні науки. – Луцьк : Видавництво ВНУ, 2010. – № 15. – С. 60–66.
14. Збагерська Н. В. Земельні ресурси в складі національного багатства України / Н. В. Збагерська // Власнісний статус і проблеми раціонального використання земель: Матеріали Міжнар. наук. конф. – Київ : РВПС України НАН України, 2000. – Ч.1. – С. 207–210.
15. Зузук Ф. Природні ресурси Волинської області / Ф. Зузук, С. Кутовий, Л. Ільїна, Л. Колошко, І Нетробчук, О. Міщенко, М. Химич // Вісник Львівського університету. – Серія географічна. – 2009. – Вип. 37. – С. 29–42.
16. Єврорегіон Буг: Волинська область / [за ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажнік]. – Луцьк : Ред.-вид.відд. Волин. ун-ту, 1997. – 448 с.
17. Ільїна М. І. Еволюція наукових досліджень основних показників соціально-економічного розвитку / М. І. Ільїна // Матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів: «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 12–13 травня 2015 року): у 3 т. – Т. 2. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2015. – С. 157–160.

18. Іванець О. О. Аналіз формування й використання виробничого потенціалу та виробничих потужностей на вітчизняних целюлозно-паперових підприємствах / О. О. Іванець // Вісник Херсонського нац. технічного ун-ту. – 2011. – № 3. – С. 113–117.

19. Іванух Р. А. Охорона і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу сільського господарства / Р. А. Іванух. – К. : Урожай, 1985. – 285 с.

20. Каламбет С. В. Бюджетне риски и особенности их оптимизации на уровне регионов Украины / С. В. Каламбет // Бізнес Інформ. – 2013. – № 4. – С. 90–96.

21. Корчагин Ю. А. Региональная финансовая политика и экономика / Ю. А. Корчагин. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. – 284 с.

22. Кравців В.С. Стратегія раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в регіоні: екологічні пріоритети / В. С. Кравців // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – Збірник наукових праць. – Економіка. – Частина 2. – Випуск 4 (36). – Рівне : РВЦ НУВГП, 2006. – С. 325–330.

23. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник / Н. С. Краснокутська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.

24. Макаренко М. В. Оцінка інноваційного потенціалу як інструмент управління інноваційним розвитком регіону / М. В. Макаренко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. – Т. 1. – С. 62–71.

25. Міронова Л. Г. Оцінювання нереалізованого трудового потенціалу регіонів України / Л. Г. Міронова, О. І. Макаренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 6. – Ч. 1. – С. 252–254.

26. Мольчак Я. О. Конструктивно-географічний аналіз та оцінка природного агроресурсного потенціалу Волинської області: Монографія / Мольчак Я. О., Потапова А. Г. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010 – 215 с.

27. Мольчак Я. О. Аналіз екологічного стану ґрунтового покриву Волинської області / Я. О. Мольчак, А. Г. Потапова // Людина і довкілля. Проблеми неоекології. – Харків, 2008. – № 1–2 – С. 28–33.
28. Мольчак Я. О. Регіональні особливості продовольчого комплексу Волинської області / Ярослав Мольчак, Алла Потапова // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. – Вип. 391: Географія. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 173–180.
29. Мольчак Я. О. Річки Волині / Я. О. Мольчак, Р. В. Мігас. – Луцьк : Надстр'я, 1999. – 176 с.
30. Олійник Я. Б. Комплексно-пропорційний розвиток Волинської області в ринкових умовах: Монографія / Олійник Я. Б., Клімчук Б. П., Мельнічук М. М. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2014. – 150 с.
31. Охорона навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів в Україні: Стат. збірник. – К. : Знання, 2002. – 113 с.
32. Поручинський В. І. Система розселення регіонів в умовах трансформації суспільства (на матеріалах Волинської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / В. І. Поручинський. – Львів, 2013. – 20с.
33. Потапова А. Г. Оцінка економічного потенціалу Волинського регіону / А. Г. Потапова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – 2012. – № 9 (234). – С. 64–69.
34. Потапова А. Г. Характеристика інвестиційного потенціалу Волинської області / А. Г. Потапова, О. В. Гоць // Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка. Географічні науки. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – Вип. 6. – С. 81–86.
35. Потапова А. Г. Характеристика трудового потенціалу Волинської області / А. Г. Потапова, О. В. Гоць // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. – № 11 (288). – С. 94–99.

36. Природа Волинської області / [за ред. К. І. Геренчука]. – Львів : Вища школа, 1945. – 147 с.
37. Пугач С. О. Міграції населення Волинської області (Суспільно-географічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук. : 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / С. О. Пугач. – Київ, 2011. – 19 с.
38. Рубан В. М. Визначення трудового потенціалу в контексті сучасних світових економічних трансформацій / В. М. Рубан, М. В. Пустовіт // Экономика и управление. – 2009. – № 6. – С. 78–83.
39. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В. П. Руденко. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 2010. – 552 с.
40. Семенова В. Ф. Дослідження рівня використання економічного потенціалу регіону: монографія / за ред. В. Ф. Семенова, О. І. Руденко. – Одеса : Одеський національний економічний університет, 2012. – 150 с.
41. Степаненко С. В. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу регіону та управління ним / С. В. Степаненко // Державне будівництво. – 2013. – № 1. – С. 1–14.
42. Черчик Л. М. Коефіцієнтна методика оцінки трудового потенціалу регіону / Л. М. Черчик // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2012. – № 4. – С. 77–85.
43. Черчик Л. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку: Монографія / Л. Черчик, О. Міщенко, І. Єрко; МОНУ. – Луцьк : Сх. нац. ун. ім. Лесі Українки, 2014. – Ч. 1. – 128 с.
44. Школа В. Ю. Економічний потенціал регіону та його складові / В. Ю. Школа // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції ф-ту економіки та менеджменту СумДУ. – 2012. – Т. 3. – С. 165–166.
45. Шкуратова І. І. Управління природно-ресурсним потенціалом в економічній системі регіону / І. І. Шкуратова // Вісник Академії митної служби України. – Сер. : Державне управління. – 2011. – № 1. – С. 92–97.

46. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С. С. Шумська // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 55–64.

47. Юхновський І. В. Сутність та структура інноваційно-інвестиційного потенціалу економіки: основні підходи та напрямки формування / І. В. Юхновський // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 2. – С. 159–171.

48. Яковлєв А. І. Економічна сутність та методичні основи визначення рівня потенціалу виробничої системи / А. І. Яковлєв, О. П. Косенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 172–178.

49 Волинський регіон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: trp.lutsk.ua/ukr/volyn_region.

50. Волинський регіональний центр зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/vol/control/uk/index>.

51. Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.

52. Департамент фінансів Волинської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finance.voladm.gov.ua/category/> с. 19–21.

53. Інвестиційний потенціал регіону в системі еколого-економічних відносин [Електронний ресурс] / А. Ю. Жулавський, Я. В. Говорун // http://library.kpi.kharkov.ua/Vestnik/2010_7/statti/Zhylavskiy_Govoryn.pdf.

54. Каталог підприємств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yellow.com.ua>.

55. Машинобудування на Волині [Електронний ресурс] / Волинська обласна рада. – Режим доступу: <http://volynrada.gov.ua/news/mashinobuduvannya-na-volini>.

56. На Волині – спад промислового виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/ua/news/2014/03/21/na_volyni_spad_promyslovogo_vyrobnytstva_472855.

57. Надра у Волинській області (регіональна доповідь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://5ka.at.ua/load/ekologija/nadra_u_volinskij_oblasti_regionalna_dopovid/18-1-0-10907.

58. Науковий потенціал: суть, структура, динаміка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1392050738590/rps/naukovi_y_potentsial_sut_struktura_dinamika.

59. Наукові підходи до розуміння економічної сутності категорії «інтелектуальний потенціал регіону» [Електронний ресурс] / І. Б. Чичкало-Кондрацька, Н. Б. Теницька // Науковий вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

60. Офіційний сайт Волинської обласної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://volynrada.gov.ua/node/29409>.

61. Офіційний сайт Луцької міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lutsk.ua/sites/default/files/moree_04.pdf.

62. Перспективні напрями екологічних досліджень слухачів МАН у Волинській області [Електронний ресурс] / Л. С. Литвінець, С. В. Мельничук. – Луцьк, 2009. – 57 с. – Режим доступу: <http://nadoest.com/upravlinnya-osviti-i-nauki-volinsekoji-oblderjadministraciyi>.

63. Підприємства Волинської області. Довідник компаній України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.business-guide.com.ua/enterprises>.

64. Природно-ресурсний потенціал регіону в системі економічних відносин [Електронний ресурс] / А. Ю. Жулавський, В. П. Гордієнко // Ефективна економіка. – 2013. – № 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

65. Професійне свято відзначають працівники харчової промисловості Волині [Електронний ресурс] / Головне управління економіки Волинської ОДА. – Режим доступу: <http://volynrada.gov.ua/news/profesiine-svyato-vidznachayut-pratsivniki-kharchovoyi-promislovosti-volini>.

66. Ресурсний потенціал регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Region/03-1-REGIONI.pdf>.

67. Стан земельних ресурсів та ґрунтів у Волинській області (регіональна доповідь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://5ka.at.ua/load/ekologija/stan_zemelnikh_resursiv_ta_gruntiv_u_volinskij_oblasti_regionalna_dopovid/18-1-0-10906.

68. Трудовий потенціал регіону: зміст і значення в умовах транзитної економіки [Електронний ресурс] / М. П. Салтан. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_NTP_2008/Economics/33939.doc.htm.

69. Управління освіти і науки ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uon.voladm.gov.ua>.

70. Фінансовий потенціал регіону: економічна суть та структура / М. А. Козоріз, Г. В. Возняк // Економічні науки. – Серія: Облік і фінанси. – 2011. – Випуск 8 (29). – Ч. 3. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En_oif/2011_8_3/7.pdf.

71. Хістева О. В. Фінансовий потенціал регіону: теорія і практика [Електронний ресурс] / О. В. Хістева. – Економічні науки. – Серія: Облік і фінанси. – 2012. – С. 569–576. – Режим доступу: <http://trade.donnuet.dn.ua/download/2012/34/Histeva.pdf>.

Основні праці фахівців-географів про Волинь (минула генерація)

Прізвище фахівця	Наукові дослідження	Праці
Г. Жончинський	Вперше описав Оконські джерела	«Історія природи»
Й.І. Жилінський	у 1873-1898рр. очолював Західну експедицію по осушенню боліт; описав Прип'ять з її притоками	«Заметка 1989 року»
Г. Оссовський	<p>Подав комплексний опис геологічної будови краю; проаналізував стан справ з розвіданими корисними копалинами; дав практичні поради щодо використання кам'яних будівельних матеріалів, бурого залізняку, каоліну, напівкоштовного каміння.</p> <p>Видав першу геологічну карту Волинської губернії (1840); вивчав геологію Луцька</p>	«Геолого-геогностический очерк Вольнской губернии»
П. О Карпінський	<p>Поклав початок наукової вивченості геології Луцька. Обґрунтував сандомирсько-мангишляцьку дислокацію земної кори (дислокація Карпінського, що проходить із Польщі через Волинь і т.д.).</p> <p>Прийшов до висновку, що в утворенні артезіанських вод, які живлять озера Волині, беруть участь тектонічні щілини в товщі крейди, пов'язані якраз саме з головною українською дислокацією земної кори</p>	Опубліковані матеріали досліджень у 1873 році
О. І. Воейков	<p>Вперше виявив суть кліматичних процесів, розкрив їх структуру і взаємодію з ін. компонентами природи, встановив зв'язок кліматичних процесів з циркуляцією атмосфери, виявив роль осі Воейкова у розподілі вітрів на Східноєвропейській рівнині, у тому числі на Україні.</p> <p>Застосував у географії метод балансів. Розробив основи палеокліматології, сільськогосподарської метеорології і фенології; створив вчення про сніг; розробив наукові основи меліорації земель, засобів підвищення урожайності сільськогосподарських культур; вперше виявив суть кліматичних процесів,</p>	«Климат Полесья»

	розкрив їх структуру і взаємодію з іншими компонентами природи; відкрив мусонну циркуляцію; встановив та обґрунтував існування смуги атмосферного тиску через степові райони у Західній Європі. Розглядав річки, як продукт клімату, запропонував класифікацію річок світу за характером живлення та гідрологічним режимом.	
М. П. Кудрицький	Вивчав клімат і мікроклімат лісу, розподіл атмосферних опадів, у тому числі граду, грозові явища, а також їх вплив на господарську діяльність в умовах Полісся. Організував підготовку спостерігачів-метеорологів. Створив місцеву агрометеорологічну мережу на Поліссі (в той час найбільшу в Росії). Приймав участь у розробці програм розвитку метеорології в Україні.	Новые данные о влиянии леса на климат» (1890); «Климат Коростышева по наблюдениям метеорологической станции при Коростышевской учительской семинарии» (1897)
М. М.Хандрось	Склав метеорологічний огляд території Волинської губернії за 1911 рік.	«Метеорологічний огляд території Волинської губернії за 1911 рік»
С. А.Бржозовський	Займався питанням вивчення кліматичних умов у Волинській губернії	«Некоторые данные о градобитиях в Волынской губернии» (1915)
П.А. Тутковський	Визначив горбисту смугу між Любомилем і Маневичами та встановив її кінцево-моренне походження. Зробив висновок, що в кінці льодового періоду, по відступу льодовиків, в районі Волинської губернії утворилась безплідна пустеля, яка обдувалась вітрами, що дули з постійною силою льодовиків, що танули «фенами», вітрами сухими і теплими, які по поверхні валунних відкладів роздували сухий пісок і цим самим обточували брили каміння і кремнію, які лежали на поверхні морен, надаючи їм граневу форму. Вказав на карстове походження більшості озер Волині. Дав досить широку характеристику льодовикової та післяльодовикової групи озер на території Волинської губернії; охарактеризував їх (Кульчинське дольодовикове озеро). Описав Володимир-Волинську групу озер, зупинився на наукових дослідженнях озера Світязь і на його походженні. Вивчав артезіанські джерела. Відтворив схему механізму утворення провалів та виділив дві основні причини цього процесу; вияснив характер існування підземних вод, які були причиною провалів. Проводив спостереження за температурою вод. Подав невеликий опис місцевості поблизу м. Ківерці, сіл Піддубці, Рованці, Боратин, Забороль, Милуші, Вильно-Ровно.	«Очерк послетретичных отложений Владимир Волинского и юго-западной части Ковельского уездов Волынской губернии»(1901); «Месторождения строительных камней в Луцком уезде Волынской губернии (1912); «Заметки о базальтах и третичных песчанниках Луцкого уезда» (1915); «Послетретичные озера в северной полосе Волынской губернии» (1912); «Озеро Свитязь и народные предания о нем» (1901); «Нариси з природи України» (1920); «Карстовые явления и самобытные

		артезианские ключи Волинской губернии» (1912); монографія «Природна районізація України» (1920)
Едвард Рюлле	Описав геологію та морфологію території Ковельського повіту. Дав характеристику геологічної та морфологічної будови озер західної частини Волинського Полісся, зокрема, озер Ковельського повіту, вказав на нерівномірність їх розміщення.	«Озера західних частин Волинського Полісся» (1934); «Характеристика Ковельського повіту» (1935)
С. В. Бельський	Зробив опис усіх відомих на той час родовищ корисних копалин. Відкрив ряд родовищ графіту, вогнетривких глин, польового шпату, кварцу. Провів свою класифікацію піщаників, в основу якої поклав особливості їх залягання і геологічної будови; поділив піщаники на категорії, вказуючи місце знаходження данного типу, площу, глибину залягання. Описав склад, структуру, механічні властивості кожного типу і т. д. Провів численні топографічні зйомки в Житомирському повіті, дослідив характер залягання гірських порід, зібрав багато зразків волинських мінералів. Склали 3-верстову геологічну карту Житомирщини, що мала всі топографічні подробиці. Детально описав властивості порід (колір, розмір, нашарування, зокрема, на Замковій горі, в околицях сіл Бобриці, Ставки, Суховоля Житомирського повіту та в слободі Анжелін Новоград-Волинського повіту.	«Песчаники Житомирского, Овручского и Новоград-Волинского уездов» (1915); «Темні порфіритові породи Волині» (1915); «До геології Житомирського повіту» (1910); «Отчет о геологических работах 1921 года в Волинской губернии» (1923); «Викопні багатства Волині», (1925); «Геологія і корисні копалини Житомирщини» (1925)
М. Н. Копачевська	Приймала участь у експедиціях по дослідженню боліт Волині	«Заморозки на Україні» (1961)
В. О. Поварніцин	Займався питаннями геоботанічного районування, відродження лісів, акліматизації древніх порід, вивчав лісову рослинність у тісному зв'язку з кліматичними, географічними та ґрунтовими умовами.	«Основы морфологии растений» (1932); «Ліси Українського Полісся» (1959)
К. І. Геренчук	Створив лабораторію аналізу ґрунтів і якісної оцінки земель, перший на Україні музей землезнавства і географічний стаціонар. Описав компоненти природи Волинської області (геологія, рельєф, клімат, рослинність, ґрунти, тваринний світ), територіальні природні комплекси, що утворюються згаданими компонентами і закономірності їх поширення; охорони та раціонального використання; подав геоморфологічне районування території.	«Тектонические закономерности в орографии и речной сети Русской равнины» (1960); «Основні проблеми фізичної географії» (1969); «Природа Волинської області» (1975)
О. М. Маринич	Розробив теоретичні та методичні питання фізико-географічного районування, ландшафтознавства, раціонального природокористування, історії географічної науки	«Українське Полісся. Фізико-географічний нарис» (1962); «Геоморфология Южного

		Полесья» (1963); «Фізична географія Української РСР» (1982); «Природа Украинской РСР. Ландшафты и физико-географическое районирование» (1985); «Конструктивно-географические основы рационального природоиспользования в Украинской ССР. Теоретическое и методическое исследование» (1990)
Л. М. Лаликін	Роботи в галузі гідрогеології України і водогосподарських розрахунків	«Воднохозяйственные расчеты» (1980)

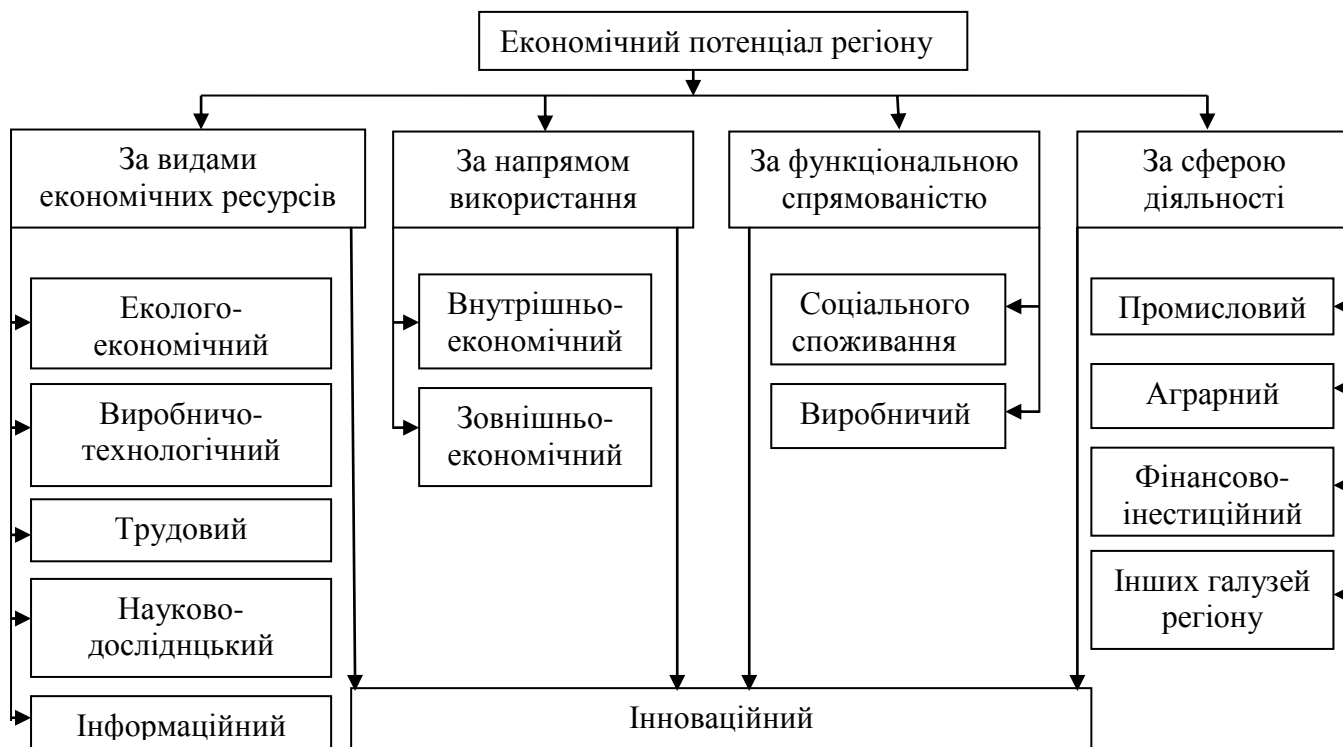
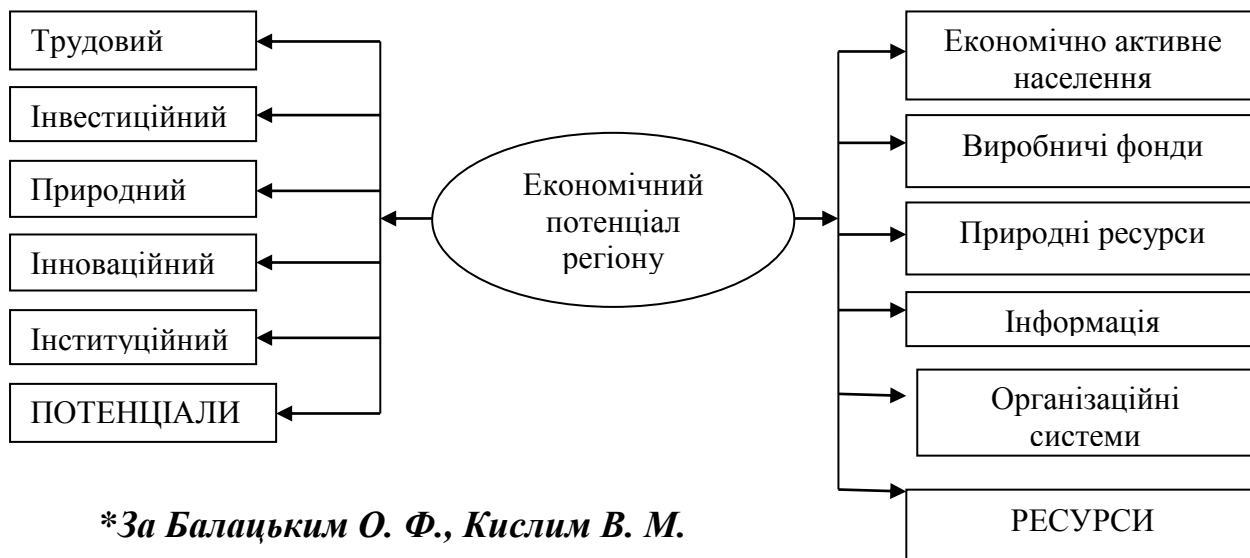

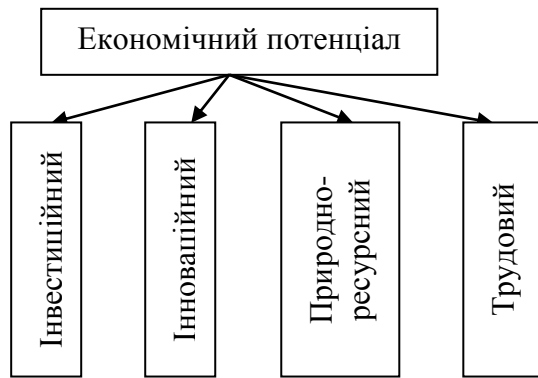
Досягнення географів природодослідників Волині

Прізвище, ім'я, по батькові	Наукове звання, посада	Нагорода	Місце народження
А. І. Іванченко (Семашко)	Почесний член Російського географічного товариства (1851)	Орден «Андрія Первозванного» (1856)	
І. І. Стебницький	Член-кореспондент Петербурзької академії наук	Костянтинівська золота медаль ІРГТ (відділення математичної та фізичної географії) (1872), Золота медаль ім. Ф. П. Літке (1897)	Житомирський повіт, Волинська губернія
М. П. Кудрицький	Засновників Товариства дослідників Волині	Мала Золота медаль Руського географічного товариства	с. Огіївна, Ружинський район, Житомирська область
О. В. Клосовський	Доктор метеорології і фізичної географії (1884), член-кореспондент Петербурзької академії наук (1910)	Мала золота медаль РГТ (відділення математичної та фізичної географії) (1884), золота медаль ім. Ф. П. Літке РГТ (1892).	м. Житомир
В. І. Липський	Член кореспондент АН СРСР (1919)	Премія ім. М. М. Пржевальського РГТ (1896)	с. Самостріли, Корецький район, Рівненська область
О. В. Краснопольський	Доктор географічних наук (1998), професор (2002).	Золота медаль ім. Ф. П. Літке РГТ (1996)	с. Крупець, Славутський район, Хмельницька область
В. Г. Бондарчук	Доктор геолого-мінералогічних наук (1941), професор (1946), академік АН УРСР (1951), член-кореспондент (1948)	Заслужений діяч науки УРСР, державна премія УРСР (1976).	с. Денеші, Житомирський район, Житомирська область
І. Ю. Левицький	Доктор географічних наук (1973), професор (1976)	Заслужений діяч науки і техніки України (1991)	с. Сілець, Овруцький район, Житомирська область
П. Г. Шищенко	Доктор географічних наук (1986), член-кореспондент Академії педагогічних наук України (1992)		с. Покришив, Брусиловський район, Житомирська область
В. Я. Дідковський	Член-кореспондент НАН України	Державна премія УРСР (1977)	с. Кодня,

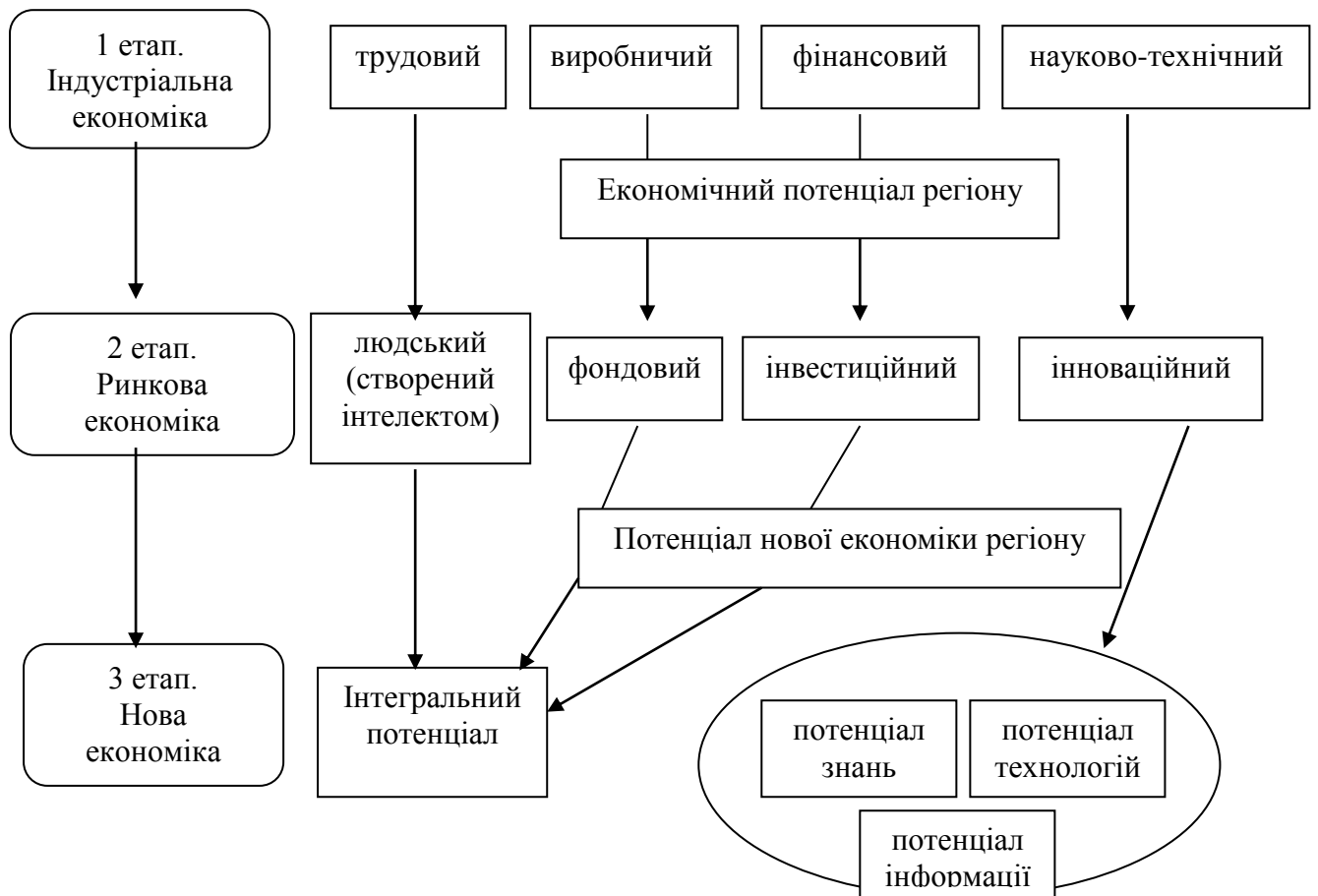
			Житомирський район, Житомирська область
Л. М. Івановський	Доктор географічних наук (1969), професор (1974), почесний член Руського географічного товариства (1985)	Золота медаль ім. М. М. Пржевальського (1982).	м. Кременець, Тернопільська область
Д. Г. Віленський	Доктор геолого-мінералогічних наук (1935), професор (1924); член- кореспондент Академії сільськогосподарських наук Чехословаччини		м. Шепетівка, Хмельницька область
Я. О. Мольчак	Доктор географічних наук (1989), професор (1990), академік УЕАН (1998), член-кореспондент (1993)	Заслужений діяч науки і техніки України (2015)	с. Сарнівка, Луцький район, Волинська область
В. Г. Гаськевич	Кандидат географічних наук (2000), доцент (2001)	Державна премія УРСР (1977)	с. Білокриниця, Кременчуцький район, Житомирська область
П. Ф. Гожик	Доктор геолого-мінералогічних наук (1992), член-кореспондент НАН України (1997)	Лауреат державної премії УРСР (1989), Державна премія України (2000)	сmt. Гоща, Рівненська область
П. В. Луцишин	Доктор географічних наук (1997), професор (1994)	Заслужений діяч науки і техніки України (1997)	с. Вишнівка, Перемишлянський район, Львівська область

Структура економічного потенціалу за різними авторами*

* За Тищенком А. Н.

* За Семеновою В. Ф., Руденко О. І.

**Виробництво основних видів промислової продукції
Волинської області***

	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Добувна промисловість					
Кам'яне вугілля, тис. т	433,0	525,0	489,0	210,0	234,0
Переробна промисловість					
М'ясо великої рогатої худоби, тис. т	3,3	3,0	2,9	1,5	1,1
М'ясо свиней, тис. т	3,6	4,1	5,0	3,7	5,1
М'ясо свійської птиці, тис. т	34,2	-	-	38,4	50,5
Вироби ковбасні, тис. т	16,9	14,8	16,1	15,9	13,6
Соки фруктові та овочеві, тис. т	-	0,8	0,9	0,9	0,6
Молоко рідке оброблене, тис. т	15,4	20,2	-	2,3	-
Масло вершкове, тис. т	2,2	1,4	-	-	0,4
Борошно, тис. т	44,9	40,9	40,7	33,3	34,2
Крупи, тис. т	0,4	0,7	0,9	1,5	1,7
Хліб та хлібобулочні вироби, тис. т	43,2	42,3	39,4	37,3	34,2
Печиво солодке і вафлі, тис. т	-	1,6	1,5	2,0	1,8
Вироби макаронні, локшина, тис. т	-	-	5,6	3,0	2,6
Цукор білий кристалічний, тис. т	40,7	222,2	256,5	93,2	-
у т. ч. буряковий	40,7	91,4	95,0	93,2	-
Корми готові для тварин, тис. т	113,6	171,8	192,7	210,2	249,1
Деревина, тис. м ³	132,5	139,1	176,4	184,0	196,5
Цегла керамічна невогнетривка, млн. шт. умов. цегли	41,3	28,1	37,3	28,4	23,5
Меблі, тис. шт.	785,7	842,2	811,8	733,7	791,1

* Розраховано і складено за даними головного управління статистики у Волинській області

Наукове видання

**Потапова Алла Геннадіївна
Краснопольська Надія Володимирівна**

**Економічний потенціал
Волинської області**

Монографія

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 15.04.2016 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 11,06. Тираж 100 пр.
Замовлення № 1500.

СПД Гадяк Жанна Володимирівна
друкарня «Волиньполіграф»
Свідоцтво Держкомінформу України
ДК № 3585 від 22.09.2009 р.
вул. Привокзальна, 12, м. Луцьк, 43021.
Тел.: (0332)77 07 14, 77 05 02
e-mail: vpolygraf@gmail.com
www. Vpolygraf.com.ua